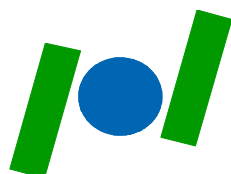

Jalgrattateede võrgustiku „Pärnumaa VELO“ väljaarendamise kava

Toetatud regionaalarengu programmist.

Tellija

PÄRNUMAA OMAVALITSUSTE LIIT
ASSOCIATION OF LOCAL AUTHORITIES OF PÄRNU COUNTY

Koostaja

advisio
consulting

2009

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Hetkeolukorra analüüs	4
1.1 Asukoht ja ligipääs.....	4
1.2. Maastik ja loodus.....	4
1.3. Rahvastik, tööjõud ja ettevõtlus.....	5
1.4. Turismi ülevaade	9
1.5. SWOT-analüüs	12
1.6. Arenguvajadused.....	13
2. Tegevusmodel.....	14
2.1. Strateegiad	14
2.2. Visioon ja missioon	18
2.3. Eesmärgid.....	19
2.4. Haldus.....	20
3. Turundus	21
3.1. Sihtgrupid	21
3.2. Tootearendus (marsruutide kirjeldus).....	24
3.3. Tooted	43
3.4. Turunduseesmärgid	45
3.5. Turundusprogramm.....	46
4. Tegevuskava.....	48
LISAD.....	54
1. Turismiobjektide kirjeldus	54
2. Olemasolevad marsruudid	83
3. Soovitused ja ettepanekud	86
2.1. Keskkonnaameti soovitused	86
2.2. Lääne Teedekeskuse soovitused ja ettepanekud	87
2.3. Pärnumaa kohalike omavalitsuse soovitused ja ettepanekud	88
2.4. Jalgrattateede projekteerimismid	92
2.5. Viidasüsteemi kujundamine.	93
2.6. Soovitused puhkekoha rajamiseks	94
2.7. Soovitused jalgratta radade hoolduskava koostamiseks:	94
4. Taustinformatsioon. Peamiste sihtriikide klientide kirjeldus.....	96

Sissejuhatus

Käesoleva Jalgrattateede võrgustiku 'Pärnumaa VELO' väljaarendamise kava koostamise eesmärgiks on koostada jalgratta 1-2 päevaste maakonnasiseste lühimarsruutide väljaarendamise kava, et luua sellega strateegiline lähtealus jalgrattateede võrgustiku ja sellega seotud infrastruktuuri väljaarendamiseks, mis ühendab turismi- ja kultuuriobjekte, vaatamisväärsusi, looduskauneid kohti ja puhkealasid. Antud dokument on arengut suunav dokument, mis on plaanide ellurakendamisel dokument, millest juhinduda.

Käesoleva dokumendi koostamise lähteülesanne eeldas, et töö käigus pannakse paika üldisemad suured marsruudid, mille peal on ka kirjeldatud erinevad võimalused vaatamisväärsustega tutvumiseks ja puhkekohtade jms teenuste tarbimiseks. Antud töö tulemusena valmivad marsruudid on nn suunanäitajad, kus turist/külastaja saab ise valida suuna ning läbida teed ja vaatamisväärsused oma soovist, vajadusest ja võimalusest lähtuvalt. Projekti üldeesmärgiks oli turistide tasakaalustatum jaotumine üle maakonna ja piirkonnas viibimise kestvuse pikendamine läbi jalgrattamarsruutide väljaarendamise Pärnumaal.

Väljaarendamise kava koostamine jagunes nelja etappi. Esmalt määratleti olemasolevate marsruutide hetkeolukord, uute marsruutide rajamise võimalikkus ning seati paika marsruutide koostamise põhimõtted. Samuti kirjeldati Pärnumaa olemasolevad ressursid (vaatamisväärsused, olemasolev infrastruktuur), kliendisegmendid ning viidi läbi olukorra analüüs (SWOT). Teiseks määratleti marsruutide põhilised arengustrateegiad ja suundumused – planeeritavate marsruutide kirjeldused ja hetkeolukord. Marsruutide paika panemisel lähtuti sellest, et need sobituksid ühtsesse süsteemi rahvusvaheliste ja üleriiklike marsruutidega ning haakuksid Pärnu linna jalgrattateede võrgustikuga. Kolmanda etapina määratleti marsruutide väljatöötamiseks vajalikud tegevused ja ideed ning viimases etapis planeeriti arendustööde elluviimise ressursid ja ajakava ning koostati turunduskontseptsioon. Töö tulemina valmis edasiste tegevuste tegevuskava ning marsruutide kaardid (üks üldkaart ning neli piirkondlikku Pärnumaa Päikeseringidele vastavat kaarti).

Antud marsruudid kaardistati Jalgrattaklubi Vänta Aga poolt koostöös SA-ga Pärnumaa turism ning omapoolsed soovitusel lisasid Pärnumaa kohalikud omavalitsused. Kaardid koostas Miracon Grupp OÜ.

Jalgrattateede võrgustiku 'Pärnumaa VELO' väljaarendamise kava valmis koostöös Pärnumaa Omavalitsuste Liidu (POL), Pärnumaa Ettevõtlus- ja Arenduskeskus (PEAK), SA Pärnumaa Turism (SAPT), Pärnu Maavalitsuse, Pärnu Linnavalitsuse ja Jalgrattaklubi Vänta Aga esindajate ja Advisio OÜ konsultantidega. Arengudokumendi valmimist toetas Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus.

Töögruppi kuulusid:

Pärnumaa Omavalitsuste Liit – Eeri Tammik, Andres Metsoja
Pärnumaa Ettevõtlus- ja Arenduskeskus – Kadri Riitsaar, Imre Toodu
Pärnu Maavalitsus – Liina Saar
SA Pärnumaa Turism – Annely Kesküll, Margo Märtssoo
Pärnu Linnavalitsus – Kaido Koppel
Jalgrattaklubi Vänta Aga – Rein Lepik
Miracon Grupp OÜ – Mihkel Meidla
Advisio OÜ – Maiken Loog, Ragne Kasesalu

1. Hetkeolukorra analüüs

1.1 Asukoht ja ligipääs

Pindalalt Eesti suurim Pärnu maakond kuulub koos Lääne, Hiiumaa ja Saare maakondadega Lääne-Eesti regioonile.

Pärnu maakond asub Eesti edelaosas, poolkaares ümber Liivi lahe kirdenurga, kus sügavasse mandrisse lõikub Pärnu laht. Läänes piirneb maakond Liivi lahe ja selle osa - Pärnu lahega. Loodes on naabriks Lääne maakond, põhjas Rapla maakond, kirdes Järva maakond, idas Viljandi maakond ja lõunas Läti vabariik. Eesti suurima maakonna pindala on 4806,27 km², sellest jääb saarte alla ligi 20 km². Eesti Vabariigi halduses olevast territooriumist hõlmab Pärnumaa 10,6%.

Pärnu kaugused suurematest keskustest mööda maanteed on (km):

Tabel 1. Kaugused Pärnust

Tallinn	129	Sant-Peterburg	459
Tartu	183		
Riia	189	Varssavi	895
Vilnius	490	Berliin	1475

Allikas: <http://www.parnumaa.ee/>

1.2. Maastik ja loodus

Maakonna territooriumist moodustab mets 54%, soo ja raba 24%, haritav maa 19% ja muu maa (ehitised, rajatised, karjäärid, looduslik rohumaa, võsa) 3%. Pinnamood on tasane, kõrgeim punkt asub Saarde vallas: Pati voor, 77 m üle merepinna. Suurim järv on ravimuda poolest tuntud Ermistu (4,8km²) Tõstamaa vallas. Pärnumaal on 177 saart ja laidu, millest kaks on asustatud: Kihnu - 16,37 km², 630 elanikku; Manija - 1,87 km², 44 elanikku. Rannad ja laiud on suhteliselt heas looduslikus seisundis, seda pärandit on oluline säilitada. Madal ja suhteliselt mageveeline Pärnu laht on mitmekesise elustikuga ja kalarikas. Rannajoone pikkus on 242km. Rannajoon on suhteliselt vähe liigendatud. Maakonda läbiv ja Pärnu linnas merre suubuv Pärnu jõgi on Eesti pikkuselt teine. Pärnu lahe rannik on kliima poolest Eesti soojemaid piirkondi.

Soode pindala on ligikaudu 116 tuhat ha ehk ca 25 % maakonna pindalast ja 13% vabariigi soode pindalast. Suur osa soodest on kasutusele võetud turbatootmisaladena või on tugeva kuivenduse mõju all. Rannikul on säilinud väiksemaid madalsoid.

Elustiku mitmekesisus on Pärnumaa üks suuremaid loodusväärtusi.

Taimkonnast on valdav metsataimkond. Maakonnas on esindatud kõik metsakasvukohatüübid. Haruldased on loo- ja sürjametsad. Ranniku mereliivatasandike ja luideahelike maasikul levivad valdavalt kõrge puhkemajandusliku väärtusega luide ja liivikutaimkond ja kõrvalkasutuspotentsiaaliga metsad.

Metsad on veevarude ja soode kõrval Pärnumaa olulisim taastuv loodusvara ning selle mõistlik kasutamine on üheks säästva arengu ja bioloogilise mitmekesisuse säilitamise põhiküsimuseks. Pärnumaa metsasus on vabariigi keskmisest suurem. Metsarikkamad on Kagu-Pärnumaa ja Edela-Pärnumaa. Esindatud on kõik metsakasvukohatüübid. Pärnumaa korraldatud metsamaa pindala on Pärnu Metsaameti andmetel 232,2 tuhat ha ehk sh. korraldatud puistuid 148,2 tuhat ha, millele lisaks on

puude ja põõsastega kaetud nn. korraldamata metsaga alasid. Ligikaudu pool metsadest on riigimets.

Pärnu maakonnas omavad suuremat tähtsust turvas ning ehitusmaterjalide tööstuses ja ehituses kasutatavad maavarad (liiv ja kruusliiv, savi, dolomiit). Omapärase grupi moodustavad seni veel praktilist kasutamist mitteleidnud sapropeel, järvelubi ja ravimuda.

Maavarade aktiivseid tarbevarusid on Pärnumaal lähituleviku vajaduste rahuldamiseks piisavalt. Probleemi võib tekitada vaid transpordikaugus (dolomiidi varud maakonna põhjaosas, kvaliteetse kruusa varud küllaltki kaugel Pärnu linnast jne).

Allikas: Pärnumaa maakonnaplaneering

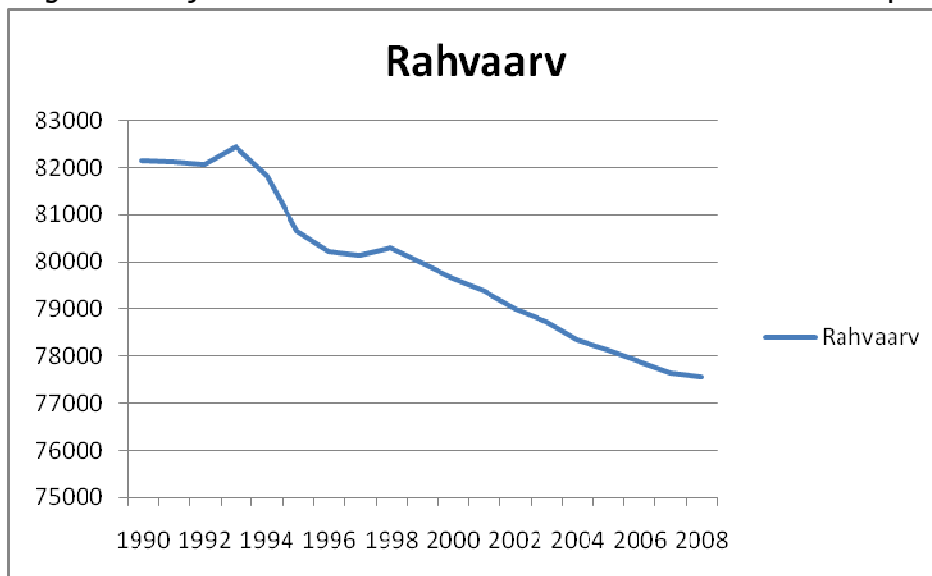
1.3. Rahvastik, tööjõud ja ettevõtlus

Rahvastik

Rahvaloenduste (1959–2000) andmetel kasvas nii Pärnu maakonna kui ka Eesti rahvastik 1989. aastani. 1989. ja 2000. aasta rahvaloenduse vahel Pärnu maakonna ja ka Eesti rahvaarv vähenes (vastavalt 8,5% ja 12,5%). Pärnu maakonna rahvastiku osatähtsus Eesti rahvastikus pole aastatega oluliselt muutunud, jäädes kõigil vaadeldud rahva-loendustel vahemikku 6,4–6,9%.

Rände ja loomuliku iibe tulemusel vähenes rahvaarv kahe viimase rahvaloenduse (1989 ja 2000) vahel seitsmeteistkümnes ja suurenes kuues Pärnu maakonna kohalikus omavalitsus-üksuses. Rahvaarv kasvas Pärnu linna ümbritsevates valdades: Sauga (25,6%), Paikuse (15,7%), Tahkuranna (15,5%), Audru (7,9%), Surju (5,2%) ja Lavassaare (3,2%) vallas. Enim vähenes rahvaarv Pärnu maakonna äärepiirkonna kohalikes omavalitsus-üksustes: Saarde (21,5%), Tootsi (20,0%) ja Tali (17,9%) vallas.

Järgnevalt on joonisel esitletud Pärnu maakonna rahvaarvu muutus perioodil 1990 – 2008.

Joonis 1. Rahvaarvu muutused perioodil 1990 – 2008. Allikas: Statistikaamet

Tabel 2. Pärnumaa rahvaarvu muutused aastate ja omavalitsuste kaupa. Allikas: Statistikaamet

Pärnumaa	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
KOKKU	90998	90507	90127	89660	89343	89017	88727	88563	88466
Pärnu maakonna linnad	51649	51368	51081	50828	50619	48247	48113	48027	48020
Kilingi-Nõmme linn*	2217	2207	2207	2183	2159	.	.	.	.
Pärnu linn	45282	45040	44781	44568	44396	44198	44074	44016	44024
Sindi linn	4150	4121	4093	4077	4064	4049	4039	4011	3996
Pärnu maakonna vallad	39349	39139	39046	38832	38724	40770	40614	40536	40446
Are vald	1349	1352	1351	1350	1339	1332	1335	1326	1325
Audru vald	4892	4887	4882	4872	4869	4859	4854	4848	4860
Halinga vald	3551	3530	3524	3516	3492	3492	3454	3435	3421
Häädemeeste vald	3217	3176	3175	3136	3133	3123	3093	3077	3074
Kaisma vald	582	576	575	570	569	574	564	565	566
Kihnu vald	511	497	497	494	491	487	487	488	487
Koonga vald	1350	1345	1336	1329	1331	1328	1319	1316	1304
Lavassaare vald	556	553	554	554	543	547	540	542	539
Paikuse vald	2977	2977	2994	2994	3010	3021	3035	3054	3054
Saarde vald*	2383	2368	2354	2343	2334	5195	5165	5135	5128
Sauga vald	2542	2547	2542	2546	2556	2564	2567	2585	2596
Surju vald	1033	1029	1033	1022	1022	1015	1014	1007	1014
Tahkuranna vald	2025	2017	2020	2019	2014	2010	1998	2005	2000
Tali vald*	768	754	743	734	735	.	.	.	.
Tootsi vald	1054	1042	1031	1008	998	992	980	969	951
Tori vald	2600	2588	2581	2562	2547	2538	2530	2535	2532
Tõstamaa vald	1652	1634	1627	1615	1605	1600	1595	1576	1572
Varbla vald	1061	1049	1045	1025	1021	1013	1010	998	978
Vändra vald	2597	2600	2589	2575	2568	2552	2552	2562	2545
Vändra vald (alev)	2649	2618	2593	2568	2547	2528	2522	2513	2500

*Saarde valla rahvaarv alates 01.01.2006 hõlmab ka Kilingi-Nõmme linna ja Tali valla elanikke. Põhjuseks on kolme kohaliku omavalitsuse (Kilingi-Nõmme linna, Saarde valla, Tali valla) ühinemine 2005. aasta sügisel.

Rahvastikuproгноosi kohaselt väheneb rahvaarv 2015. aastaks kuueteistkümnes ja suureneb seitsmes Pärnu maakonna kohalikus omavalitsusüksuses. Prognoos ennustab rahvastiku kasvu samades valdades, kus rahvaarv suurenes ka 1990. aastail. Aastateks 2000–2015 prognoositakse rahvastiku vähenemist kogu maakonnas 5,4%.

Pärnu linna ümbritsevates valdades oli eakate osatähtsus rahvastikus väiksem kui Pärnu linnas. Kõige väiksem oli eakate osatähtsus Paikuse vallas — vaid 11,9%.

Rahvastikuproгноosi kohaselt on 2015. aastal eakate osatähtsus Pärnu maakonnas 17,8%, veidi suurem kui 2003. aastal. Kaheksas omavalitsusüksuses eakate osatähtsus väheneb, sealhulgas ka Pärnu linnas.

Vastukaaluks eakate inimeste osatähtsusele on oluline noorte (0–14-aastaste) osatähtsus kogurahvastikus. Enamikus Pärnu maakonna kohalikes omavalitsusüksustes oli noorte osatähtsus suurem kui Eestis keskmiselt. Ainult Tootsi vallas ja Pärnu linnas oli noorte osatähtsus Eesti keskmisest väiksem.

Aastaks 2015 väheneb noorte osatähtsus pea kõigis Pärnu maakonna kohalikes omavalitsusüksustes. Erandiks on 2003. aastal suhteliselt väikese noorte osatähtsusega Sindi ja Pärnu linn, kus noorte osatähtsus veidi suureneb.

Tööjõud ja ettevõtlus

Järgnevalt on esitletud Pärnu maakonna tööjõu ja hõivatuse jaotumine perioodil 1997 – 2008. Hõivatute madalaim osakaal langes perioodile 1999 – 2001 ning seejärel on hõivatute osakaal stabiilselt kasvanud. Töötute arv on aastate jooksul järjest vähenenud, samas puuduvad antud tabelist 2009.aasta näitajad. Majanduslanguse tõttu on Pärnu maakonna töötute arv hüppeliselt kasvanud.

Tabel 3. Hõive Pärnumaal. Allikas: Statistikaamet

Aasta	15-74-aastased, tuhat	Tööjõud, tuhat	..hõivatud, tuhat	..töötud, tuhat	Mitteaktiivsed, tuhat	Tööjõus osalemise määr, %	Tööhõive määr, %	Töötuse määr, %
1997	68,5	44,8	42,5	2,4	23,7	65,4	62	5,3
1998	68,6	43,5	40,2	3,2	25,1	63,4	58,7	7,4
1999	68,2	39,7	35,6	4,1	28,5	58,2	52,3	10,2
2000	68	40,5	36	4,5	27,5	59,5	53	11
2001	68,1	39,3	35,1	4,2	28,8	57,7	51,5	10,6
2002	68,1	40,2	37,1	3,1	27,9	59,1	54,5	7,7
2003	68,2	42,7	39,5	3,2	25,5	62,6	57,9	7,5
2004	68,2	40,4	37,8	2,5	27,9	59,1	55,4	6,3
2005	68,3	38,6	36,3	2,3	29,7	56,5	53,2	5,9
2006	68,6	40,3	38,8	..	28,4	58,6	56,5	..
2007	68,6	43,8	42,1	1,7	24,8	63,8	61,3	3,9
2008	68,4	45,3	43,4	1,8	23,2	66,2	63,5	4

Rahvastikuproгноosi kohaselt väheneb demograafiline töötururindeks aastaks 2015 0,80-ni. Kui 2003. aastal oli kolmes kohalikus omavalitsusüksuses potentsiaalseid tööturule sisenejaid vähem kui sealt lahkujaid, siis 2015. aasta prognoosi kohaselt on ainult kahes omavalitsusüksuses potentsiaalseid tööturule tulijaid rohkem kui sealt lahkujaid.

Pärnumaa ettevõtluse edu aluseks võib lugeda mitmekesist majandusstruktuuri ning välisinvesteeringuid. Ettevõtluskeskkonda soodustavateks teguriteks võib lugeda väikest rahvaarvu kahanemist (mida kompenseerib sissekäik); head palgataset; teenindusettevõtluse kiiret arengut; sadama ja veandusettevõtete kiiret kasvu; positiivset väliskaubandusbilanssi; arenevat turismisektorit; kvaliteetse kõrghariduse omandamise võimalust. Pärnumaa Velo projekti elluviimisel aidatakse kaasa uute töökohtade loomisel teenindussektoris. Projekt annab võimaluse töötuse vähendamiseks ja piirkonna kohalike inimeste ettevõtluse arendamiseks.

Pärnumaa majanduses on peamine areng ja tehnoloogiline täiustumine toimunud traditsioonilistes sektorites nagu puidutööstus, tekstiili- ja rõivatööstus, turbatootmine, ehitusmaterjalide ja toiduainetööstus. Kiirelt on arenenud teenindusmajandus. Järjest enam tööstusettevõtteid panustab tooraine vääristamisse ja tootearendusse. Lisaks traditsioonilistele sektoritele on viimastel aastatel jõudsalt arenenud elektroonikatööstuse ja metallitöötlemise ettevõtted.

Järgnevas tabelis on esitletud Pärnumaa hõivatuse osakaal erinevate sektorite lõikes. Perioodil 1990 – 2008 on tertsiaarsektori osakaal hüppeliselt kasvanud ning seda eelkõige primaarsektori arvelt.

Tabel 4. Hõivatute osakaal hõivesektorite kaupa. Allikas: Statistikaamet

Hõivatute osatähtsus, %			
Aasta	Primaarsektor	Sekundaarsektor	Tertsiaarsektor
1990	26,7	36	37,3
1991	26,6	35,5	37,8
1992	24,7	35,6	39,7
1993	23,7	32,8	43,5
1994	23,3	29,8	46,9
1995	22,5	32,8	44,7
1996	22,6	30,8	46,7
1997	18,7	33,9	47,4
1998	16,5	32	51,5
1999	14,8	29,3	55,9
2000	11,7	35,3	53
2001	11,1	39,2	49,7
2002	12,9	33,2	53,9
2003	10,2	37,1	52,8
2004	10	42,2	47,8
2005	9,2	39,4	51,4
2006	7	36,3	56,7
2007	7,6	38,7	53,7
2008	6,7	36,7	56,6

1.4. Turismi ülevaade

Pärnumaa

Päikeseline Pärnu on Eesti Suvepealinnaks aastast 1996, kuid päike, meri ja rand on olnud kuurortlinna märksõnadeks palju kauem - tervelt 170 aastat. Kuurordi kõrval on Pärnu aga ka vana hansalinn, sadamalinn ja ülikoolilinn.

Suvisel tipphooajal on linna südameks kahtlemata Pärnu liivarand, mis võib tunduda linnana linnas, sest peesitajaid ja kümblejaid võib päevas rannalt läbi käia kümneid tuhandeid. Privaatsemat äraolemist pakub aga Pärnumaa rannajoon seda keskraannast sugugi mitte vähem atraktiivses looduskeskkonnas. Pärnus toimub aastaringselt erinevaid kultuurisündmusi, millest paljud on kujunenud iga-aastaseks traditsiooniks. Suurepäraseid elamusi pakuvad teatrietendused, spordisündmused ja kontserdid. Nii linnast kui maalt leiab mitmeid võimalusi aktiivseteks tegevusteks. Linna parkide ja alleede rohelust täiendab maakonna lummas loodus. Mõnusaks ajaviiteks on jalutuskäigud metsas, kajakimatkad jõel või merelahel, ratsutamine, kalastamine, jahiretked jm. Juba on olemas mitmed erinevad Pärnumaad läbivad marsruudid jalgrattaga sõitmiseks. Lisaks seiklusrikkad raba- või kanuuretked Tolkusel, Soomaa Rahvuspargis ja mujal maakonnas.

Armsalt kodune ja samas eksootiline on Kihnu saar, kus rahvariideid kantakse igapäevaselt ja kus vanaemade unikaalne käsitöö on siiani au sees. Osasaamist siinsetest tavadest pakuvad ka teised väikesaared koos romantilise Läänerannikuga.

Allikas: <http://www.visitparnu.ee/>

Eesti turismitrendid

Turismitrendid näitavad turismimajanduse sihtgruppide käitumismustrite muutusi lähtuvalt majanduslikest, sotsiaalsetest ja poliitilistest muutustest maailmas. Need mõjuvad aga erinevatel tasanditel erinevalt. Järgnevalt on toodud Eesti ja Euroopa turismitrendid.

- Eestisse reisimise kasv tõenäoliselt aeglustub, mis on seotud majanduse kasvu aeglustumisega, seda nii Eestis kui ka mujal maailmas, mida mõjutab ka kasvav hinnatase Eestis.
- Eesti siseturism ja välituristide arv kasvab senisega võrreldes vähem.
- Tänu soojadele talvedele, mis tagab pikema hooaja kiirlaevadele ja uute laevade lisandumisele ning laevaliinide avamisele suureneb Soome turistide hulk.
- Liitumine Schengeni viisaruumiga suurendab eelkõige Venemaa ja Hiina turistide võimalusi Eestit külastada.
- Uute hotellide avamine ja parem turundustegevus kindlustab konverentsiturismi kasvu ja ei takista turismi kasvu enam hotelli kohtade nappuse pärast.
- Vanemad, üle 55 aastased inimesed reisivad üha rohkem, sest neil on parem tervis, rohkem vaba aega ja võimalik raha enda peale kulutada. Paljud inimesed jäävad pensionile varakult, on aktiivsed ning huvitatud kõigist võimalustest, mida turism neile pakub.
- Kasvava konkurentsi tingimustes on paljud töötajad sunnitud tööpäevi pikendama ja puhkust lühendama. Puhkused muutuvad lühemaks, sagedasemaks ja intensiivsemaks.

Seetõttu pannakse suuremat rõhku lühikestele reisidele, minipuhkustele ja pikkadele nädalalõpureiside (tavaliselt neljapäevast pühapäevani) ning mitte-hooajalisele puhkusele.

Allikad:

- http://public.visitestonia.com/files/statistika/Eesti_ja_maaailma_turism_2007.pdf
- http://public.visitestonia.com/files/statistika/Eesti_ja_maaailma_turism_I_poolaasta_2008.pdf
- <http://www.maaturism.ee/kliendid/rmt/failid/432274446.pdf>

Järgnevalt on www.visitestonia.ee ja www.maaturism.ee põhjal tehtud kokkuvõtte teemal: Eesti siseturisti kirjeldavad järgmised omadused, aitab kaardistada Eesti siseturisti vajadust ja ootusi turismitoote pakkumisel:

- suuremad teadmised ja reisikogemused, suurem nõudlikkus toote standardite suhtes;
- kõrgem vanus, suurem kehaline ja vaimne aktiivsus, vabam planeerimine, suurem nõudlus aktiivse puhkuse järele, suurem orienteeritus erihuvidel;
- enesekesksem hoiak pingelises elurütmis, soov veeta aega vähemrahvastatud piirkondades, reisija efektiivsem kasutamine;
- suurem nõudlus innovatiivse ja aktiivse vaba aja veetmise järele, kliendi individuaalsetele vajadustele vastavate reisipakettide järele;
- enesearendamise ja -täiendamise suurem tähtsustamine vaba aja sisustamisel, reisimine sisukama ajaveetmise eesmärgil kui lihtsalt lõõgastumine, süvenev huvi kohalike kultuuride ja eluviisi vastu;
- suurenev huvi säästva turismi, keskkonnasõbraliku reisimise ja ökoturismi vastu;
- hinna ja kvaliteedi suhte määrav tähtsustamine nii reisipakettide kui transpordivahendite valikul;
- paranev informeeritus maailmaturu hindadest, elektrooniliste infokanalite ja interaktiivsete broneerimissüsteemide suurenev kasutamine.

Allikad:

- http://public.visitestonia.com/files/statistika/Eesti_ja_maaailma_turism_2007.pdf
- http://public.visitestonia.com/files/statistika/Eesti_ja_maaailma_turism_I_poolaasta_2008.pdf
- <http://www.maaturism.ee/kliendid/rmt/failid/432274446.pdf>

Euroopa turismitrendid

Kokkuvõtte on koostatud European Travel Commission uuringul Tourism Trends for Europe andmetel, mis aitab kaardistada välituristide ootusi ja vajadusi turismitoote pakkumisel:

Jätukub vanemaealiste juurdekasv, sest pikeneb eluiga, paraneb tervis ning suurenevad pensionid. Nõ. 50-60. eluaastad on muutumas pigem keskeaks, kui senised 40ndad. Vanemaealiste trendiks on tervisepuhkuse ja spaa teenuste nõudluse kasv, kuid ka kultuuriturismi kasv, kus soovitakse just vanemale generatsioonile välja töötatud reisipakette. Suureneb ka noorte reisijate osakaal (praegu võib omistada 20% globaalsest turismist 16-35-aastastel). Noorte reisimist mõjutavad suuremad sissetulekud ja ka elukoha vahetus, mis suurendab sõprade-pere-sugulaste külastamist. Noored soovivad pigem aktiivset puhkust ning seiklusi, käelisi tegevusi.

Turiste hakatakse ka jaotama turistideks, kellel on palju aega ning kellel on palju raha, aga vähe aega.

- Palju aega: just vanemaealiste hulgas, sellest tulenevalt oleksid huvitatud enam väljaspool hooaega reisimisest (siis on ka enamasti soodsam reisida)
- Palju raha, aga vähe aega: üritavad aega säästa, olles valmis rohkem raha kulutama. On ostjad, eelistavad lühemaid reise, intensiivsemaid kogemusi, elamusi, kultuurisündmusi, atraktsioone. Lühemad reisirid tingivad ka lähemad sihtkohad (Euroopa piires). Lühikesi reise tehakse mitu korda aastas, millest saaksid kasu lõigata ka madalal hooajal toimuvad festivalid, üritused, sündmused.

Aja nappusel tahavad osta *all-inclusive* pakette, sündmusi, reise, puhkuseid. *All-inclusive* peaks sisaldama: transporti, toitu, majutust, vaatamisväärsuste külastamist. Sõltuvalt ka turust, soovivad osad paindlikkust ja ise paketi kombineerimise võimalust.

Aja nappusel osad ka nõ säästavad/koguvad aega, et siis kulutada see pikemaajaliste reiside peale, mille eesmärgiks on just enese arendamine, kus on näiteks pikad jalgsi-jalgrattaga matkad, kokanduse-joonistamise kursused või väga kauge sihtkohaga reisirid.

Tähtsamad punktid:

- Enesearendus, loovad tegevused
- „Karjääri reisirid“ – iga uue reisiriga otsitakse järjest uusi kogemusi, sügavamaid elamusi, kõrgemat kvaliteeti
- Kõrge kvaliteet kõiges: reklaam/turundus, teenindus, majutus, transport, toitlustus, tooted jne
- Osad turistid tahavad lahti saada „turisti“ sildist – tuleb luua loomulik keskkond (mitte *turistikas*)
- Niši tooted, kombineeritud tooted (nt tervisepuhkus ja aktiivsed tegevused)
- Kaasaegsed tehnoloogilised lahendused: kaardimakse ja internet, wifi kasutamise võimalus jne
- Sihtkohad, mis pole kergesti juurdepääsetavad, pole enamike turistide jaoks nii atraktiivsed.

Allikas: European Travel Commission uuringul Tourism Trends for Europe

Euroopa ja maailma turismi trendid lähtuvalt hetke majandusolukorrast

Järgnevalt on kirjutatud kokkuvõtte Euroopa ja maailma turismitrendidest, mis aitab kaardistada külastajate ootusi ja vajadusi turismoote pakkumisel majanduslangusest tingituna:

- Domineerib odavate hindade ja viimase hetke pakkumiste aktiivne otsimine
- Populaarsed on eelkõige lühikesed Euroopa-sisesed reisirid
- Üldise nõudluse languse taustal võivad kasvada mitmed väiksed segmendid, sh. Näiteks luksusreisid
- Kriis mõjutab negatiivsemalt neid ettevõtteid, kes pakuvad keskmise hinnaklassi tooteid ja teenuseid – võrreldes nii kõige madalama kui ka kõige kõrgema hinnaklassi toodete pakkujatega
- Tööga seotud reisirid vähenevad rohkem kui puhkusereisid
- Elukohariikide lõikes on prognoos pigem positiivne, näiteks Soome ja Norra elanike välisreiside osas, pigem negatiivne aga Suurbritannia ja Itaalia elanike välisreiside osas.

Allikas: EAS'i turismiuuringud

1.5. SWOT-analüüs

Tugevused	Nõrkused
1. On väljaarendatud EstoVelo ja Eurovelo marsruudid, mis läbivad maakonda 2. Pärnumaad läbib vähemalt üks rahvusvaheline marsruut (Eesti jalgrattamarsruut nr. 1 kulgeb piki Eestimaa rannikut., mis on ümber Balti mere kavandatud EuroVelo matkaraja nr 10 üheks lõiguks), millega on hea kombineerida kohalikke marsruute 3. Pärnumaal on mitmeid ilusate vaadetega looduskauneid kohti ning palju huvitavaid turismiobjekte 4. Pärnumaa tasane maastik - võimaldab jalgratta marsruute läbida erinevas vanuses ja treenituse astmetega inimestel 5. Tugev turismikeskus Pärnu (palju tugiteenuseid) 6. Tihe olemasolevate teede võrgustik 7. Pärnumaal on palju aktiivseid turismiarendajaid. Loodud eraldi SA turismi edendamiseks Pärnumaal (SA Pärnumaa Turism) 8. Pärnu linn on väga tugev turismimagnet, mis omakorda meelitab turiste ka Pärnumaa loodust avastama	1. Maakonnas on vähe rattalaenutuse pakkujaid. (on Pärnus, Kihnus, Jõulumäel, Oidremaa mõisas jne.), kes pakuvad teenust ainult kõrghooajal 2. Marsruudid läbivad osaliselt ulatuslikke piirkondi, kus pole midagi vaadata (nt sõites piki maanteed) 3. Finants- ja ajaressursside vähesus investeringute tegemiseks ja püsikulude katmiseks 4. Toetava infrastruktuuri ebaühtlane areng maakonnas (majutus, toitlustus, puhkekohad jm tugiinfrastruktuur). Peamiselt on kõik teenused koondunud Pärnu linna ja rannikule 5. Puuduvad tugevad rattaturismi arendajad ja eestvedajad. Seni on prioriteediks olnud ranna- ja spaaturismiteenuste väljaarendamine 6. Omafinantseeringu puudumine 7. Kohalike teede keskmisest madalam kvaliteet ja hooldustase
Võimalused	Ohud
1. Raudteeühendus Tallinnaga ja kasvav trend sõita pigem rongi kui bussiga 2. Lennujaama olemasolu (tšarterlennud ja Regulaarlennud - Stockholmi suveperioodil) 3. Kasvav trend harrastada tervislikke ja 'rohelisi' eluviise 4. Naabermaakondade ja Läti huvi koostöö ja ühisprojektide tegemise vastu 5. Turismiettevõtjate valmisolek koostööks 6. EL struktuurifondide rahastamisvõimalused 7. Suur turistide hulk Pärnu linnas suveperioodil (2008 Pärnu linna andmetel 270 000 turisti)	1. Eesti ja Pärnumaa ettearvamatud ilmastikuolud ja sellest tingitud sesoonsus 2. Pärnumaa kui reisisihtkoha külastatavuse vähenemine, teiste maakondade konkurentsieelis (nt paremini väljaarendatud kergliiklusrajad ja mitmekesisem loodus) ja parem positsioon turismimajanduses. 3. Euroopa liidu toetusfondide prioriteedid muutuvad – toetust ei anta või raha saab otsa. 4. Ettevõtjad ei ole huvitatud marsruute toetavate teenuste ja nendega soetud tugiteenuste (nt prügikastide korrashoid) pakkumisest 5. Omavalitsuse toetuse puudumine, kuna projekti ettevalmistuse ja realiseerimise vahele jääb valimiste periood 6. Maaomanike negatiivne suhtumine marsruutide väljaarendamisse 7. Väljapakutud marsruudid ei ole turistile piisavalt atraktiivsed

1.6. Arenguvajadused

Kergliiklusteede tervikliku võrgustiku puudumine on üle-eestiline probleem, millega on siiani tegeletud ühe KOVi või teedevalitsuse poolt kitsalt ühe asula probleemide lahendamiseks, st puudub süsteemne arendustöö. Pärnumaal on iseseisvaid kergliiklusteid arendanud Lääne Teedekeskus Paikuse alevikus ja Pärnu linnast Sauga alevikuni ning 2008. a aastal pikendati kergliiklusteed Sindi linnani ning rajati uus lõik Kilingi-Nõmme ja Tihemetsa vahel ning Kaisma valda Kergu asulasse, kokku u 14 km. Olemasolevaid teid haldavad teede omanikud või valdajad (Lääne Teedekeskus ja kohalikud omavalitsused).

Olemasolevad kergliiklusteed on mõeldud peamiselt kohalikule elanikule, sest nt. Pärnu linnas peatuval turistil puudub turvaline jalgrattatee ühendamaks Pärnu kesklinna Paikuse vallaga või rannikualadega. Samuti puudub infomaterjal ja viidad, mis suunaksid jalgrattaturisti vaatamisväärsuste juurde.

Kergliiklusteede infrastruktuuri arendamisel pole siiani vaadeldud turismimajanduslikke aspekte, kuigi kergliiklusteede võrgustik võimaldaks tulevikus arendada energiasäästlikku ja keskkonnasõbralikku turismimajandust ning tuua turist tõmbekeskustest välja maapiirkondadesse. Jalgrattamatku pakub maakonnas nt. Oidrema mõis, Pärnu linnas ja Kihnu saarel on võimalik laenutada jalgrattaid. Jalgrattaturismi arendamise potentsiaal on Pärnumaal võrreldes teiste piirkondadega kõrge kuna Pärnu linn on populaarne turismisihtkoht ja linnakülaliste küsitlused on läbi aegade näidanud, et huvi maakonna vaatamisväärsuste külastamise vastu on Pärnus peatuvatel turistidel olemas. Paraku pole siiani välja töötatud maakonna vaatamisväärsusi ja puhkekohti ühendavaid jalgrattamarsruute, mida turistidele välja pakkuda ja seetõttu ei saa piirkonna külastaja oma huvi realiseerida.

MTÜ Jalgrattaklubi Vänta Aga on Euro Velo ja Esto Velo raames küll koostanud üle-eestilisi jalgrattamarsruute ja kaarte ning paigaldanud viitasid. Esto Velo raames väljatöötatud ~14 marsruudist läbib Pärnumaad 4 marsruuti. Samuti läbib Pärnumaad Euro Velo rahvusvaheline marsruut: Baltic Sea Cycle Route (Hansa Circuit). Marsruutide läbimine on hetkel ebaturvaline, sest jalgrattureil tuleb liigelda tiheda liiklusega maanteedel koos autodega. Eraldiseisvaid kergliiklusteid või eraldusribaga eraldatud jalgrattateid on maakonnas olemas üksikute lõikudena, nt Paikuse asulas ja Sauga vallas, mis on liiga lühikesed, et ratturid sooviks neile pöigata. Pärnu linnast maakonda liikumiseks puuduvad turvalised ühendusteed jalgrattaga liikumiseks.

Lisaks maakonda läbivatele marsruutidele on kõige suurem arengueeldus maakonnasisestel lühimarsruutidel, mis lähtuvad Pärnu linnast või Esto ja Euro Velo marsruutidest. Lääne-Eesti lauge kerge vaevaga läbitav maastik sobib igas vanuses jalgrattaturistile. Vahemikus 40-185 km pikkused marsruudid võimaldavad Pärnus peatuval turistil külastada iseseisvalt või giidi abil Pärnu maakonnas asuvaid kultuurilisi vaatamisväärsusi ja looduslikult väärtuslikke paiku ning puhke- ja supluskohti. Jalgrattaturistile sobivate turismitoodete väljaarendamine maakonnas pikendab turisti viibimist Pärnumaal ja tasakaalustab turistide jaotust linna ja maakonna vahel.

2. Tegevusmudel

2.1. Strateegiad

SWOT-maatriksist tuletati järgnevalt kirjeldatud strateegiate sisu, strateegiline eesmärk ja meetmestik.

TOWS-analüüsis vaadeldi, kuidas sisemiste tugevuste (T) abil väliseid võimalusi (V) ära kasutada, kuidas väliseid võimalusi (V) kasutada sisemiste nõrkuste (N) ületamiseks, kuidas sisemiste tugevuste (T) abil väliseid ohte (O) vältida ning kuidas vähendada sisemise nõrkusi (N) ja vältida väliseid ohte (O). TOWS-analüüsis on kasutatud üleval kirjeldatud SWOT-analüüsi tulemeid. Strateegiate tuletamisel on ristatud omavahel tugevused (T) ja võimalused (V), nõrkused (N) ja võimalused (V), tugevused (T) ja ohud (O) ning nõrkused (N) ja ohud (O).

Tugevused	Strateegiad
1. On väljaarendatud EstoVelo ja Eurovelo marsruudid, mis läbivad maakonda 2. Pärnumaad läbib vähemalt üks rahvusvaheline marsruut (Eesti jalgrattamarsruut nr. 1 kulgeb piki Eestimaa rannikut, mis on ümber Balti mere kavandatud EuroVelo matkaraja nr 10 üheks lõiguks), millega on hea kombineerida kohalikke marsruute 3. Pärnumaal on mitmeid ilusate vaadetega looduskauneid kohti ning palju huvitavaid turismiobjekte 4. Pärnumaa tasane maastik - võimaldab jalgratta marsruute läbida erinevas vanuses ja treenituse astmetega inimestel 5. Tugev turismikeskus Pärnu (palju tugiteenuseid) 6. Tihe olemasolevate teede võrgustik 7. Pärnumaal on palju aktiivseid turismiarendajaid. Loodud eraldi SA turismi edendamiseks Pärnumaal (SA Pärnumaa Turism) 8. Pärnu linn on väga tugev turismimagnet, mis omakorda meelitab turiste ka Pärnumaa loodust avastama	1. Kombineerida olemasolevaid marsruute loodavate marsruutidega, luues mitmekesise valikuvõimaluse erinevate raskusastmete, vaatamisväärsuste ja radade pikkuste vahel. 2. Suunata aktiivne turundustegevus Pärnu saabuvatele turistidele – Pärnumaad on võimalik avastada ka rattal, mis on tervislik ja loodussõbralik. 3. Pärnumaa (sh linna) turunduses rõhutada ka võimalust Pärnumaa avastamiseks rattal. 4. Tähtis on pakkuda marsruute, mille alguspunkt ja lõpp-punkt asub Pärnu linnas, kus on enim tugiteenuste pakkujaid. 5. Koostada ühisprojekt Lätiga INTERREG programmi looduskauni rattaraja rajamiseks Pärnust-Riiga. 6. KOV ühisprojektide koostamine EL fondidesse investeringute tegemiseks. 7. Siduda marsruute rongipeatustega, luues võimaluse ühispakettide koostamiseks koostöös Edela-Raudteega.
Võimalused	
1. Raudteeühendus Tallinnaga ja kasvav trend sõita pigem rongi kui bussiga 2. Lennujaama olemasolu (tšarterlennud ja Regulaarlennud - Stockholmi suveperioodil) 3. Kasvav trend harrastada tervislikke ja 'rohelisi' eluviise 4. Naabermaakondade ja Läti huvi koostöö ja ühisprojektide tegemise vastu 5. Turismiettevõtjate valmisolek koostööks 6. EL struktuurifondide rahastamisvõimalused 7. Suur turistide hulk Pärnu linnas suveperioodil (2008 Pärnu linna andmetel 270 000 turisti)	

Tugevused	Strateegiad
1. On väljaarendatud EstoVelo ja Eurovelo marsruudid, mis läbivad maakonda 2. Pärnumaad läbib vähemalt üks rahvusvaheline marsruut (Eesti jalgrattamarsruut nr. 1 kulgeb piki Eestimaa rannikut, mis on ümber Balti mere kavandatud EuroVelo matkaraja nr 10 üheks lõiguks), millega on hea kombineerida kohalikke marsruute 3. Pärnumaal on mitmeid ilusate vaadetega looduskauneid kohti ning palju huvitavaid turismiobjekte 4. Pärnumaa tasane maastik - võimaldab jalgratta marsruute läbida erinevas vanuses ja treenituse astmetega inimestel 5. Tugev turismikeskus Pärnu (palju tugiteenuseid) 6. Tihe olemasolevate teede võrgustik 7. Pärnumaal on palju aktiivseid turismiarendajaid. Loodud eraldi SA turismi edendamiseks Pärnumaal (SA Pärnumaa Turism) 8. Pärnu linn on väga tugev turismimagnet, mis omakorda meelitab turiste ka Pärnumaa loodust avastama	1. Pakkuda kombineeritud puhkust – rannapuhkust ja matkapuhkust. 2. Jalgrattamarsruutide olemasolu ja väljaarendamine pikendab Pärnu kui suvepealinna kõrghooaega. 3. Mitmekesiste jalgrattamarsruutide väljaarendamine tõstab Pärnumaa atraktiivsust – lisaks rannapuhkusele on võimalik seda kombineerida ka teiste aktiivsete tegevustega nagu rattasõit. 4. Tuleb saavutada valmisolek erinevatest fondidest investeringute taotlemiseks (koostööprojektid Lätiga, erinevate maakondadega, külaseltside algatusel vms MTÜ algatusel jne). 5. SAPT tegeleb iga-aastaselt erinevate uute toodete väljatöötamisega ja nende pakujate leidmisega. SAPT tegeleb pidevalt teavitustöö tegemisega nii avalikkusele kui Pärnumaa turundajatele, koostööpartneritele. 6. Koostatakse põhimarsruudid, mida on võimalik kombineerida – soovi korral pikendada, lühendada, pakutakse välja erinevaid alternatiivseid ühendusteid. 7. Tehakse omavalitsustega koostööd leidmaks tugiteenuste pakujaid ja hoidmaks kogu projekti elujõulisena 8. Puhkajad saavad rannailma puudumisel võtta ette 1-2 päevaseid jalgrattamatku
Ohud	
1. Eesti ja Pärnumaa ettearvamatud ilmastikuolud ja sellest tingitud sesoonsus 2. Pärnumaa kui reisisihtkoha külastatavuse vähenemine, teiste maakondade konkurentsieelis (nt paremini väljaarendatud kergliiklusrajad ja mitmekesisem loodus) ja parem positsioon turismimajanduses. 3. Euroopa liidu toetusfondide prioriteedid muutuvad – toetust ei anta või raha saab otsa. 4. Ettevõtjad ei ole huvitatud marsruute toetavate teenuste ja nendega soetud tugiteenuste (nt prügikastide korrashoid) pakumisest 5. Omavalitsuse toetuse puudumine, kuna projekti ettevalmistuse ja realiseerimise vahele jääb valimiste periood 6. Maaomanike negatiivne suhtumine marsruutide väljaarendamisse 7. Väljapakutud marsruudid ei ole turistile piisavalt atraktiivsed	

Nõrkused	Strateegiad
1. Maakonnas on vähe rattalaenutuse pakkujaid. (on Pärnus, Kihnus, Jõulumäel, Oidremaa mõisas jne.), kes pakuvad teenust ainult kõrghooajal 2. Marsruudid läbivad osaliselt ulatuslikke piirkondi, kus pole midagi vaadata (nt sõites piki maanteed) 3. Finants- ja ajaressursside vähesus investeeringute tegemiseks ja püsikulude katmiseks 4. Toetava infrastruktuuri ebaühtlane areng maakonnas (majutus, toitlustus, puhkekohad jm tugiinfrastruktuur). Peamiselt on kõik teenused koondunud Pärnu linna ja rannikule 5. Puuduvad tugevad rattaturismi arendajad ja eestvedajad. Seni on prioriteediks olnud ranna- ja spaaturismiteenuste väljaarendamine 6. Omafinantseeringu puudumine 7. Kohalike teede keskmisest madalam kvaliteet ja hooldustase	1. Rattalaenutuse pakkujad ootavad marsruutide väljaarendamist, et teenust pakkuda. Lisaks koordineerib SAPT toodete koostamist. 2. Iga aasta vaadatakse marsruudid üle ning probleemsetele kohtadele leitakse lahendus või alternatiivne rada. 3. Marsruutide koostamisel on lähtutud, et need läbiksid atraktiivseid kohti ning et kindla vahemaa (~15 km) tagant oleks rattureil võimalus puhkuseks. 4. Marsruutide arendamisega motiveeritakse ka kohalikke omavalitsusi ja ettevõtjaid marsruutidel tugiteenuseid pakkuma ja turismitegevust arendama 5. Marsruutide koostamisel on lähtutud, et enamus turistidest alustab oma sõitu Pärnu linnast. 6. Marsruutide atraktiivsuse tagamiseks motiveeritakse kohalikke omavalitsusi koostööd tegema, et pakutaks mitmekesist tugiteenust. 7. Marsruutide korrashoiu ja arendamise koordineerimine on antud SAPT'i hoolde tagamaks projekti jätkusuutlikkuse ja ressursside ratsionaalse jaotumise.
Võimalused	
1. Raudteeühendus Tallinnaga ja kasvav trend sõita pigem rongi kui bussiga 2. Lennujaama olemasolu (tšarterlennud ja Regulaarlennud - Stockholmi suveperioodil) 3. Kasvav trend harrastada tervislikke ja 'rohelisi' eluviise 4. Naabermaakondade ja Läti huvi koostöö ja ühisprojektide tegemise vastu 5. Turismiettevõtjate valmisolek koostööks 6. EL struktuurifondide rahastamisvõimalused 7. Suur turistide hulk Pärnu linnas suveperioodil (2008 Pärnu linna andmetel 270 000 turisti)	

Nõrkused	Strateegiad
1. Maakonnas on vähe rattalaenutuse pakkujaid. (on Pärnus, Kihnus, Jõulumäel, Oidremaa mõisas jne.), kes pakuvad teenust ainult kõrghooajal 2. Marsruudid läbivad osaliselt ulatuslikke piirkondi, kus pole midagi vaadata (nt sõites piki maanteed) 3. Finants- ja ajaressursside vähesus investeeringute tegemiseks ja püsikulude katmiseks 4. Toetava infrastruktuuri ebaühtlane areng maakonnas (majutus, toitlustus, puhkekohad jm tugiinfrastruktuur). Peamiselt on kõik teenused koondunud Pärnu linna ja rannikule 5. Puuduvad tugevad rattaturismi arendajad ja eestvedajad. Seni on prioriteediks olnud ranna- ja spaaturismiteenuste väljaarendamine 6. Omafinantseeringu puudumine 7. Kohalike teede keskmisest madalam kvaliteet ja hooldustase	1. Pärnumaa turismihoodaja pikendamiseks arendatakse välja mitmekesine jalgrattamarsruutide võrgustik, mille tulemusena tulevad eeldatavasti Pärnumaale tagasi ka rattalaenutusteenuse pakkujad. 2. Pärnumaal rannapuhkusele alternatiivsete tegevuste arendamine (eriti just aktiivsete nagu jalgrattasõit) tõstab Pärnumaa konkurentsipositsiooni. 3. Marsruutide planeerimisel on arvestatud, et kõikidest kohalikest omavalitsustest läbiksid marsruudid andes võimaluse kõikidele omavalitsustele turismiteenuste arendamiseks ja vaatamisväärsuste eksponeerimiseks.
Ohud	
1. Eesti ja Pärnumaa ettearvamatud ilmastikuolud ja sellest tingitud sesoonsus 2. Pärnumaa kui reisisihtkoha külastatavuse vähenemine, teiste maakondade konkurentsieelis (nt paremini väljaarendatud kergliiklusrajad ja mitmekesisem loodus) ja parem positsioon turismimajanduses. 3. Euroopa liidu toetusfondide prioriteedid muutuvad – toetust ei anta või raha saab otsa. 4. Ettevõtjad ei ole huvitatud marsruute toetavate teenuste ja nendega soetud tugiteenuste (nt prügikastide korrashoid) pakumisest 5. Omavalitsuse toetuse puudumine, kuna projekti ettevalmistuse ja realiseerimise vahele jääb valimiste periood 6. Maaomanike negatiivne suhtumine marsruutide väljaarendamisse 7. Väljapakutud marsruudid ei ole turistile piisavalt atraktiivsed	4. POL (eestvedaja), SAPT (initsiaator) ja kohalikud omavalitsused, MTÜ-d teevad aktiivset koostööd ühisprojektide koostamiseks ja marsruutide väljaarendamise investeeringute leidmiseks. 5. Maaomanikke, kohalikke omavalitsusi teavitatakse pidevalt marsruutide väljaarendamise võimalusest ja sellega kaasnevast turismimajanduse kasvust (SAPT koordineerib teavitustööd)

2.2. Visioon ja missioon

Visioon 2020

Aastal 2020 on Pärnumaal väljaarendatud üle 520 km jalgrattamarsruute, mida külastab aastas üle 100 000 jalgratturi.

Pärnumaad teatakse kui kõige tihedama, mugavama ja turvalisema jalgrattateede võrgustikuga maakonda Eestis, kus saab lisaks kaunile loodusele nautida ka erinevaid kultuuriloolisi väärtusi ja aktiivseid tegevusi.

Missioon 2020

Täiendamaks ja mitmekesistamaks külastajate kui ka elanike võimalusi vaba aja veetmiseks, tutvumaks Pärnumaa loodusega ning paikadega, propageerimaks sportlikku ja loodussõbralikku mõtteviisi tegutsevad Pärnumaa omavalitsused, Omavalitsusliit, SA Pärnumaa Turism ning Pärnumaa Ettevõtlus- ja Arenduskeskus tihedas koostöös loomaks jalgrattamarsruutide võrgustikku, mis on konkurentsivõimeline Eestis ja terves Euroopas

2.3. Eesmärgid

2010	2011	2012	2013	2014	2015
Valminud on marsruutide hoolduskava viieks aastaks	On sisse viidud hoolduskava järelvalve süsteem	Hoolduskava toimimise tulemusena on kõik marsruudid süsteemselt hooldatud ja kasutajasõbralikud	Hoolduskava toimimise tulemusena on kõik marsruudid süsteemselt hooldatud ja kasutajasõbralikud	Hoolduskava toimimise tulemusena on kõik marsruudid süsteemselt hooldatud ja kasutajasõbralikud	Koostatud on uus marsruutide hoolduskava
On alustatud raudteetammide kasutuselevõtuks läbirääkimiste pidamist Majandusministeeriumi ja Edelaraudtee AS	On tehtud kooskõlastused raudteetammide kasutuselevõtuks	On saavutatud valmisolek raudteetammidele kergliiklusteede projekteerimiseks	On alustatud raudteetammide kergliiklusteedeks projekteerimisega	On alustatud raudteetammide kergliiklusteedeks kohandamise ehitustöödega	Raudteetammid on kergliiklusteedena kasutusele võetud
Alustatud on I etapi marsruutide projekteerimistööde ja ehitustöödega	Valminud on I etapi marsruutide ehitustööd	Alustatud on II etapi marsruutide projekteerimistööde ja ehitustöödega	Valminud on II etapi marsruudid	Alustatud on III etapi marsruutide projekteerimistööde ja ehitustöödega	Valminud on III etapi marsruudid
Koostatud on I etapi marsruutide viitade projektid	Viidatud on I etapi marsruudid	Koostatud on II etapi marsruutide viitade projektid	Viidatud on II etapi marsruudid	Koostatud on III etapi marsruutide viitade projektid	Viidatud on III etapi marsruudid
Antud väljaarendamise kava pealt on koostatud vähemalt 2 investeeringu taotlust planeeritavatele marsruutidele	Käesoleva dokumendi tegevuskava ja marsruutide prioriteedid on üle vaadatud ja parandused sisse viidud	Käesoleva dokumendi tegevuskava ja marsruutide prioriteedid on üle vaadatud ja parandused sisse viidud	Antud väljaarendamise kava pealt on koostatud vähemalt 2 taotlust	Käesoleva dokumendi tegevuskava ja marsruutide prioriteedid on üle vaadatud ja parandused sisse viidud	On koostatud uus perspektiivne Pärnumaa jalgrattamarsruutide väljaarendamise kava

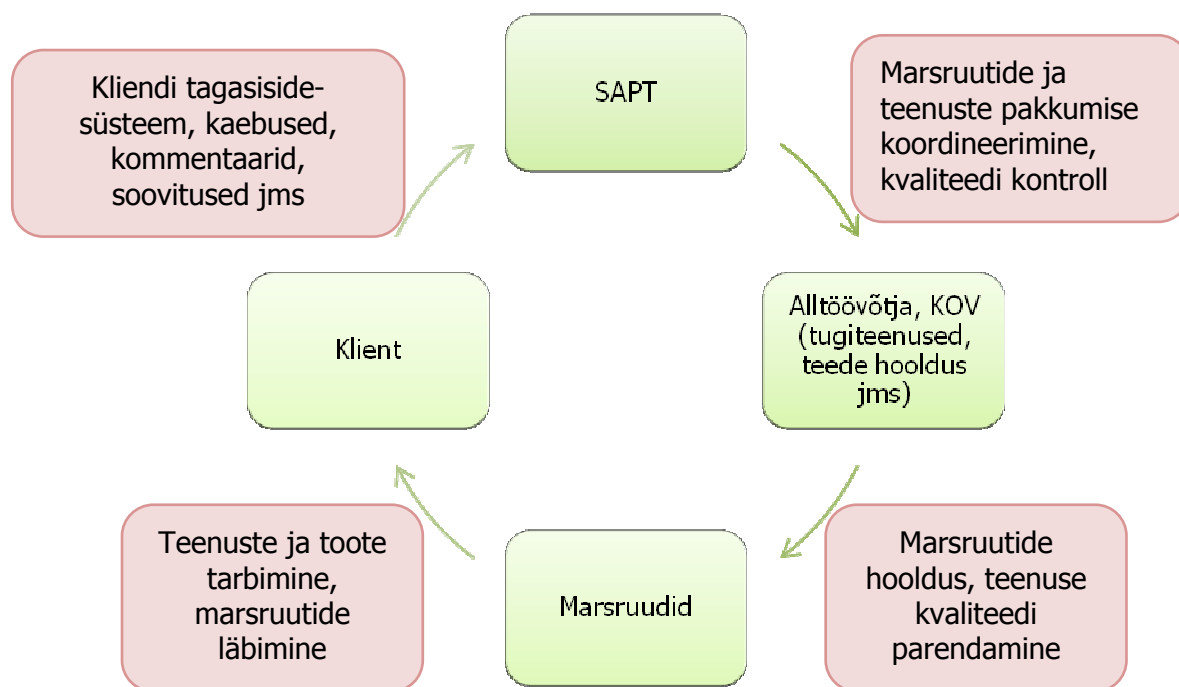
2.4. Haldus

Pärnumaa VELO raames rajatavad marsruudid järgivad osaliselt põhi- ja tugimaanteid, kuid eelistatult liiguvad mööda vähesema liiklusega kõrvalteid ja isegi metsavaheteid. Suur enamus marsruutidest asuvad Lääne Teedekeskuse hallatavatel teedel, kohalike omavalitsuste maa-aladel, osaliselt läbivad marsruudid ka eravaldusi.

Pärnumaa VELO raames väljaarendatud marsruutide haldamise ja hooldamise koordineerimisega hakkab tegelema SAPT. Suure vastutuse marsruutide korrashoiu eest peavad võtma endale kohalikud omavalitsused. Näiteks saab teede korrashoid toimuda ainult omavalitsuste initsiatiivil ja tegevuse tagajärjel. SAPT hakkab vastutama marsruutide äärde paigutatavate viitade ja puhkekohtade korrashoiu koordineerimise eest ning edastab teated teedehooldusega seotud probleemidest kohalikele omavalitsustele või Lääne Teedekeskusesse. Viidasüsteemi hooldus on mõistlik lahendada ühe koostööpartneri leidmise kaudu, kes hooldab ja korrastab viitaseid ja perioodiliselt kogu maakonna piires mitmeaastase lepingu raames.

Radade korrashoiu järelvalvet peavad teostama kohalikud omavalitsused. Marsruudil tekkinud probleemi korral pöörduetakse SAPT'i poole, kes organiseerib probleemile lahenduse.

Selleks ostetakse maakonnas tervikuna sisse hooldusteenust, mille tasustamist organiseeritakse läbi SAPT-i ja finantseeritakse POL-i korraldamisel. Võimalus on siinjuures teha koostööd ka RMK-ga.

Jalgrattamarsruudi (ametliku matkaraja) hooldus on regulaarseid töid hõlmav süsteemne tegevus, mis peab tagama:

- raja ohutu läbitavuse;
- rajatiste ohutu kasutamise;
- loodus- ja elukeskkonna säästliku kasutamise.

3. Turundus

3.1. Sihtgrupid

Pärnumaa jalgrattamarsruutide tarbijad ehk sihtgrupid jaotuvad päritolu (sise- ja väliturist) ja tarbimisliigi (matkaja, sportlane, igapäevaliikuja) järgi, millest johtuvalt planeeritakse turundustegevust ja jagatakse vastavat informatsiooni. Antud projekti peamiseks prioriteediks on Pärnumaale jalgrattamatkajate osakaalu suurendamine ja kohalike vaatamisväärsuste ja tegemiste tutvustamine huvilistele nii Eestist kui välismaalt.

1. Siseturist (iseloomustust vt lisa 4)

Pärnumaa	Ülejäänud Eesti
Jalgrattamatkajad, harrastussportlased, klubiliikmed, igapäevaliiklajad. Kõige suurem tarbijate grupp – igapäevatarbijad.	Jalgrattamatkajad väljasõitude, puhkuste perioodil, harrastussportlased, klubiliikmed külastavad ürituste raames.
Informatsiooni otsivad peamiselt koduvalla, Pärnumaa ja Pärnu linna kodulehtedelt	Informatsiooni otsivad Pärnumaa ja Pärnu linna kodulehtedelt. Hindavad ka suulist infot ja trükimeedia artikleid.

2. Väliturist (iseloomustust vt lisa 4)

Soome, Rootsi, Läti, Saksa, Norra, Vene, Leedu, Poola....;.... Hispaania
- Pärnumaad külastavad jalgrattamatkajad või ürituste raames külastavad rattasportlased. - Vaja pakkuda mitmekeelset informatsiooni, marsruutide täpset viitamist, marsruute toetavaid teenuseid ja infrastruktuuri - Karavanituristid, kes on tihti seeniorid (palju aega karavaniga reisimiseks)
Peamiseks infoallikaks on külastatava riigi kodulehed, reisigiidid ja majutusettevõtete tutvustused. Tähtis on ka paketeeritud külastuste osakaal (kruisituristid).

1. Jalgrattamatkajad

Alajaotus	Iseloomustus	Info ja potentsiaal
Pered	- Lastega täiskasvanud - Nii sise- kui välituristid - Välisriikidest pigem - Soome, Läti, Rootsi - Soovivad mitmekesist teenust, mis toetaks väljaarendatud jalgrattarajatisi. - Vajalik on pakkuda erineva raskusastme, pikkuse ja pinnasekattega radu, et pered saaksid valida endale sobivaima. - Marsruutide atraktiivsust tõstavad mitmekesised vaatamisväärsused, hea viitamine, teede kvaliteet,	- Internet, trükimeedia artiklid jms - suhtlemisel alati otse lõpptarbijani. Olulist infot saavad läbi laste ja koolide, huviringide. - Kasvav trend Euroopas on just roheline mõtteviis, tervislik eluviis, kombineeritud

	toitlustus-majutusvõimalused, aktiivsed tegevused jms. • Marsruutide alguspunktides on vajalikud jalgrattalaenus- ja hoolduskohad. • Vajalik tagada palju puhkekohti, lühikesi marsruute, mida on võimalik vajadusel pikendada-lühendada. • Käivad pigem nädalavahetustel või puhkuse perioodil • Osalevad ka marsruutidega seotud spordi- või pereüritustel	tooted. Inimestel rohkem aega hobideks, soovivad perega aega veeta (soodsalt ja tervislikult)
Sõpruskonnad	• Väikeste gruppidenä liikuvad (pigem) täiskasvanud, kes ei pea end veel senioriks • Nii sise-kui välituristid • Välisriikidest pigem – Saksa, Läti, Soome, Rootsi, Vene, Norra • Marsruutide atraktiivsust tõstavad mitmekesised vaatamisväärsused, hea viitamine, teede kvaliteet, toitlustus-majutusvõimalused, aktiivsed tegevused jms. • Marsruutide alguspunktides on vajalikud jalgrattalaenus- ja hoolduskohad • Olenevalt sõpruskonna profiilist soovivad kas aktiivseid või kultuuriloolisi tegevusi-vaatamisväärsusi • Käivad pigem nädalavahetustel või puhkuse perioodil • Osalevad ka jalgrattaspordi üritustel	• Internet, trükimeedia artiklid jms - suhtlemisel alati otse lõpptarbijani. Infot saavad ka läbi seotud organisatsioonide (huviringid, spordiklubid jne).
Organisatsioonid ja ettevõtted	• Gruppidenä liikuvad erinevate organisatsioonide/ettevõtete liikmed • Erinevas vanusgrupis (noored-seeniorid) • Tulevad kellegi eestvedamisel • Pigem siseturistid, kuid võivad olla ka välituristid (nt Läti kooligrupp vms) • Soovivad pigem ette organiseeritud kombineeritud toodet majutuse-toitlustuse ja aktiivsete tegevustega • Soovivad pigem gruppi/meeskonda ühendavaid mängulisi tegevusi • Olenevalt organisatsiooni liikmete profiilist valitakse marsruudi keerukus • Käivad pigem suvepäevadel või organisatsiooni/ettevõtte liikme sünnipäevade-tähtpäevade väljasõitudel • Avalikud matkad (nt Roheliste rattaretk), soovivad palju vaadata, tugiteenuseid – toidukohad, puhkekohad ja laagriplatsid	• Internet, ühispaketid toitlustajate ja majutusteenuste pakkujatega, jt teenuste pakkujatega. Info ka läbi ürituste korraldajate või seminarikorraldajate.
Seeniorid	• Eakamad inimesed • Pigem välituristid • Välisriikidest pigem Saksa, Norra, Soome, Rootsi • soovivad pigem kombineeritud toodet, kus on juba olemas majutus, toitlustus.	• Suuline info, Internet, trükimeedia artiklid. • Seeniorid on kasvav külastusgrupp terves maailmas

	• Soovivad kultuuriloolisi vaatamisväärsusi, legende, äratundmisrõõmu • Vajalik tagada palju puhkekohti, lühikesi marsruute, mida on võimalik vajadusel pikendada-lühendada. • Marsruutide alguspunktides on vajalikud jalgrattalaenus- ja hoolduskohad. • Vajalik on teede väga hea kvaliteet (näiteks Saksamaalt pärit turist ei taha sõita kruusateel) • On paindlikumad aja suhtes. Käivad pigem hooajaväliselt (odavam)	
--	--	--

2. Jalgrattasportlased

Alajaotus	Iseloomustus	Info ja potentsiaal
Tervisesportlased	• Treenitakse regulaarselt (2 ja enam korda nädalas) ning osaletakse rahvaspordi üritustel. • Nende jaoks on heal tasemel jalgrattarajatised väga vajalikud. • Treenivad kindlaskujunenud marsruutidel. • Nn marsruutide püsiklient	• Internet, trükimeedia artiklid jms - suhtlemisel alati otse lõpptarbijani. Oluline info ka läbi seotud organisatsioonide (nt spordiklubid, muud huvigrupid). • Kasvav trend Euroopas on just roheline mõtteviis, tervislik eluviis, kombineeritud tooted. Inimestel rohkem aega hobideks,
Klubid	• Jalgrattaklubide liikmed, • treenitakse enamasti gruppina maanteedel treeneri saateauto saatel ning osaletakse võistlustel. • Soovivad nii krossi-matkaradasid kui ka turvalist maanteesõitu harjutada. • Pärnumaal tegutseb jalgrattaga seoses 5 klubi • Nn marsruutide püsiklient	• Internet, e-maili listid. Aitavad jalgrattaüritusi korraldada ja turundada. Väga oluline koostööpartner

3. Igapäevaliikleja

Alajaotus	Iseloomustus	Info ja potentsiaal
Pärnumaalane	• Kasutavad jalgrattateid igapäevaseks liikumiseks, linna sees ja ühenduseks keskuste ja linnaga. • Nende jaoks on turvalised, hea pinnasekattega (ja ka valgustatud) rajatised väga vajalikud. • Planeerimisel on vaja arvestada uusasumite rajamist. • Pärnumaa elanik • On huvitatud ürituste kalendrist ja selle sidumisest marsruutidega	• Internet, trükimeedia artiklid jms - suhtlemisel alati otse lõpptarbijani. • Kasvav trend Euroopas on just roheline mõtteviis, tervislik eluviis, • Kiirem ja odavam transpordiviis

3.2. Tootearendus (marsruutide kirjeldus)

Antud töö käigus pandi paika üldisemad suured marsruudid, millele lisati kirjeldused erinevate vaatamisväärsustega tutvumiseks ja puhkekohtade jms teenuste tarbimiseks. Antud töö tulemusena valmivad marsruudid on nn suunanäitajad, kus turist/külastaja saab ise valida suuna ning läbida teed ja vaatamisväärsused oma soovist, vajadusest ja võimalusest lähtuvalt. Eesmärgiks oli, et marsruudid läbivad kõiki kohalikke omavalitsusi, et tagada turismimajanduse ühtlasem areng ning anda kõigile omavalitsustele võimalus eksponeerida oma vaatamisväärsusi ja võimaldada teenuspakkujatel tooteid-teenuseid pakkuda.

Antud marsruudid kaardistati ja pakuti välja Jalgrattaklubi Vanta Aga poolt koostöös SA-ga Pärnumaa Turism. Lisaks võeti võimaluste piires arvesse Pärnumaa kohalike omavalitsuste soovid.

Marsruutide paika panemisel lähtuti sellest, et need sobituksid ühtsesse süsteemi rahvusvaheliste ja üleriiklike marsruutidega ning haakuksid Pärnu linna jalgrattateede võrgustikuga.

Iga marsruudi kohta on ära toodud distantssi pikkus teelõiguti, kirjeldatud marsruudi läbitavust, näidatud ära olulisemad vaatamisväärsused ning puhke- ja teeninduskohad marsruudi läheduses.

Marsruutide väljaarendamine jaotatakse kolme etappi. Tegemist on POL-poolsete soovitustega marsruutide arendamiseks. Sellest johtuvalt vaadatakse tegevuskava iga aasta üle ja vajadusel korrigeeritakse ning muudetakse marsruutide prioriteetsust ja väljaarendamise ajakava.

Eriline rõhk on pandud marsruutide kulgemise alternatiivi valimisel raudteetammi kasutusele võtule. Mahajäetud raudteede teetamme kasutatakse jalgrattateede loomiseks paljudes Euroopa riikides (suurim areng Hispaanias). Põhjuseks on asjaolud, et kunagine raudtee ühendas linna ja külasid, raudtee kulges valdavalt looduse keskel, raudteedel on tõusu- ja langusenurgad mõistlikes piirides (Hispaanias eriti oluline). Haapsalu kogemus on Eestis olemas.

363. Soomaa-Nigula ring: Tipu - Kauni soo teerist (6,2 km) - Kanaküla (20,1) -Tihemetsa (37,6) - Jäärja (48,7) - Veelikse (59,7) - Tuuliku (75,7) -Massiaru (85,8) - Teaste (93,3) - Orajõe (102,7) - Häädemeeste (118)- Rannametsa rist (124,2) - Jõulumäe (138) - Leemeti (141,7) -Pärnu-Uulu maantee (149,1) - Jaamaküla (152,9) - Saunametsa (160,7) - Tipu (184,6).

Marsruut algab Viljandi maakonnast, Soomaal Tipus, kus marsruut jätkab Halliste jõe läheduses Kanakülani, edasi Kamali - Tõlla oja äärset teedpidi Tõlla küläni. Edasi läheb marsruut Tihemetsast läbi (ristub marsruudiga 14, hiljem 366) Jäärjasse mööda kruusateed (Tihemetsa külas kõvakattega tee). Edasi mööda kruusateed Veeliksest läbi Reinuni ning sealt edasi kattub antud marsruut nr 367- 367-marsruudiga lõikudel Nigula-Tuuliku-Massiaru ning sealt edasi liigub 363-marsruut iseseisvalt Teastest ja Orajõe, kus ta ristub marsruudiga nr 1 ja liigub piki marsruuti Häädemeestest läbi Võistesse, kus tuleb pöörata Jõulumäele. Jõulumäelt Suursoo külla viiv tee on lühike, aga ratturi jaoks päris raske teele jääva 1,9 km pikkuse soise lõigu tõttu. Samas on ka see lõik meeldivalt looduslähedane, on näha oli mitmeid loomade söodakohti ja ka loomade jälgi. Suursoo külast Ilveseni suundub kruusatee, mis on hetkel veel hea kvaliteediga, kulgeb looduseskeselt metsade vahel ja on matkajale-loodussõbrale hea lõik. Ilvesest tuleb keerata paremale Valga-Uulu maanteele, kus liigub marsruut 400 m suurel teel. Edasi tuleb pöörata Surjusse asfaltteele, millest umbes 1km on olemasolev kergliiklusteel. Surjust liigutakse Jaamakülla ning Jaamakülast Saunametsa mööda kruusateed. Saunametsast tagasi Tipusse tuleb liikuda mööda väiksemaid kruusa ja metsateid.

Tugevused	Nõrkused
Atraktiivne ja looduslikult rikas matkapiirkond,	aga on mõned raskemad lõigud, mis asuvad valdavalt kruusateedel, kus on aeg-ajalt teekvaliteet vilets ning omakorda eeldavad mägiratta kasutamist

Vaheldusrikas ja mitmekesine pikk marsruut, Tegemist ei ole I etapis välja arendatava mida on võimalik erinevalt kombineerida marsruudiga, millest johtuvalt võib marsruut veel muutuda

Vaatamisväärsused: Tipu Looduskool, Kanaküla kõrtsihoone, Tihemetsa alevik ja Volveti mõisahoone, Jäärja mõis, Tali kool ja mõisapark, Nigula Looduskaitseala, Massiaru kalmistud, Kabli looduse õpperada, Häädemeeste muuseum, Häädemeeste Miikaeli luteri kirik, Issandamuutmise apostliku õigeusu kirik, Tolkuse raba õpperada, Tahkuranna luteri kirik, Konstantin Pätsi sünnikoht, Jõulumäe Tervisespordikeskus, Surju raudteejaam jne, vt LISA: 1. Turismiobjektide kirjeldus1. Turismiobjektide kirjeldus

Teetööd: Olemasolev teelõik vajab marsruudi alguses (Halliste jõe ületamisel silla rekonstrueerimist ja pinnaste parandamist (puhastamist teeäärsest võsast ja teekatte parandamist, täitmist). Jõulumäelt Suursoo külla viiv tee on lühike, aga ratturi jaoks päris raske teele jääva 1,9 km pikkuse soise lõigu tõttu. Muus osas kulgeb märgitud VELOtee vähesõidetaval kruusakattega teel. Lisaks on vajalik luua Jäärja kanti marsruudi äärde lisaks mõni telkimisala ja puhkekoht.

365. Pärnu-Surju-Uulu rada: Pärnu-Jaamaküla (16km) – Surju (18,5km)-Ilvese (19,1km)-Soometsa küla (26,6km)-Jõulumäe (30,9)-Uulu (32,9km) –Pärnu (49km)

Raja kogupikkus on 49 km, sellest asfalti 9,7 km, kruusateid 13,5 km, raudteetammi 16 km, metsa- ja põlluteid 10 km.

Marsruut algab Pärnust Raeküla jaama juurest ja kulgeb 16 km vältel mööda raudteetammi, ühtides sel lõigul marsruudiga nr 366. Sõit raudteetammil on looduskeskne, eemal heitgaasidest ja automürast. Jaamakülast maanteele suundudes läbib marsruut Jaamaküla töölisasulat, seejärel suundub Surjusse ja Valga-Uulu maanteele. Lõigu pikkus on 3,6 km (asfalttee), millest ca 1 km on olemasolev kergliiklustee. Suurel teel liigub marsruut 400 m, siis keerab Ilveselt vasakule suunduvale kruusateele. See tee on hetkel veel hea kvaliteediga, kulgeb looduskeskselt metsade vahel ja on matkajale-loodussõbrale hea lõik.

Soometsa külani jätkub kruusateed 7,5 km. Soometsast Jõulumäele viiv tee on lühike, aga ratturi jaoks päris raske teele jääva 1,9 km pikkuse soise lõigu tõttu. Samas on ka see lõik meeldivalt looduslähedane, on näha oli mitmeid loomade söödakohti ja ka loomade jälgi.

Jõulumäe on selle marsruudi üks olulisemaid keskusi. Siia rajatud Jõulumäe Tervisespordikeskus on üle Eesti tuntud ja pakub matkajale nii huvitavat vaatamist kui ka lisaretkede võimalusi.

Jõulumäelt Uuluni on algul 2 km asfaltteed, sealt kuni Lepakülani liigub marsruut suhteliselt kivist ja tolmust kruusateed pidi, sealt edasi Uulu teeristi 2,7 km asfaltteed pidi.

Uulust Pärnusse sõites on mõistlik vältida põhimaantee kasutamist. Uulu parklast algav metsatee viib mereranda, puitsillast ületatakse Uulu kanal. Metsateed pakuvad hea võimaluse liikuda kuni endise sõjaväeosani, sealt edasi uue elamurajoonini, seal esimest teed mööda vasakule, mereranna lähiste ja taas metsateid mööda kuni Pärnu linna esimeste majadeni Marjametsa teel.

Tugevused	Nõrkused
Rada on läbitav iga liiki jalgrattaga,	aga on mõned raskemad lõigud, mis oleksid sobivamad mägirattaga l äbimiseks
Matkarada võiks saada populaarseks lühimatkarajaks, aga ka heaks treeningurajaks tervisesportlastele	Soine lõik Suursoolt Jõulumäele vajab kindlamat katet, mis ära ei vajuks.
Tegemist on I etapi marsruudiga	Algul tuleb kasutusele võtta alternatiiv raudteetammi osas (osaliselt rada 364)

Vaatamisväärsused: Reiu Puhkekeskus, Reiu tall, Reiu mõis, Reiu jõgi, Mihkel Lüdigi sünnikoht, Surju raudteejaam, Jõulumäe Tervisespordikeskus, Konstantin Pätsi sünnikoht ja ausammas, Uulu luteri kirik, Uulu mõis, jne vt LISA: 1. Turismiobjektide kirjeldus1. Turismiobjektide kirjeldus

Teetööd: raudteetammil vajalikud ehitustööd on kirjeldatud marsruudi nr 366 juures, Jaamakülast Ilveseni pole olulisi teetöid vaja teha. Ilveselt Suursooni on tee sõidetav, vajalik on vähemalt senist hoolduse taset säilitada. Soine lõik Suursoolt Jõulumäele vajab kindlamat katet, mis ära ei vajuks. Kuna seal liiguvad ka kohalikud elanikud, siis on otstarbekas kaaluda väikese

tee ehitust, kuid kui tee katta vaid ratturite tarbeks õhema kihiga, siis sõidetakse see traktoritega kiiresti olematuks. Praegu on tee läbitav, kuid rattaga sõites ebamugav.

Lõik Jõulumäelt Lepakülani võiks saada asfaltkatte, silmas pidades just Jõulumäe tähtsust. Uulust Pärnusse viiv metsateede rägastiku asemel tasub kaaluda ühe kergliiklustee rajamist. Trassiks sobiks ka eespool kirjeldatud rada, aga eelistada võiks kohati veelgi merelähedasemat kulgemist. See rajalõik võiks olla sõelmetega kaetud (nagu pargiteed), asfaltkate pole vajalik. Antud rada saaks nii populaarseks, et tuleks kaaluda ka raja valgustamise peale. See rajalõik võiks tulevikus olla EuroVelo matkaraja uueks kulgemisteks ja kindlasti oleks heaks ühendusteks Uulust ja uutest elamurajoonidest Pärnu linna.

366. Pärnu-Mõisaküla raudteetamm: Pärnu Raeküla – Jaamaküla (16km)-Kilingi-Nõmme (33km)-Mõisaküla(47km)-Läti piir (48,4km)

Esimene marsruudilõik algab Pärnust Raeküla jaama juurest. Mööda raudteetammil kulgevat jalgrattateed sõidetakse 16 km kaugusele Jaamakülasse, mis veel vaevu hinges püsiva töölisasulana on juba ise vaatamisväärsus.

Jaamakülast Kilingi-Nõmmele on 17 km, sealt edasi Mõisaküla raudteejaamani 14 km. Marsruudi kogupikkus on seega 47 km, kui pikendada marsruuti Läti piirini, siis pikeneb see veel 1,4 km võrra.

Tugevused	Nõrkused
Raudteetammi kasutuselevõtt oleks atraktiivne turistidele, loodussõbralik ja eemal	Raudteetammi kasutuselevõtt sõltub paljuski ministeeriumite ja ametkondade otsustest

autoliiklusest

Marsruut pakub hea alternatiivi ka Valgast Tegemist on III etapi marsruudiga Pärnusse kulgeva marsruudi nr 14 osale, vältides niiviisi sõitu suhteliselt igaval põhiteel.

Vaatamisväärsused: Reiu Puhkekeskus, Reiu jõgi, Reiu mõis, Mihkel Lüdigi sünnikoht, Surju raudteejaam, Surju, Siiraku LK, Sigaste, Sigaste Raja talu Miniloomaaed, Kilingi-Nõmme, Kilingi-Nõmme mõis, Nigula LK, Allikukivi, Volveti mõisahooned ja kõrtsihoone, Sanga Looduskaitseala, Mõisaküla, jne vt LISA: 1. Turismiobjektide kirjeldus. Turismiobjektide kirjeldus

Teetööd: Olemasolev raudteetamm liinil Pärnu – Mõisaküla tasuks kasutusele võtta enne, kui see täielikult võsastub. Variandina on kaalumisel ka võimalus jätkata teekonda mööda raudteetammi Mõisakülalt Lätisse.

Raudteetammi praegune olukord ei eelda väga mahukaid investeeringuid. Pääsugu kogu marsruudi ulatuses on rööpad ja liiprid juba kadunud, päris pikkadel lõikudel on tammile paigaldatud kruusakatted. Soovitud tulemuseks olekski tammi katmine keskmise fraktsiooniga sõelmetega ja kinnirullimine, asfaltkate pole sellisele rajale kohane.

Kui tammi korrastustööd tehtud, sobiks see rada sõitmiseks iga liiki rattaga. Arvestades vanade raudteetammide kasutuselevõtu populaarsust Euroopas, valiksid paljud välituristid just selle matkaraja, eriti kui ühisprojekti raames ka Läti poolel vajalikud arendustööd tehtud saavad.

367. Kilingi-Nõmme – Kabli: Kilingi-Nõmme - Tali (18km)-Massiaru (40,8km)-Pärnu-Ikla mnt (47,3km)-Kabli (50km)

Matkamarsruut on läbitav iga liiki rattaga, kuid kruusateedel pole liialt peenike rattakumm soovitatav. Marsruudi kogupikkus on 50 km, sellest asfalti 25,3 km, kruusateid 24,7 km.

Alustades sõitu Kilingi-Nõmmelt on kohe marsruudi algul mitmeid ilusaid vaateid Saarde piirkonnas. Kogu esimene teelõik 18 km kuni Tali mõisani on hea asfalttee, meeldivate vaadetega ja autoliikluse suhtes rahulik. Taliilt suundume kruusateedele, mis viivad matkajad Nigula looduskaitseala ja Ruunasoo raba piirkonda. Sealkandis on vaatetorne, loodusradasid, kindlasti ka hea võimalus loomi ja linde näha. Kruusatee on kogu ulatuses rattaga normaalselt sõidetav, kohati on teel vaid liialt palju lahtisi kive.

Massiarult kuni Pärnu – Ikla maanteeeni viib asfalttee (6,5 km), sealt Kablini (rannateeni) on 2,7 km kruusateed, mis paraku on üsna kehva kvaliteediga.

See marsruut toimib ka koos marsruutidega nr 1 ja 366 ka kahepäevase matka rajana, alustades näiteks Pärnust.

Tugevused	Nõrkused
Otseseid tee-ehituslikke töid pole vaja teha	Nigula LK ala kehvad teeolud
See matkarada on atraktiivne juba omaette matkarajana, samas pakub ta häid kombineerimise võimalusi näiteks neile matkajaile, kes tulevad Valga suunast ja tahaksid enne Pärnusse jõudmist rannikut külastada.	
Seda lõiku saavad kasutada ka Lätist saabuvad matkajad, kes on huvitatud raja äärde jäävate looduskaitsealade külastamisest.	

Vaatamisväärsused: Viisireiu, Tali küla, Laiksaare looduse õpperada, Nigula LK, Massiaru, Kabli looduse õpperada, RMK ööbimiskohad Krapis ja Lemmel, jne vt LISA: 1. Turismiobjektide kirjeldus1. Turismiobjektide kirjeldus

Teetööd: Tee-ehituslikke töid sel marsruudil pole otseselt vaja, korrastamist vajaks vaid teelõik Kabli lähistel ja parandada tee hoolduse taset Nigula LK aladel.

368. Pärnu-Lavassaare ring: Pärnu-Lemmetša (8,1km)-Lavassaare(17,9km)-Audru(33,5km)-Valgeranna (36,1)-Pärnu (46,6)

Marsruudi kogupikkus on 46,6 km (Valgeranna kaudu), sellest asfalti 35,1 km, kruusateid 10 km, betoonplaatidest teid 1,5 km.

Marsruudi algus on Pärnus Port Arturi juures. Linnast välja liigub marsruut mööda Uus-Sauga tänavat., kus on huvitab antud linnaosa arhitektuuri jälgida. Lennuvälja lähistel on ühesuunalised tänavad, mis on mõlemas suunas üsna kehvade kvaliteediga. Mõeldav oleks marsruut mõlemas suunas viia läbi (lagunenud) mõisahoonete juurest, eeldusel, et see ala tulevikus heakorramist leiab.

Lennuvälja naabruses on ebatasane betoonplaatidest tee (1,3 km), lennuvälja nurga juurest suundub marsruut metsa vahele kruusateele, seejärel ületab vana raudteesilla ja liigub 0,8 km kuni Sauga teeni Nurmele viival asfaltteel. Jõõprele suunduv tee on asfaltkattega, ümbrus eriti atraktiivne pole, kuid arvestatavat alternatiivi sellele lõigule näha ei ole.

Peale Lemmetša küla pöörab marsruut paremale Lavassaarde viivale teele. Kruusateelõik 6,7 km on kivine ja võib olla ebamugav läbida. Lavassaares saab teha väikese ringi küla vahel, kust avaneb võimalus sõita ka turbakaevanduste alasid vaatama.

Lavassaarest suundub marsruut Audrule. Teel asub Raudteemuuseum, edasi saab hoogsalt läbida asfaldil järgneva lõigu, sest vaid Lavassaare lähistel pakub loodus peatumiseks ja uudistamiseks põhjust. Lavassaarest Audru ristini on 12 km.

Audru ristik Audru keskusest (3,5 km) liigub marsruut mööda vana maanteed, mis pakub väga häid vaateid jõekaldale, jõele ja väikemajadele.

Audrust Pärnuni jätkab marsruut mööda Valgeranda viivat teed. Siin on ka teine alternatiiv, mis läheb merest kaugemalt, aga otse läbi tulevaste uuselamurajoonide. Esimene variant viiks matkajad kämpingu lähiste ja Seiklusparki, mille tee äärde jäävad ka golfiväljad. Alternatiivvariant toetaks uuselamurajoonide asukate jalgrattaliiklust kodu ja linna vahel. Valgeranna teelt Pärnusse suundume mõlema variandi korral mööda metsäärset kruusateed. Pärnu linnas on taas 2 alternatiivi: kas mööda Luha ja Emajõe tänavat või Pappsaare ja Nooda tänavat mööda Haapsalu maanteele ja/või kuni kesklinnani sõita peatänavaid mööda. Distsantsiliselt erinevad need variandid kuni 1,6 km. Audrust Pärnu kesklinna on sõltuvalt marsruudi valikust 10,8 – 12,2 km.

Tugevused	Nõrkused
Ring sobib ühepäevaseks matkaks või treeningsõiduks ja sobib läbimiseks iga liiki rattaga.	Lavassaare viiv kruusatee on mugavam läbida mägirattal
Loob võimaluse Pärnu lähiümbruses matkata, külastada Lavassaare turbakaevandusalasid, suuri tiike neil aladel ja Raudteemuuseumi	

Vaatamisväärsused: Sauga mõis, Pärnu lennuväli/jaam, Sauga raudteesild, Sauga kiviait, Ullaste mõis ja ait, Lavassaare, Eesti Muuseumiraudtee, Jõõpre Püha Georgi apostliku-õigeusu kirik, Uruste Issanda Taevaminemise apostliku-õigeusu kirik, Audru Püha Risti luteri kirik, Audru Magasiait, Audru mõis, Valgeranna küla, seikluspark ja liivarand jne vt LISA: 1. Turismiobjektide kirjeldus1. Turismiobjektide kirjeldus

Teetööd: Teede ehituse osas on vajalik Uus-Sauga tänava lõpuosa ja lennuvälja ümbruse teede korrastamine. Paremat hooldust vajab Lemmetsa – Lavassaare kruusatee. Audrust Pärnusse võiks tulevikuvariandina kaaluda kergliiklustee rajamist. See aitaks aktiveerida jalgrattaliiklust elamurajoonide ja linna vahel, samas võiks see lõik saada ka EuroVelo marsruudi uueks kulgemisteks. Luha tänav on niigi rahuliku liiklusega, Haapsalu maantee variandi korral oleks paremaks lahenduseks jalgrattaradade joonimine sõidutee serva, sest kõnniteedele rajatud kergliiklustee on seal standarditele mittevastav ja liialt ebamugav.

369. Pärnu-Liu ring: Pärnu-Valgeranna (7km)- Liu(20km) -Kavaru(22,5km)-Kõpu(26,1km)- Kõima (37,4km)-Audru(46,5km)-Pärnu (54km)

Marsruudi kogupikkus on 54 km, sellest asfalti 29,6 km, kruusateid 20,6 km ja metsateid 3,9 km.

Marsruut algab Pärnu linnast Port Arturi juurest. Linnast väljumiseks on valitud marsruut Jannseni – Haapsalu mnt – Emajõe – Luha – Mörra -jne. Võimalik ka teine variant: Haapsalu mnt. Nooda – Pappsaare tee. Linna tagasi saabutakse sama marsruuti mööda (võimalus võtta kasutusele ka alternatiivne tee). Marsruudi algusest Valgeranna teeni on 7,5 km, Valgeranna campinguni 9,6 km (sellest kruusateed 1 km).

Mere äärde jõuame Valgerannas. Rannaäärset teed mööda kulgeb marsruut kuni Kavaru külani. Marsruudi lõik Valgeranna kämpingu väravast kuni Kõpu teeristini Tõstamaa maanteel on pikkusega 24 km. Algul on kruusatee üsna ebatasane, suvekuudel muutub tee tavaliselt väga trepiliseks, mis on ratturile väga ebamugav. Kruusalõigu pikkus on 10,1 km, järgneb 7,9 km pikkune asfaldilõik kuni Liuni. Sel lõigul on juba teostatud liikluse rahustamist, kiirust on piiratud kuni 50 ja 30 km/h. Samas võiks liikluse rahustamist mõningates pimedates kurvides veel täiustada. Liust Kavaru kaudu Tõstamaa teeni on 6,2 km kruusateed. Seega Valgerannast Kõpuni on 24,2 km.

Marsruudi lõik Valgerannast Kõpuni pakub võrratuid vaateid merele, rannikul on palju puhkekohti ja majutusasutusi, mitmed linnuvaatlustornid, sadamad jne.

Kõpul liigub marsruut 400 m Pärnu suunas, siis suundume metsateedele . Kõpu surnuaia juurest pöörab tee paremale. Algav teelõik on väga käänuline, kohati väga liivane ja veidi konarlik, aga ratturi jaoks suhteliselt sobilik (vaid lahtine liiv võib kuival ajal probleemiks saada). Teehooldustööd oleksid suveperioodil soovitatavad. Kuna palju on pöördeid ja teeotsi, on orienteerumine üsna raske ja hea viidasüsteem oluline. Kõpult Päraküla teeni jõuame läbides 7,2 km, millest 3,3 km on kruusatee, 3,9 km aga vähese kattekihiga metsateed.

Päraküla teel algab asfaldilõik kuni Kõima teeristini (4,2 km, teeviit Potsepa 5), asfaldil jätkub ka Tõstamaa teel kuni Audruni. Vaatluse all olid alternatiivsed väiketeed läbi madalate rannaalade, aga teede kvaliteet (kivine, ebatasane, kohati märg) ei soosi nende kasutuselevõttu. Kui neid teid on kavas oluliselt korrastada, võiks kaaluda marsruudi suunamist läbi mainitud loodusliku ala kuni Audruni. Alternatiiv on poldrialale kavandatav kergliiklustee rajamine. Juhul, kui see haakub marsruudiga, oleks mõistlik ratturid Audrusse just üle poldri suunata. See lõik sisaldas 6,1 km remonti vajavaid teid.

Valides põhimarsruudina asfalttee jõuaksime Audru kirikuni 8,5 km läbimise järel. Audrust Pärnusse liigume läbi uusasunduste, mis on eespool juba kirjeldatud. See teelõik kuni Pärnu kesklinna sillani on 11,2 km, millest 3,5 km on kruusateed.

Tugevused	Nõrkused
Marsruut sobib perematkadeks, pakub huvitavaid lisavõimalusi Eestit külastavatele välituristidele ja ka treeningrajaks tervisesportlastele.	Teelõik Valgerannast Saulepani vajab oluliselt paremat hooldetööd
Rada on läbitav iga liiki jalgrattaga,	väga peenikese rattakummiga võib olla ebamugav teatud lühikestel liivastel lõikudel.
Kavandatav marsruut pakub hea võimaluse lühimatkadeks Pärnu ümbruses, pakkudes ilusaid vaateid merele, linnu- ja soovaatluskohti, põnevaid maastikke.	

Vaatamisväärsused: Vana-Pärnu, Valgeranna küla, seikluspark ja liivarand, Audru roostik, Audru polder, Kabriste küla, Lindi küla, Lindi looduskaitseala, Liu küla, Kavaru küla, Maria talu-ratsakeskus, Pootsi-Kõpu Püha Kolmainuse apostliku-õigeusu kirik, Kõima küla, Audru Püha Risti luteri kirik, Audru mõis ja mõisapark jne vt LISA: 1. Turismiobjektide kirjeldus1. Turismiobjektide kirjeldus

Teetööd: Vajalikud teetööd on kirjeldatud marsruudi 368 juures.

370. Pärnumaa Suur Kaar: (Matsirand) - Tõstamaa-Tõhela (18km) –Oidrema(53,6km)-Mihkli(64,3km)-Kõima(71,3km)-Pärnu-Jaagupi (83km)-Pärnjõe(114)-Vändra(123km)

Marsruudi kogupikkus on 123 km, sellest kruusateid 77,3 km ja asfaldi 45,7 km. Võimalik on alustada marsruuti Matsirannast, mis pikendab teekonda ~17km võrra.

Selle matkaraja rajamisega avaneb võimalus teha jalgrattaga Pärnumaale ring peale. Pärnust Tõstamaale viib marsruut nr. 1, sealt edasi liigub marsruut loodavat rada mööda Vändrani, Vändrast toob rada nr. 2 Pärnu-Valga maanteeeni. Sealt edasi avaneb mitu võimalust: kas suunduda kohe Pärnusse tagasi või teha lisaks veel mõni Laanemaa ringidest (rajad 365, 366 + 367 + 1, 14, + 366 + 367 + 1).

Tõstamaalt Tõhela poole viiv tee on alguses kruusatee (ca. 13 km). Tõhela küla vahel on 5 km asfaltteed ning Tõhelast Kallini on ca 10 km jälle kruusateed. Tee lähistele jäävad 2 järve, aga suvise lehestiku tekkimisel nad teelt hästi nähtavad ei ole. Mõlema järve äärde on rajatud puhkekoht. Puhkekohtadel on infostendid, istepinkidega lauad, lõkkeplatsid, võrkpalliplatsid, prügikastid, tualetid, 6m.-kõrgused vaatetornid, lastemänguväljakud ja järvel ujumissillad. Hetkel puuduvad kruusatee ääres puhkekohtadesse suunavad sildid.

Männikustest Tõusini kulgeb matkarada väikestel kruusa- ja metsateedel. Pöörates suurelt teelt Kanamardi teele on 2km teed heas korras, Kiraste ja Kanamardi vahel on tee ebatasane, teel on suuri lahtisi kive ja kohati ka lahtist liiva. Sel lõigul tuleb teehooldele rohkem rõhku panna.

Järgneb asfaldilõik 7,4 km, kuni pöörame Lõpe peale kruusateele (Täpsi – Väänja – Peantse). Tõstamaalt sõidetud 34 km.

Lõik Peantse – Lõpe – Oidrema kulgeb väikestel, kohati lausa looduslikel teedel. Teede kvaliteet on kehv, korrastamistöid vajaks lõik Lõpe küla taga. Selle lõigu pikkus on 10,6 km, jõudes Lihula-Pärnu maanteele on marsruut Tõstamaalt tulles läbinud 46 km.

Oidermaalt Mihklini on 10,7 km, sellest 1,8 km asfalti. Mihklist edasi kuni Kõimani on 7 km (Tõstamaalt alates 63,7 km). See teelõik pakub vaatamiseks paari küla ja Mihkli kirikut. Mihklist edasi on 2 alternatiivset teed. Soovitav on otseteed Kõimale, sest sellelt läheb kõrvaltee Soontagana maalinna juurde, kus on ka puhke- ja telkimiskoht. Soontagana maalinna ja selle ümbrus on marsruudi peamine vaatamisväärsus. Alternatiivvariandina välja pakutud teel Koonga kaudu on küll Pikavere küla, mis on ka vaatamisväärsus, aga see on mõeldav kõrvalteepõikena Kõimalt.

Soontagana maalinna juurde matkarada otseselt ei vii, aga teelt tuleb sinna soovituslikult suunata. Mihkli-Kõima teelt on algul ka autodega läbitav tee 4,7 km, kuid parklast edasi saaks vaid jalgrattaga või jalgsi ja sealt maalinna on veel 2 km.

Kõimalt Pärnu-Jaagupini on 11,7 km kruusateed ja 7,3 km asfalti. Algososas on kruusatee kevadoludes pehme ja kohati ära vajunud, suvetingimustel on probleem minimaalne. Pärnu-Jaagupi on suurem asustatud punkt, kus matkaja saab ka toitlustusteenust jms tugiteenuseid. Tõstamaalt Pärnu-Jaagupini on marsruut läbinud 83 km.

Tallinna maantee ületus on mõeldav Uduvere teeristil (otse üle tee), kuigi autoliikluse jaoks on see ristmik suletud.

Edasisel lõigul on valitud alternatiivne tee Pööravere kaudu, sest Mõisakülalt läheb läbi marsruut nr 372. Algul on 2,5 km asfalti, järgneb keskmise kvaliteediga kruusatee (16,8 km), tee ümbrus suhteliselt tühi. Kergul algab asfalttee, mis viib kuni marsruudi lõpuni Väandranini. Tõstamaalt Kerguni on 102,5 km, Pärnjõe ni 114 km.

Pärnjõelt Väandrasse kulgeb marsruut vaid asfaldil, ületab Massu teeotsas suure tee, liigub läbi Vaki ja lõpetab Väandra keskväljakul. Väandrasse jõudes on marsruut Tõstamaast alates läbinud 123 km.

Selle marsruudi läbimiseks on mõistlik kavandada 2 päeva (ööbides sel juhul näiteks Soontagana maalinna juures), muidugi võib vajadusel marsruudil viibida ka kauem, kui matkajate ettevalmistus eeldab aeglasemat sõitu ja lühemaid päevi.

Marsruut kulgeb suurel osal kruusateedel. Kuigi läbi pääseb iga tüüpi rattaga, on kruusateedel siiski mugavam sõita laiema kummiga mägirattaga või universaalrattaga. Kruusateede osakaal on 63%.

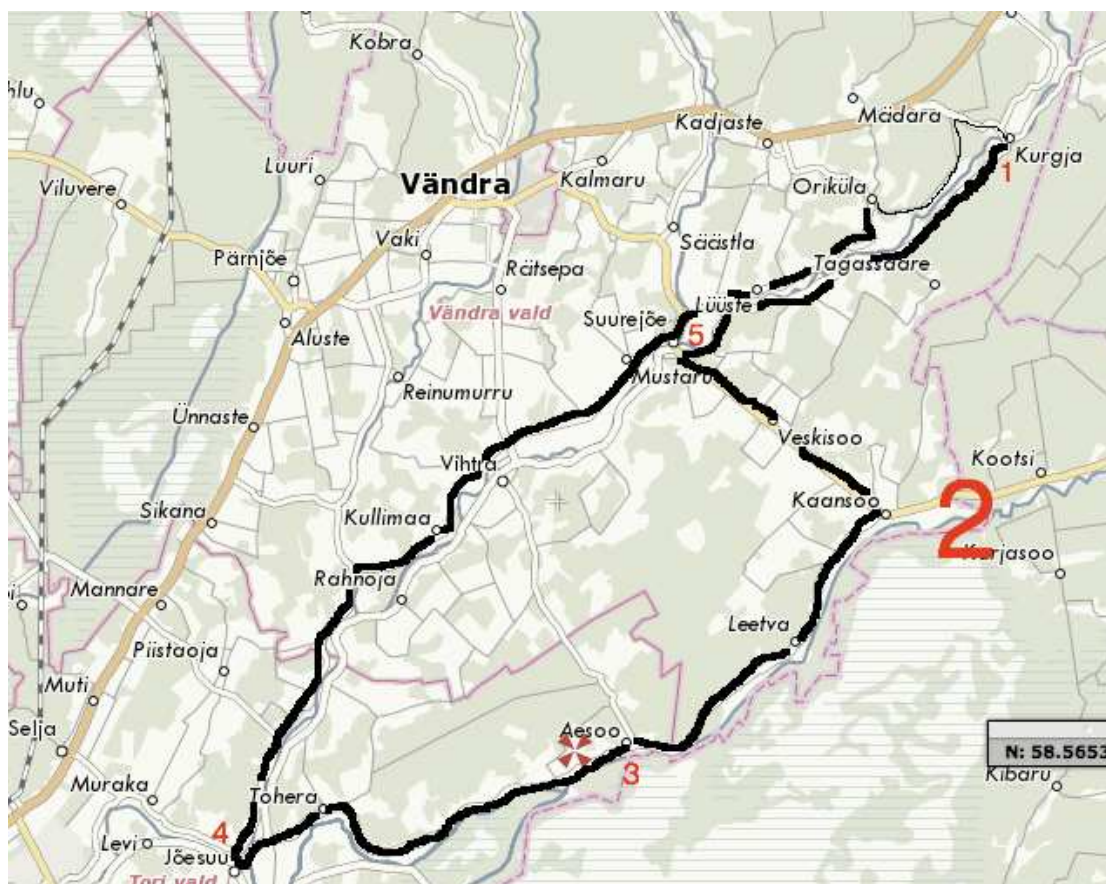
Tugevused	Nõrkused
Matkarada võimaldab külastada Pärnumaa kaugemaid ja vähemkäidavamaid piirkondi, näha maaelu ja mitmeid looduslikult kauneid paiku. Marsruudi põnevaimaks paigaks on Soontagana maalinna. Marsruut kulgeb suuresti looduse keskel, linnulaulu ja loomi see-eest üsna palju.	Külasid (s.h. ka kauplusi, toidukohti, majutusasutusi jne) on hõredalt Siiski on raske konkureerida Võrumaa või saarte looduse iluga

Vaatamisväärsused: Tõstamaa mõis, Tõstamaa muuseum, Tõstamaa Maarja luteri kirik, Tõhela Ristija Johannese apostliku-õigeusu kirik, Tõhela järv, Tõhela Koduloo Pööning, Oidremaa mõis, Mihkli Miikaeli luteri kirik, Mihkli kalmistu ja tammik, Soontagana maalinna,

Koonga mõis, Kõima mõis, Vahenurme puisniit, Roodi mõis, Pärnu-Jaagupi Jakobi luteri kirik, Uduvere apostel Jakob Sebedeuse apostlik-õigeusu kirik, Kergu Usukannataja Sinaida apostliku-õigeusu kirik, Vändra Martini luteri kirik, Vändra Peeter-Pauli apostliku-õigeusu kirik, Lydia Koidula (1843-1886) sünnipaik, RMK Soontagana telkimisala jne, vt LISA: 1. Turismiobjektide kirjeldus1. Turismiobjektide kirjeldus

Teetööd: Kiraste ja Kanamardi vahel on tee ebatasane, teel on suuri lahtisi kive ja kohati ka lahtist liiva. Sel lõigul tuleb võimalusel teehooldusele rohkem rõhku panna. Investeeringuid vajavaid teetöid antud marsruudil pole.

371. Vändra-Kurgja-Jõesuu: Vändra-Suuejõe(6,5km)-Kurgja(20km)-Suuejõe(31,5km)-Kaansoo(38,2km)-Jõesuu(60,7km) – Viitra(74,9km)-Vändra(82,5 km)

Marsruudi kogupikkus on 82,4 km, sellest asfaldi 24 km , kruusateid 54,5 km, metsateid 3,8 km.

Marsruut sobib läbimiseks iga liiki rattaga, kuid mugavam on marsruut läbida maastikurattaga. Marsruut on jõukohane ka lastele ja sobib perematkadeks (2-3 päeva).

Marsruut algab Vändra keskväljakult, keerab Suure-Jaani teele ja sõidab asfaldil kuni Suuejõeni. Kohati on abiks kergliiklustee, aga teolud sel lõigul tervikuna on suurepärased. Läbitud selleks hetkeks 6,5 km.

Suuejõelt keerab marsruut vasakule. Järgnevalt liigub marsruut väikesel rahuldava kvaliteediga kruusateel. Pärnu jõgi on kohati väga lähedal, vaated jõele on aga vaid vähestes kohtades.

Orikülas keerab rada metsateele, mis kevadel on küll väga porine, aga suvel sõidetav. Nii jõutakse Kurgja teeni, sõidetud on selleks ajaks 18 km.

Kurgjani viib asfalttee (2 km), kuhu jõudes on paras teha peatus puhkamiseks ja talumuuseumiga tutvumiseks. Kurgjalt algab tagasiteed mööda Pärnu jõe vasakpoolset kallast. Liigutakse kruusateid mööda kuni Suurejõe (11,5 km), sealt edasi mööda Suure-Jaani teed kuni Kaansooni (6,7 km). Läbitud selleks hetkeks 38,2 km. Liikudes mööda jõe kallast kuni Suurejõe on võimalik näha väga ilusaid vaateid jõeale, siia piirkonda ons vaja rajada ka üks heade vaadetega puhkekoht, veel parem, kui seal on ka telkimisvõimalus.

Kurgja – Kaansoo lõigul on ka teine alternatiiv: võib sõita Tagassaare ja Veskisoo kaudu, mis lühendab marsruuti 1,6 km võrra, aga looduslikult on eelistatum ikkagi põhimarsruut. Nimetatud teed on kohati väga ebatasased, võsa kipub võimust võtma ja peale paari lagunenud talu pole just palju muud vaadata.

Kaansoolt Jõesuuni on kruusateed (suvel küll üsna tolmused!). Sõites Kaansoolt Jõesuule on vaateid Navesti jõeale ja Soomaa rahvusparki aladele. Matkaja võib siin teha peatuse ja 1-2 päeva vältel külastada Soomaa rahvusparki. Kaansoo – Jõesuu lõigu pikkus on 22,5 km, Jõesuule jõudes on sõidetud 60,7 km.

Jõesuult alates ühtib teekond EstoVelo marsruudiga nr. 2. Jõesuul ületatakse ripsild ja liigutakse Pärnu jõe paremkaldal kuni Vihtrani. Valdavalt on tegemist keskmise kvaliteediga kitsaste kruusateedega, kus liiklusintensiivsus on väga väike. Kevadel on mõned teelõigud pehmed ja märjad, aga suvel suhteliselt hästi sõidetavad. Teelõik Jõesuust Vihtrani on 14,2 km, sellest kruusateid 13,3 km.

Vihtrast Vändrani viib keskpärase kvaliteediga asfalttee. Kuna autoliiklust pole palju, on ratturi jaoks tee hästi sõidetav. Vihtrast Vändra keskväljakuni on 7,5 km.

Vändra lähistel on rajatud ka kergliiklustee lõike, millest matkajal paraku palju kasu ei ole.

Tugevused	Nõrkused
Marsruut on nii looduskeskne kui ka kultuuriloolise tähtsusega.	Kogemus on näidanud, et Vändras püsivad jalgrattaviidad väga halvasti. Seega on selles piirkonnas vaja hooldusele rohkem rõhku panna.
Marsruudi ääres on ka palju turismiteenuste pakkujaid, eelkõige seoses Soomaa rahvusparki külastuspakettidega.	

Vaatamisväärsused: Kurgja, Carl Robert Jakobsoni Talumuuseum, Soomaa Rahvuspark, Aesoo ripsild, Poola sild, Saarisoo, Ratta rändrahn, Päkapiku määnd, Jõesuu ripsild, Kalevipoja vestitasku kivi e. Viie valla piirikivi jne, vt LISA: [1. Turismiobjektide kirjeldus1](#). Turismiobjektide kirjeldus

Teetööd: Olulisi investeeringuid vajavaid teetöid pole antud lõigul vaja teha. Vändra valla teelõigul on kesisemaid teeolusid - vald peab siin teeremondile rõhku panema.

372. Pärnu-Jaagupi – Lavassaare (Lavassaare – Tootsi - Tori): Pärnu-Jaagupi-Lavassaare(19km) (Tootsi(52km) - Tori(73km))

Marsruut algab Pärnu-Jaagupist, liigub algul asfaldil, hiljem väiketeedel kuni raudteetammini Tarva lähistel (4,0 km). Sealt edasi jätkab mööda raudteetammi kuni Lavassaareni. Läbitakse Maima raba, turbatootmispiirkonnad, soovi korral külastatakse ka Raudteemuuseumi. Raudteetammi liikudes on selle marsruudiosa pikkus ca 14-15 km, raudteetammi tehtavad tööd on analoogsed nagu eespool kirjeldatud marsruutidel.

AS Tootsi Turvas ametlik seisukoht on, et seda raudteed enam raudteena ei kasutata, seega kasutamine jalgrattateena võib saada võimalikuks.

Üks alternatiiv tuleks veel kõne alla juhul, kui turbaaladelt läbisõit ei osutu võimalikuks (Lavassaare turbaaladelt ei või läbi sõita, allikas Tootsi Turvas AS). Siis võib raudteetammi sõita kuni Pitsaluni ja sealt pöörata kruusateele, mis viib otse Lavassaarde.

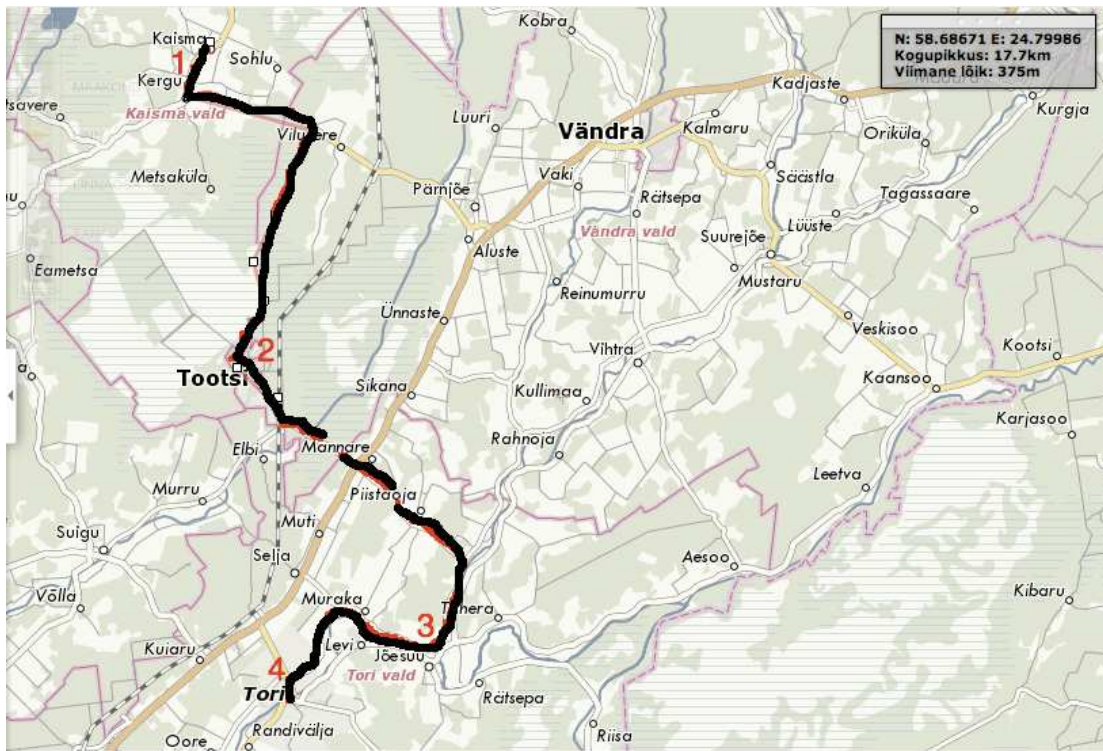
Lisaks veel üks alternatiiv - juhul, kui osutub võimalikuks sõita mööda raudteetammi kuni Tootsini (mida AS Tootsi Turvas hetkel veel täpsustab, kuid arwab, et saab sõita mööda raudteed Tootsini), siis ei pea marsruuti mitte Pärnu-Jaagupis lõpetama, vaid marsruut jätkuks mööda raudteetammi Tootsisse. Marsruut jätkub Tootsist Piistaoja suunas (raudtee tammi ca 1 km kergteed), ületades Pärnu – Paide maantee (5,6 km Tootsist), läbides Piistaoja (8,7 km) ja otseteed jätkates kuni Pärnu jõeni (10,7 km). Sealt suundub marsruut Torisse mööda väga huvitavat kurvilist teed jõe paremkaldal. Torisse jõudes on alates Tootsist läbitud 21 km. Seega võimalik marsruut on: Lavassaare – Tootsi – Tori, mis oleks ühendustee kaudu ühendatud ka Pärnu-Jaagupiga.

Tugevused	Nõrkused
Tootsis on juba 2km osas raudteetammi kergliiklusteena võetud kasutusele	Raudteetammi kasutuselevõtt on paljuski seotud tuleohutuse küsimustega turbaväljadel

Vaatamisväärsused: Lavassaare asula, Eesti Muuseumraudtee, Halinga mõis, Ratta rändrahn, Päkapiku mänd, Jõesuu ripsild, Tori jne, vt LISA: 1. Turismiobjektide kirjeldus1.
Turismiobjektide kirjeldus

Teetööd: Tuleb läbi arutada Tootsi raudteetammi kasutuse võimalus. Muidu tegemist pigem ühendusteega ja alternatiivide suurendamise võimalusega. Raudtee tammit koorib AS Tootsi Turvas ära killustiku, võtavad ülesse rööpad ja liiprid ning jalgrattateena saab kasutada ainult tammi koridori. Kõik muu kate tuleb peale osta investeeringuna. Teekate ei peaks olema asfalt. Tee pikkus on ~30 km Lavassaareni.

373 - Kaisma - Tootsi – Tori: Kaisma - Kergu (2,5) - Tootsi tee (8,3) - Tootsi (18,9) - Tootsi raudteejaam (21,1) - Piistaoja (27,1) - Tahkuse (29,5) - Jõesuu sillaots (32,7) - Tori tee (40,0) - Tori (40,7).

Kaisma-Tootsi lõigu osas tuleks marsruut rajada mööda Tootsi teed (tee servapidi) mis tuleb Kergu-Alauste teelt. Tee pikkuseks tuleks ~10 km. Tee ise jääks suuresti raba äärde ja riigimetsa sisse. Asukoht sellele tee oleks põnev, sest sinna oli Pätsi ajal plaanitud suurim asundustalude kompleks. Kaisma-Tootsi marsruut on huvitav, kui on võimalik see viia üle Pööravere raba, kus saab näidata huvilisele, mida teeb 60 aastat inimtegevust ühes suursoos loodusega ning kuidas loodus hakkab ennast jälle elule võitlema. Antud marsruudile jääb ka Peeter I rajatud Põhjasõja-aegne laudtee läbi suursoo. Põhjasõja-aegne laudtee asub rabas ja ~0,5-1m turbakihi all. Nähtud on seda peamiselt piltide pealt, kuid täpsem asukoht tuleb välja uurida vanematelt inimestelt kes rabas juba kaua aega töötanud. Laudteele võiks minna üks

tupiktee, kus võiksid huvilised näha kindlat väljakaevatud osa laudteest. Tootsist-Tori poole kattub rada juba 372 alternatiivmarsruudiga.

Tugevused	Nõrkused
Välja arendamise korral väga atraktiivne marsruut	Raba läbimine on problemaatiline

Vaatamisväärsused: Kergu kirik, Kaisma mõisapark ja Kaisma järved, Tootsi alev, Pööravere raba, Peeter I laudtee, Ämmamägi, Viluvere järv, Ratta rändrahn, Päkapiku määnd, Jõesuu rippsild, Tori põrgu, Tori Püha Jüri luteri kirik, Eesti sõjameeste mälestuskirik, Skulptuur Püha Jüri võitlus lohega, Tori valla muuseum, Tori mõisaansambel jne, vt LISA: 1. Turismiobjektide kirjeldus1. Turismiobjektide kirjeldus

Teetööd: Otsida alternatiivseid võimalusi Suursoo läbimiseks ja tuleohu korral välja pakkuda alternatiive. Korrastada Kaisma-Tootsi vaheline lõik ja rajada Põhja sõja aegse laudtee vaatamise koht. Rajada Tootsi-Tori teelõigule korralik kate (~2,7km) ja korrastada Tootsi Raudteejaama ja Piistaoja vaheline lõik.

Ühendusteed

Pärnu-Jaagupi – Tori ühendustee: Pärnumaa Suur Kaar tasuks ühendada maakonna keskosa marsruutidega, et pakkuda võimalusi vastavalt vajadustele oma teekonda kas lühendada või valikuid mitmekesistada.

Ühendustee algaks Pärnu-Jaagupist. Mööda asfaltteed liigub Mõisaküla lähistele (6,5 km), sealt jätkab liikumist kruusateel Suigu suunas. Tee kvaliteet on keskpärane, palju lahtist kruusa. Sel lõigul on vajalik tõsisem hooldetöö.

Are-Kuiaruteele jõudes on läbitud kokku 19 km (12,5 sellest kruusatee). Are – Kuiaru teel oli ülevaatuse tegemise ajal ohtlikult tihe ja kiire raskeveokite liiklus. Seda teelõiku ilma lisatöödeta kasutusele võtta oleks liialt ohtlik. **Teetööd:** Soovitav oleks rekonstrueerimise käigus asfaltkatte osa laiendada, et tee servadesse saaks märkida joonetagused rajad, kus ratturitel oleks turvalisem. Praegune tee tundub ohtlik ka kohaliku liikluse poolt vaadatuna.

Lõik Pärnu-Paide teel oli palju rahulikum, samuti ka tee suurelt teelt Torisse.

Kogu ühendustee pikkus on 30 km, sellest 12,5 km kruusateed, 6 km ohtlikku asfaltteed ja 11,5 km hea sõidetavusega asfaltteed.

See ühendustee omab ka jätkuvarianti, mis läbi võiks ka sellest rajast kujundada matkamarsruudi. See võimalus oleks pöörata veidi enne Tori asulat jõe paremkaldal kulgevale kruusateele ja sõite seda mööda kuni Sindini. Ühelt poolt on Sindi tuntud ja huvitav koht, et seda marsruudi lõpp-punktina käsitleda, samas lähevad marsruudid 2 ja 5 niigi läbi Sindi ja enne Tori Sindi peale pöörates jääks meil külastamata Tori asula koos oma kõikide vaatamisväärsustega. Selline teelõik Tori lähistelt Sindini oleks pikkuselt 12,6 km, enamuse sellest kruusatee. Nimetatud kruusatee on praegu remondis. Kohati hetkel ratturi jaoks väga raskesti läbitav, aga hetkel pole andmeid, milline saab olema teekate peale remonti. Samas tuleb nentida, et vaateid jõe teelt vähe, on pikki sirgeid lõike, mis jalgratturile on igavad. Seda teed tasuks valida, kui tee naabrusesse tuleb tulevikus põnevaid arendusi, vähemalt 1 puhkekoht jõe kaldal.

Tõusi – Varbla ühendustee: Ühendades marsruuti nr 1 ja Pärnumaa Suurt Kaart aitaks see ühelt marsruudilt teisele suundujatel mõningatel juhtudel teed lühendada. Ühendustee loomise tulemuseks on Suure Kaare pikendamine Varblani. Ühendustee pikkus on 11,7 km.

3.3. Tooted

Toote koosseis	Atraktiivsed jalgrattamarsruudid, mis läbivad Pärnumaa erinevaid vaatamisväärsusi, looduskauneid kohti jms
Tootes sisalduvad teenused	• Informatsioon – kaardid, infovoldikud, e-turundus, digitaalne turundus • Jalgratta laenutus-hooldusteenus • Toitlustus • Majutus • Loodus-ja kultuuriväärtused • Aktiivsed tegevused
Paketeerimis võimalused	• Marsruudid ühendatud GPS-süsteemiga • Koostööpaketid toitlustus-, majutusettevõtetega , vaba aja veetmise pakkujatega (postijaam'a funktsioonid) • Koostöö arendamine transpordiettevõtetega (Edelaraudtee AS) jms – marsruudi algused rongi peatustest - Tule rongiga – sõida rattaga!! - kampaaniad. Tootsi, Vändra, Selja • Koostöö RMK-dega - tule jalgrattaga metsa! - kampaania. • Jalgrattalaenutuse süsteemi väljatöötamine – marsruutide alguspunktidest võimalik saada rattaid (võimalusel pakkuda ka ettetellimisel erinevatest rongipeatustest). Ristkasutusvõimalus – firmad on nn võrgustatud ja saab ühest laenutuspunktist võtta ja teise jätta. • Audiogiidi võimalus - Kuula Pärnumaa põnevaid lugusid rattaga sõites! – Internetist mp3 failide allalaadimise võimalus • Giidiga paketid, erivajadustega inimestele paketid, auto järgi tellimise võimalus • Kindlal kuupäeval kindlale sihtturule ja sihtriigile suunatud matkad, kuhu tuleb eelnevalt registreerida – organiseeritud on majutus, toitlustus, pakivedu jms (nt. 2-päevane rattamatk Soome perele algusega 2.august Port Arturi juurest ja ööbimisega Toril vms)
Turupotentsiaal	Kasvav. Turismitrendid näitavad inimeste kasvavat huvi aktiivsete, tervislike ja rohelise mõtteviisi ja tegevuste vastu
Kliendisegmendid	Jalgrattamatkajad, Jalgrattasportlased, Igapäevaliiklejad, nii sise-kui välituristid
Konkurents (praegu ja tulevikus)	Peamiseks konkurendiks on mitmekesine Lõuna-Eesti kuppelmaastik, Saaremaa, Lahemaa Rahvuspark
Vajalikud investeeringud	Marsruudid välja arendada ühtlasele tasemele – viitamine, puhkekohtade väljaarendamine, teeparendustööd jms

Toote koosseis	Mitmekesine üritustekava rattale
Tootes sisalduvad teenused	Üritust toetavad tugiteenused • Toitlustus • Majutus • Jalgratta hooldus-laenutus • Aktiivsed tegevused jms Ühekordne üritus – nt suveteater, kontsert, spordivõistlus Regulaarüritus – tervisespordi päevad perele kord kuus, Valdade koostööüritused, rattaorienteerumiseljapäevakud
Paketeerimis võimalused	• Sportlik ja kultuurne nädalavahetus Pärnumaal (matk, üritus, majutus, toitlustus jms) • Kultuurikalendriga sidumine – mine üritusele jalgrattaga • Siduda www.visitparnu.ee kodulehega – kuidas üritusele mingit marsruuti pidi minna.
Turupotentsiaal	Kasvav. Turismitrendid näitavad inimeste kasvavat huvi aktiivsete, tervislike ja rohelise mõtteviisi ja tegevuste vastu
Kliendisegmendid	Jalgrattamatkajad, nii sise- kui välisturistid, igapäevliiklejad, kes soovivad 'roheliselt' üritusele minna
Konkurents (praegu ja tulevikus)	Peamiseks konkurendiks on mitmekesine Lõuna-Eesti kuppelmaastik ja Tartu linn, Lääne-Virumaa ja Rakvere linna piirkond, Saaremaa
Vajalikud investeeringud	Marsruudid välja arendada ühtlasele tasemele – viitamine, puhkekohtade väljaarendamine, teeparendustööd jms Üritustekava täiendamine ja sidumine rattamarsruutidega, regulaarürituste algamine jm

3.4. Turunduseesmärgid

2010	2011	2012	2013	2014	2015
Turule on toodud uued marsruudid, mis on testitud ja toimivad (I etapp)	Turule on toodud uued paketid kombineerituna uute marsruutidega, mida on testitud	Turule on toodud uued paketid kombineerituna marsruutidega, mida on testitud	Turule on toodud uued marsruudid, mis on testitud ja toimivad (II etapp)	Turule on toodud uued paketid kombineerituna uute marsruutidega, mida on testitud	Turule on toodud uued marsruudid, mis on testitud ja toimivad (III etapp)
Külastajad on teadlikud Pärnumaa jalgrattamarsruutidest. Marsruute kasutavad 10% Pärnumaal puhkavatest siseturistidest ja 15% välituristidest.	Külastajad on teadlikud Pärnumaa jalgrattamarsruutidest. Marsruute kasutavad 11% Pärnumaal puhkavatest siseturistidest ja 16% välituristidest.	Külastajad on teadlikud Pärnumaa jalgrattamarsruutidest. Marsruute kasutavad 12% Pärnumaal puhkavatest siseturistidest ja 17% välituristidest.	Külastajad on teadlikud Pärnumaa jalgrattamarsruutidest. Marsruute kasutavad 13% Pärnumaal puhkavatest siseturistidest ja 18% välituristidest.	Külastajad on teadlikud Pärnumaa jalgrattamarsruutidest. Marsruute kasutavad 14% Pärnumaal puhkavatest siseturistidest ja 19% välituristidest.	Külastajad on teadlikud Pärnumaa jalgrattamarsruutidest. Marsruute kasutavad 15% Pärnumaal puhkavatest siseturistidest ja 20% välituristidest.
Uute marsruutide kohta info on kergesti leitav	Marsruute kirjeldavad voldikud ja kaardid on uuendatud ja täiustatud	Üldsusele on teavitatud uute marsruutide kasutamise võimalustest	Marsruute kirjeldavad voldikud ja kaardid on uuendatud ja täiustatud	Üldsusele on teavitatud uute marsruutide kasutamise võimalustest	Marsruute kirjeldavad voldikud ja kaardid on uuendatud ja täiustatud
Loodud on marsruutide haldamise struktuur	Tootearendus on süstemaatiline (uus tootearenduse korraldus on juurutatud)	Jalgrattamarsruudid on ühendatud Pärnumaa sündmuste kalendriga – jalgratta üritusi toimub kõrghooajal kord kahe nädala jooksul	Tootearendus on süstemaatiline (vanu pakette täiendatakse vastavalt klienditagasiside süsteemile)	Pärnumaa jalgrattamarsruudid on tuntud naaberriikides (Lätis ja Soomes)	Jalgrattamarsruudid on ühendatud Pärnumaa sündmuste kalendriga – jalgratta üritusi toimub kõrghooajal kord nädalas
On tagatud kvaliteetne teenindus ja toote tarbimise protsess	On loodud alltöövõtjate testimise mudel (kvaliteedikontrolli süsteem)	Alltöövõtjate testimise mudelit on edasi arendatud	Alltöövõtjate testimise mudel toimib ja vajadusel viiakse korrektuurid sisse	Pärnumaa KOV on arendanud vallasiseseid marsruute, kombineerides neid maakondlikega	Raudteetammi pidi liikuvad marsruudid on kogunud rahvusvahelist meediakajastust
On loodud alltöövõtjate andmebaas	Loodud on klienditagasiside ja informatsiooni kogumise süsteem	Klienditagasiside kogumise süsteem on rakendatud ja toimib	Klientide keskmine rahulolu toodete, teenustega on 10-palli skaalal 6 punkti	Klientide keskmine rahulolu toodete, teenustega on 10-palli skaalal 7 punkti	Klientide keskmine rahulolu toodete, teenustega on 10-palli skaalal 8 punkti

3.5. Turundusprogramm

Turundusprogrammi koostamisel on kasutatud 4P mudelit. Pärnumaa 'VELO' strateegiline turundusmiks järgnevateks aastateks on üldjoontes kohaldatav kõikidele kliendisegmentidele.

Product (toode)	Kliendile pakutakse atraktiivseid jalgrattamarsruute, mida läbides on võimalik tutvuda Pärnumaa looduskaunite kohtade ja ajaloo-ja kultuurilooliste vaatamisväärsustega. Kõik marsruudid on kontrollitud ja turvalised sõitmiseks, korralikult viidatud ja varustatud puhkekohtadega. Marsruutide ääres asuvad erinevad teenusepakkujad (toitlustus, majutus, aktiivsed tegevused jms) Pärnumaa jalgrattamatkade võimalustega on võimalik tutvuda www.visitparnu.ee Pärnumaa kodulehel, KOV kodulehel, kust on võimalik alla laadida marsruutide kaarte, radu tutvustavaid legende jms mp3 faile, GPS –track'e alla laadida. Informatsiooni on kätte saadav eesti, soome, inglise ja vene keeles. Iga aasta tõlgitakse võimalusel uude võõrkeelde vastavalt nõudlusele.
Price (hind)	Marsruutidel käimise eest tasu ei küsita. Infovoldikud ja kaardid saab tasuta turismiinfokeskustest ja jt teenustepakkujate käest. Toitlustus, majutus jt tugiteenuste hinnad (sh ka jalgratta hooldus ja rentimine) määrab teenusepakkuja.
Place (turustamine)	Marsruutide kohta käiv info asub: • Kaartide, voldikute jms jaotusmaterjalid TIK ja turismiobjektidel, toitlustus-ja majutus- ja vaba aja teenust pakkuvates ettevõtetes • Infostendid raja ääres Edasimüüjatest on prioriteetsed, kellele info edastatakse: • Jalgrattalaenus ettevõtjad, jalgrattaklubid ja matkade korraldajad Edasimüüjatele suunatuna kasutatakse otseturunduskanaleid. Edasimüüjatele (reisikorraldajad, spordiklubid jne) edastatakse infot eelkõige otsekontakte ning personaalset lähenemist kasutades. Edasimüüjatele pakutakse valmis tootepakette. (jaotusmaterjalid, veebi tutvustavad lingid: www.citybike.ee, www.vantaaga.ee, http://www.bicycle.ee/, http://www.bicycle.ee/vantaaga/index.php?keel=ee jms lisaks veel ka Esto ja Eurovelo materjalide all kirjas) Siseturistidele (kooligrupid, pered, sõpruskonnad, organisatsioonid jne) edastatakse infot nii veebilehe teel kui ka edasimüüjate vahendusel. Samuti jagatakse infot ürituste, toodete ja teenuste kohta meedia vahendusel (raadio ja televisiooni kultuuriteated, päevalehed) ning turismiinfopunktides üle Eesti, kus on saadaval aktuaalne ja värske info. Lastele ja peredele edastatakse informatsiooni eelkõige koolide kaudu. Kohalikule elanikule edastatakse informatsiooni nii veebilehe, linnalehtede, raadioreklaami kui välireklaamide kaudu. Külastajatele edastatakse informatsiooni ka koostööpartnerite kaudu.

Promotion (müügitoetus)	Tarbijani jõutakse otseturunduse • Üle-Eestilistel tuntud veebi-lehtedel: www.visitestonia.com , www.turismiweb.ee , www.maaturism.ee, jms • Pärnumaal sõitvatest rongijaamades ja rongides tutvustavad plakatid (pänumaa ja jalgratta marsruute tutvustavad) • Reisigiidide kirjeldused mitmes keeles • Välis turistidele suunatuna koostatakse turismitrükiseid (jagatakse edasimüüjate ja turismiinfopunktide juures) ja tehakse koostööd reisiajakirjadega. ja läbi edasimüüjate • Toitlustus- ja majutusettevõtted, teenusepakkujad jms. Edasimüüjate/koostööpartnerite töö efektiivsemaks muutumisel luuakse meililist, mille vahendusel vahetatakse jalgrattaturismi puudutavat infot. • Edasimüüjatele/koostööpartneritele edastatakse marsruudikaarte külastajate jagamiseks
------------------------------------	--

4. Tegevuskava

Tegevus	Investeering	Vastutaja	Ajakava
Ehitustööd			
Raja 363 välja arendamine			II etapp
Halliste jõe ületamisel silla rekonstrueerimine	1 400 000	POL	2012-2013
Piki Halliste jõge pinnaste parendamine (puhastamist teeäärsest võsast ja teekatte parandamist, täitmist) (10km)	2 300 000	POL	2012-2013
Raja 364 edasi arendamine			
Vaatamisväärsuste juurde teabetahvlite paigaldamine	(9x 8000) 72 000	Paikuse vald	2010-2012
Kergliiklustee Silla külas Valtri bussipeatusest Puraviku tänavani (3) 2,5 km	1 387 500	Paikuse vald	2010 – 2014
Kergliiklustee pikendamine alevikust Seljametsa järveni 3 km	1 665 000	Paikuse vald	2010 – 2014
Kiviaja küla teemapargi rajamine	8 000 000	Paikuse vald	2009 - 2011
Silla küla kergliiklustee äärde välisvalgustus Puraviku tänavani	1km valgustust ~300 000	Paikuse vald	2010 – 2014
Seljametsa küla kergliiklustee äärde välisvalgustus Seljametsa järveni	1km valgustust ~300 000	Paikuse vald	2010 – 2014
Vaskrääma puistu (asub eramaal) korrastamine	150 000	Paikuse vald	2009 - 2011
Raja 365 välja arendamine			I etapp
Raudteetammi korrastamine rattateeks (16 km) (Alternatiiv mööda 364, saab jätta raudteetammi korrastamise III etappi)	7 000 000	POL	2013-2015
Suursoo-Jõulumäe soise lõigu teekatte parandamine (1,9 km)	3 000 000	POL	2010-2011
Jõulumäe-Lepaküla lõigu katmine kõvakattega (2,7 km) (objekt on kinnitatud maakonna sotsiaalinfrastruktuuri teemaplaneeringusse)	4 000 000	POL	2013
Uulu-Pärnu vahelisele lõigule kergliiklustee rajamine etteantud marsruudil, mis on sobilik tulevaseks kergliiklustekse Pärnust Lottemaa teemaparki Reiu külas, mis on praegu kavandamisel (detailplaneering koostamisel).	12 000 000	POL (Tahkuranna vald, EL fondide toetusel, erainvestorid kaasfinantseerija)	2010-2011

(pehme kattega kergliiklustee) ning raja valgustamine (10 km). Valminud on juba tee-ehitus eelprojekt ja detailplaneering millega on määratud teede kulgemise asukohad Reiu rannast kuni Pärnu linnani.			
Raja 366 välja arendamine			III etapp
Pärnu – Möisaküla raudteetammi korrastamine (tammi katmine keskmise fraktsiooniga sõelmetega) (16 km) NB! Oleneb Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi otsusest – prioriteetsus võib muutuda – POL vastutusel suhtlemine ministeeriumiga	8 000 000	POL	2013-2015
Ühisprojekti algatamine Lätiga	100 000	POL	2013-2015
Raja 367 välja arendamine			I etapp
Korrastada teelõik Kabli lähistel (2,7 km)	4 000 000	Häädemeeste vald, /Koostöö projekti võimalus Lätiga)	2010-2011
Raja 368 välja arendamine			I etapp
Uus-Sauga tänava lõpuosa ja lennuvälja ümbruse teede korrastamist (1,3 km)	2 000 000	Pärnu linn, POL	2010-2011
Audru - Pärnu kergliiklustee rajamine (vahemikus 10,8-12,2 km - 1,4 km Pärnust)	2 150 000	POL	2010-2011
Raja 369 välja arendamine			I etapp
Vt tegevused raja 368 väljaarendamine			
Raja 370 välja arendamine			II etapp
Olulisi ehitustöid antud marsruudil eraldi ei ole vaja teha			
Raja 371 välja arendamine			I etapp
Olulisi ehitustöid antud marsruudil eraldi ei ole vaja teha			
Raja 372 välja arendamine			III etapp
Raudteetammi korrastamine ja kasutuselevõtt (15 km)	11 000 000	POL, Tootsi vald (koostöös erainvestoritega)	2013-2015
Raja 373 välja arendamine			I etapp
Põhjasõja-aegsa laudtee eksponeerimine	45 000	POL, Tootsi vald	2010-2011

Viidastamine ~10-12% - projekti koostamine ~50-60% märkide ja postide soetamine ~38-40% paigaldus ja kooskõlastused	Investeering	Vastutaja	Ajakava
Rada 363 60 kohta, 118 märki, 50 posti	71 000	POL	2012-2013
Rada 365 22 kohta, 43 märki, 17 posti	29 000	POL	2010-2011
Rada 366 12 kohta, 22 märki, 7 posti	10 000	POL	2013-2015
Rada 367 13 kohta, 24 märki, 9 posti	17 000	POL (Häädemeeste vald)	2010-2011
Rada 368 32 kohta, 62 märki, 18 posti	28 000	POL, (LEADER meetme toel)	2020-2011
Rada 369 33 kohta, 64 märki, 23 posti	34 000	POL, (LEADER meetme toel)	2010-2011
Rada 370 47 kohta, 92 märki, 37 posti	56 000	POL	2011-2013
Rada 371 22 kohta, 42 märki, 10 posti	24 000	POL	2010-2011
Rada 372 8 kohta, 14 märki, 7 posti	11 000	POL	2013-2015
Rada 373 16 kohta, 30 märki, 13 posti	21 000	POL	2010-2011
Ühendustee Pärnu-Jaagupi – Tori 10 kohta, 18 märki, 7 posti	13 000	POL	2011-2013
Ühendustee Tõusi-Varbla 3 kohta, 4 märki, 2 posti	5 300	POL	2011-2013
Ühendustee Tallinn-Pärnu mnt äärne kergtee 9kohta, 8 märki, 9 posti	10 600	POL	2011-2013
Puhkekohad	Investeering	Vastutaja	Ajakava
Rada 363 Jäärja kanti telkimisala ja puhkekoha rajamine	(2x 15 000) 30 000	SAPT	2012-2013
Rada 365 Puhkekoha rajamine Jaamakülla ja Uulusse. Ette on nähtud Lotte-teemalisel puhkekohal Uulusse antud marsruudil, mis arendatakse välja 2011	(2x 15 000) 20 000	SAPT (erainvestorid kaasfinantseerija)	2010-2011
Rada 366 Puhkekoha rajamine Jaamakülla	15 000	SAPT	2013-2015
Rada 367 Tali, Viisreiu lähistele ja Uuemaa vaatetorni juurde puhkekohtade rajamine	(3x 15 000) 45 000	SAPT	2010-2011
Rada 368 2 puhkekoha rajamine marsruudile	(2x15 000) 30 000	SAPT	2010-2011

(Lemmetsa/Ridalepa ja Jõõpre)			
Rada 369 Kahe puhkekoha rajamine (Kabriste lähedale ning Kõpu ja Kõima vahelisele metsalõigule)	(2x 15 000) 30 000	SAPT	2010-2011
Rada 370 Puhkekohtade rajamine Tõhela järve äärde ning Mikhli ja Kergu/Kaisma piirkonda.	(3x 15 000) 45 000	SAPT	2011-2013
Rada 371 4 puhkekohta jõe äärde	(4x 15 000) 60 000	SAPT	2010-2011
Rada 372 Puhkekohad Toonoja matkaraja algusesse ja Kullimaa lähiste	(2x 15 000) 30 000	SAPT	2013-2015
Rada 373 2 puhkekoha rajamine Ämmamäele, Viluvere järve äärde	(2x 15 000) 30 000	SAPT	2010-2013
Turundus	KULU	Vastutaja	Ajakava
Kaartide uuendus ja trükk (2000 tk)	10 000	SAPT	Iga-aastane
Voldikute uuendus ja trükk (300 tk)	15 000	SAPT	Iga-aastane
Marsruudipakettide koostamine: - Marsruudid looduse nautijale - Marsruudid ekstreemseid kogemusi otsivale turistile - Marsruudid kultuuriväärtuste otsijale - Jne Paketid määratletakse SAPT veebilehel kirjeldustena	Ei kaasne otseseid kulusid	SAPT	
SAPT veebilehe täiendamine marsruutide infoga	Ei kaasne otseseid kulusid	SAPT	2010
Jalgrattasporti ja loodud marsruute tutvustavate ürituste korraldamine. Aastas korraldab SAPT 1 ürituse ning spordi alaliidud jm koostööpartnerid 2 üritust.	Ühe ürituse maksumus 50 000 krooni	SAPT	Iga-aastane
Tutvustavate reklaamplakatite trükkimine ja jaotamine (rongid, Pärnu linna infotahvlid, turismiinfopunktid, muud avalikud kohad) – 1000 tk	15 000	SAPT	Üle paari aasta
Tutvustavate artiklite kirjutamine. Artikleid avaldatakse 2 korda aastas terviseajakirjades (Tervispluss, Toit&Tervis, Üks, maakonnalehtedes ja päevalehtedes	Maksumus selgub tegevuse käigus (võimalusel tasuta; 3000 – 10 000 krooni artikli kohta)	SAPT	Iga-aastane
Infolisti loomine. Koostööpartneritega suhtlemiseks ja asjaosalistele info edastamiseks luuakse infolist.	Ei kaasne otseseid kulusid	SAPT	2010
Marsruutide ühendamine GPS-süsteemiga	15 000	SAPT	Iga-

			aastane
Tuntud persoonide kaasamine jalgrattamarsruutide tutvustamisel ja spordiürituste korraldamisel (nt Jaan Kirsipuu).	Maksumus selgub tegevuse käigus	SAPT	Iga-aastane
Jooksvad turundustegevuskulud (SAPT tööjõukulu ~300 töötundi aastas) - E-materjalide uuendamine - Info kooskõlastamine KOV, koostööpartneritega - Ürituste kava koostamine - Lisateenuste välja töötamine ja teostaja leidmine - Uute koostööpartnerite leidmine (transpordi, üritused, reisifirmad jt valdkonnad) - Programmiliste jalgrattamatkade korraldajate leidmine ja vastava tegevuse turundamine Pärnu linnaga koostöös (aastas min 4 matka – nt Soome pered, Läti noored, Norra seniorid jne) - Investeeringute ja tegevuskava ülevaatamine - Klienditagasiside süsteemi loomine ja rakendamine - Marsruutide kasutajate loendamine ja tulemuste analüüsimine	20 000	SAPT	Iga-aastane
Turundus välisturgudele: - Reisikorraldajatele marsruudikaartide jagamine - Aktiivne suhtlus välismaiste reisiajakirjade ja ajakirjanikega. Eesti riiki, Pärnu maakonda ja jalgrattamarsruute tutvustava info edastamine välismaistele tervise- ja turismiinfo väljaannetele. - Reisikirjadesse (Lonely Planet, Silmaringi reisijuhid, Rough Guides, Berlitz) informatsiooni saatmine - Jalgrattamarsruutide esile tõstmine Pärnu ja Pärnumaa turundamises (messid, infovoldikud jms)	Ei kaasne otseseid kulutusi	SAPT	Iga-aastane
Iga-aastane hooldustegevus	KULU	Vastutaja	Ajakava
Puhkekohtade hooldus (23 puhkekohta)	230 000	SAPT	Iga-aastane
Viitade hooldus (investeeringust 7%)	25 000	SAPT	Iga-aastane
Radade hooldus		KOV, Lääne Teedekeskus	Iga-aastane

Hinnakalkulatsioonide alused

Hinnakalkulatsioonid on koostatud Advisio OÜ ehituseksperdi Martin Polikarpuse ja varasemate kogemuste hinnangul, kohalike omavalitsuse ehitusekspertide andmetel, jalgratta eksperdi Rein Lepiku hinnangul ja Lääne Teedekeskuse Liiklusosakonna juhataja Jaak Saardi hinnangul.

Tabel 5. Arvestuslikud hinnakalkulatsioonide alused:

Tegevus (materjal+töökulu)	Hind
Killustikalus (20cm)	100 kr/ m ²
Liivalus (20 cm)	50 kr/ m ²
Tihe asfaltbetoon kate (5 cm)	110 kr/ m ²
Tihe asfaltbetoon kate (6 cm)	130 kr/ m ²
Haljastus	35 kr/ m ²
Maa-ala puhastamine (võsa, kännud)	25 kr/ m ²
Lisakulud (truubid, rajatised, kaablitööd)	30 kr/jm
Muldkeha ehitus	200 kr/m ³
Puhkekoha rajamine	10 000 (1 puhkekoht)
Kohanimedega viida koos klambriga soetamine	250 kr
Metallpost 60mm, 2,5m soetamine	300 kr
Postivundamendi rajamine	150 kr
Posti paigaldus	170 kr
Viitade paigaldusprojekti koostamine	~3000-10 000 kr marsruudi kohta

Tabel 6. Orienteeruvad jooksva meetri hinnad

Tegevused	Iseseisev kergliiklustee	Maanteel kahe poole kordse pindamise teostamine	Maanteega koos olev jalgrattarada/ kindlustatud peenra laiendus
	Laius 3 m	Laius 7 m	Laius 2 m
Küna kaevamine	50		45
Muldkeha ehitus	390		275
Liiv- või kruusaaluse ehitus	160	360	110
Killustikaluse ehitus	325		210
Asfaltbetoonkate 5 cm	320		260
Maa-ala puhastamine	35		10
Haljastus	60		60
Ettenägematud kulud	30	30	30
Projekteerimistööd	160	50	90
Pindamine		395	
Kokku kruusakattega	1210		
Kokku Asfaltbetoonkattega	1530		1090
KOKKU		835	

LISAD

1. Turismiobjektide kirjeldus

363. Soomaa-Nigula ring

1. Tipu

Tipu Looduskool asutati 2007. aastal augustil, et Tipu koolimaja renoveerida ja luua Tipu Looduskooli kompleks. Looduskoolis hakkavad toimuma loodusõhtud, seminarid, õppeprogrammid ja koolitused säästva arengu toetava haridusest. Koostöö käigus ülikoolidega kirjutavad üliõpilased siin oma bakalaauruse- ja magistritöid, toimuvad praktikad ja ekskursioonid. Partneriteks on ülikoolid ja teised keskkonnahariduse keskused Eestis ning välismaal.

2. Kanaküla

Kanaküla asub Pärnu maakonnas Saarde vallas, Viljandi - Kilingi-Nõmme maantee ääres. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elas külas 140 inimest. Esmakordselt mainitud kirjalikes allikais 1583. või 1584. a. (Kanakula).

Arhitektuuriliselt on huvipakkuv Kanaküla kõrtsihoone. Enne Viljandi-Pärnu kitsarööpmelise raudtee ehitamist liikusid Kanaküla kaudu Pärnu suured linavoorid ja siinses kõrtsis ööbisid voorilised. Varakevadeti kogunesid aga Kanakülla uljad parvepoisid, sest siit algas palkide parvetamine Halliste jõel.

Kanaküla silla juures Halliste jõe paremal kaldal ulatub maantee lähedale looduskaitse alla võetud laanelõik - Kose mets, kus kasvavad põlised männid, kuused, kased ja haavad. Siinsete mändide ümbermõõt on kuni 3 m. Jõe lähedal tee ääres on Reinse Kirikumägi, kus varem olnud kabel.

Kanaküla ja Tõõtsi vahelise tee ääres jõe kaldal asub Meose puisniit. Sellest Kanaküla pool on Halliste jõel looduskaitse all olev Vardja juga; viimane järsk langus Halliste jõel, sest põhja pool voolab jõgi lausjal tasandikul.

3. Tihemetsa

Tihemetsa on alevik Saarde vallas. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elas alevikus 897 inimest. Tihemetsa alale on iseloomulikud põhja-lõunasuunalised väikevoored. Lisaks neile liigestavad maapinda väikesed orud. Voortest on silmapaistvamad Tihemetsa voor, Rehema mägi jt. Orustiku telje moodustab Voltveti lammorg, mis on kuni 150 m lai ja 6-7 m sügav.

Tihemetsa keskuseks on endine **Voltveti mõisahoone**. Esimesi teateid mõisa kohta on 1563. aastast. Mõisa eestikeelne nimi tuleneb ta 17. sajandi omanike von Wolffeldtide nimest. Peale Põhjasõda kuulus mõis von Krüdeneridele, kuni 1786. aastal omandasid selle Riidaja mõisast pärinevad von Strykid. Von Strykide valdusse jäi mõis kuni 1919. aasta võõrandamiseni, viimaseks võõrandamiseelseks omanikuks oli Heinrich von Stryk. Enamik säilinud hoonestust pärineb mõisas 19. sajandist von Strykide ajastust. Kivist hilisklassitsistlik kahekorruseline peahoone valmis 1830. aastal. Hoone keskosa kaunistab nelja sambaga portikus sellel lamavate lõvifiguuridega. Võõrandamisjärgselt on hoones tegutsenud põllumajandustehnikum, mille tarbeks on hoonet 1930-70tel mitu korda ümber ja suuremaks ehitatud. Mõisahoonele on peale ehitatud kolmas korrus ning on lisatud külg- ja tagatiib. Säilinud on ka mitmeid kõrvalhooneid, kuigi tugevalt ümber ehitatult. Mõisa kohal maantee ääres paikneb mõisale kuulunud Eesti pikim kõrtsihoone.

Koha praegune nimi Tihemetsa pärineb 1930test aastatest ning on saksakeelse nime Tignitz kohendus eesti keelde. Varem tunti Eesti keeles paika Voltveti nime all. Mõisasüdamest kaks kilomeetrit edelas, Punapargile viiva tee ääres väheldase künka otsas paikneb mõisaomanike von Strykide perekonnakalmistu. Sellest on alles vaid graniidist väravapostid ning paar purustatud hauatähist. Teise maailmasõja järgselt kalmistu kõrvale rajatud prügimägi on 1990tel aastatel õnneks likvideeritud ning rekultiveeritud. Eesti Vabadussõja ajal 1918. aasta lõpul toimus Punapargi juures (7 km Kilingi-Nõmmest) kokkupõrge Eestist taanduva Saksa väeosa ja Eesti kaitsesalga vahel. Samas kohas toimus 1919. a. alguses lahing peale tungivate Vene enamlastega. Vaenlased löödi taganema. Täheks, et siin enamlaste vägede edasitungimisele Eestis piir pandi, seati Voltveti Punaparki 1934. a. üles inimeste jõul kohale veetud kivimürakas. Punapargi mälestuskivi taastati nn. „laulva revolutsiooni“ päevil. Mõisahoonet ümbritseb 150 haruldase puuliigiga park, mille hulgas leidub palju haruldasi liike. Kaunid on purskkaevud (uus väljanägemine aastast 2007) ja dekoratiivsed sillakesed tiike ühendavatel kanalitel. Looduslikud ojad on paisutatud tehisejärvedeks ka küla teistes osades.

4. Jäärja

Jäärja mõis

Teated Jäärja mõisast (saksa k *Saarahof*) pärinevad 1442. aastast. Pikkadel sajanditel on mõis olnud paljude omanike valduses. See on kuulunud nii von Mengdenitele, von Bussenitele, von Engelhardtidele ja von Gruenewaldtidele. Mõisa viimane omanik enne 1919. aasta võõrandamist oli Johannes von Ungern-Sternberg. Ühekorruseline lihtsa vormiga puidust peahoone püstitati mõisa 19. sajandi alguses. Meieni on hoone säilinud algselt veidi lühemal kujul ning ka muus osas ümber ehitatult. Mõisas paikneb Jäärja metskond. Mõisas on säilinud ka mitmeid stiilseid kõrvalhooneid peamiselt 19. sajandist - kaaravadega ait, tall-tõllakuur jt. Mõned kõrvalhooned on varemeis. Kuni Põhjasõjani asetses Jäärja mõisa lähedal ka Saarde kihelkonna keskus koos kihelkonnakirikuga. Sellele viitab ka kihelkonna saksakeelne nimetus Saara. Hiljem ehitati uus kihelkonnakirik kümme kilomeetrit põhja poole praeguse Kilingi-Nõmme linna lähedusse. Keskajal hõlmas Jäärja kihelkond ka praegu Lätimaale kuuluvaid Raamatu (läti k *Ramata*) ümbruse alasid.

5. Tali

Ligikaudu 300. elanikuga Tali külas tegutseb kuni ajaloolises Freyhofi (Tali) mõisapargis Tali kool. Mõisahooned ei ole kahjuks säilinud.

6. Nigula Looduskaitseala

Peamisteks väärtusteks on Nigula raba ja seda ümbritsevad vanad metsad. Nigula raba on lääne-eesti tüüpi lageraba suhteliselt järsu rabarinnaku ja lameda keskplatooga. Rinnak on paremini näha soostiku lääneosas, kus rabapind tõuseb mõnekümne meetri jooksul kuni 3 meetrit kõrgemaks. Raba areng sai alguse umbes 10 000 aastat tagasi pärast viimast jääaega. Jääajajärgsest tuhandete hektarite suuruselt veteväljast on Nigulasse alles jäänud vaid 18 ha suurune jäänukjärv Järve ehk Nigula järv. Nigula soostiku ohuks on viis rabasaart, mis oma põlismetsaga hakkavad silma üle kogu lageda raba, kuigi asuvad 1–1,5 meetrit rabapinnast allpool. Saarte kõrgematel osadel paikneb liigirikas laialehine salumets, mis on relikt soojast ja niiskest atlantilisest kliimaperioodist 5–6 tuhat aastat tagasi. Nigula rabas on ka palju raskesti läbipääsetavaid älvestikke, rahvakeeli mülkaid.

Vaatamisväärsused: Nigula raba õpperada, Kaubaru torn, Nigula järveäärne torn, Nigula rabatorn, Pikksaare kuretorn, Kaubaru puhkekoht.

7. Massiaru

Esimese kohanimena on siin märgitud Tauste (Theusta) talu 1599. a. Massiaru küla raames. Keskaegse asustuse tunnistajaks on kaks maa-alust kalmistut. Hiljem hõivas paikkonna endale karjamõisaks Kilingi mõis. 1872. a. jagati selle maad õigeusulistele talupoegadele, samal ajal rajati uusasundusena Uuemaa küla Nigula soo veerde.

Siia soode ja metsade vahelistele laikudele (tuntud ka Laiksaare nime all) rajasid muiste varjatud eluasemeid põgenikud, sõja ja mõisahirmu eest pakku pugenud inimesed. 1930-ndate aastate lõpus ehitati Massiarule tolleaegse Pärnumaa uhkemaid koolimaju.

8. Kabli

Kabli looduse õpperada

Rada saab alguse Kabli linnujaama keskuse juurest ja kulgeb piki rannikut (merepiirist mitte kaugemal kui 250 m), ületades ka Priivitza oja. Raja pikkus on ca 1,8 km.

Õpperade tutvustab Edela-Eesti rannikumaastiku loodust Kabli linnujaama kaitsealal, sealhulgas nii rannikule tüüpilisi kui ka ohustatud taimekooslusi, ohustatud liikide (nõmmekiur, meriforell, jõesilm, kõre, nõmmenelk, kápalised) elupaiku, tutvustada Kabli linnujaama pikaajalist tegevust lindude (eriti metsalindude) rände uurimisel, teavitada ala väärtustest, mis tulenevad rahvusvahelistest looduskaitsealastest kohustustest (EL linnu- ja elupaigadirektiivid Natura 2000) ja konventsioonidest (Bonni konventsioon rändliikide kaitseks).

Vaata lisainfot <http://kabli.nigula.ee>.

9. Häädemeeste

Siinsel rannikul on pikk ja kuulsusrikas laevaehitustraditsioon, mida meenutavad mälestusmärgid Häädemeestel ja Kablis, vanade kaptenite ja reederite uhked puitelamud ning perekonnahauad külakalmistutel. Piirkonna suurim keskus on Häädemeeste, kus asuvad kauplused, söögikohad, avalik internetipunkt, postkontor, kool, lasteaed, vallamaja, politsei ning arstiabi punkt. Häädemeestel asuvad 2

kirikut. Huvilised saavad hea ülevaate piirkonna ajaloost ning laevaehituse traditsioonidest Häädemeeste Muuseumis.

Häädemeeste Miikaeli luteri kiriku ehituse algatajaks ja rahaliseks toetajaks oli Uulu parun Reinhold Stael von Holstein. Pühakoda õnnistati sisse 1874. aastal ja kannab Püha Miikaeli nime. Maakividest hoone on kiltkivist katusega. Selle kohta räägib rahvajutt, et jõukad reederid Martinson ja Veide lubasid katusematerjali osta ning ehitajad valinud kõige hinnalisema, mis lahketele lubajatele küll vastukarva olnud, ent oma lubadusest nad siiski ei taganenud.

Issandamuutmise apostliku õigeusu kirik Häädemeestel. Apostlik õigeusk levis Eesti ja Läti aladel laialdaselt 1840. aastatel, kui elanikud maasaamise lootuses hakkasid siirduma õigeusku. Häädemeestel, nagu ka naabervallas Tahkurannas, vahetas aastatel 1846 - 1848 usku koguni 80% rahvast. Siinne õigeusu kirik ehitati 1872. aastal, mille interjööri uhkuseks on rikkaliku dekooriga kolmekorruseline eklektilises stiilis ikonostaas.

10. Tolkuse raba

Baltica ääres asuva parkimisplatsi juurest algab 1,5 km õpperada, mille üks haru viib Tornimäe nimelisele luiteharjale, pakkudes meelikõitvat vaadet rabamaastikule ning teine Tolkuse raba suurima laukani. Rajale jääb ilus vaatetorn, mille tipust avanevad hingematvalt ilusad vaated. Kaitseala luitemetsad ning rabad pakuvad suurt rõõmu marja- ja seenekorjajatele.

11. Tahkuranna luteri kirik

Praegune varemetes olev kirik ehitati vana, 1735. aastal valminud kiriku kohale. Pühakoja ehitamisele aitas aktiivselt kaasa Uulu parun von Holstein. Kirik oli ehitatud maakivist. Hoone põles 1941. aastal. Pärast taasiseseisvumist alustati kiriku ülesehitustöödega, praeguseks on taastatud käärkamber.

12. Konstantin Pätsi sünnikoht

Konstantin Pätsi sünnikoha tähistamiseks on püstitatud mälestusmärk.

19. veebruaril 1918 sai Konsatantin Pätsist Eestimaa Päästmise Komitee esimees, kellena ta juhtis Eesti iseseisvaks kuulutamist ja Eesti esimese Ajutise Valitsuse moodustamist, kuhu ta kuulus ministrite nõukogu esimehe, peaministri ja siseministrina. Konstantin Päts oli Eesti Vabariigi esimene president aastatel 1938-1940.

Naarismaa matkatalu väikemuuseumis on väljapanek Konstantin Pätsi eluloost ning tema sünnikohaga seonduvast. Ausamba avas Johan Laidoner 25. juuni 1939 aastal. Ausamba autorid olid arhitekt Anton-Lembit Soans ja skulptor Ferdi Sannamees.

11. august 1940 ausammas lõhuti. Eesti Muinsuskaitse Seltsi eestvedamisel taastati ausammas ja taasavamine toimus 25. juuni 1989. Rekonstruktsiooni autoriteks olid A.Mänd ja Mati Karmin ja teostaja Ars-Monumentaal.

13. Jõulumäe tervisespordikeskus

1976.aastal alustati puude langetamisega Pärnumaa esimese tervise- spordirajatise ehitamist. Tänapäevaks on Jõulumäe Tervisespordikeskus kujunenud mitmekülgsete võimalustega keskuseks, kus põhirõhk on pandud looduses liikumisele ning võimalusele igaühel vabalt valida jõukohane ja meeldiv tegevus. Lisaks spordiüritustele, mis toimuvad nii tippspordlastele kui harrastajatele, on siin head võimalused ka koolituste, seminaride, laste spordi- ja töölaagrite, õppepäevade, asutuste suve- ja talvapäevade jne korraldamiseks.

Jõulumäe matkaradadel jalutades võite leida 21 erinevat liiki maapinnasamblaid, lisaks muid raba- ja luitemaastikule iseloomulikke taimi. 2003.a. kevadel valmis Jõulumäe peamaja juurdeehitus, mille põhieesmärk oli kasutajatele luua elementaarsed tingimused pärast võistlust või treeningut pesemiseks ning riietumiseks. 2009. aastal avati uus sportlashoone rohkemate majutuskohadega ja arendati nii staadionit kui liikumisradu.

14. Surju

12. detsember 1991 kinnitati Surju valla omavalitsuslik staatus, Surju külanõukogust sai Surju vald. Surju vallas on 11 küla: Surju, Metsääre, Lähkma, Saunametsa, Kikepera, Kalda, Ristiküla, Kõveri, Ilvese ja Rabaküla. Elanikke 310, vallas kokku 1112. Valla keskus asub Pärnu linnast 24 km ja Kilingi Nõmme linnast 20 km kaugusel. Surju vald on looduslikult kaunis. Ligi 78 % valla pindalast moodustab mets, mistõttu on palju inimese poolt puutumatuid alasid. Valda läbib kaunid jõekallastega Reiu jõgi koos lisajõgedega. Valla

keskuses asuv paisjärv pakub võimalusi ujumiseks, paadiga sõitmiseks, kalastamiseks. Vallas on olemas kõik vajalikud sotsiaalobjektid: Surju Põhikool, mille uus hoone valmis 2000. aastal, Surju Lasteaed, Hooldekodu VIDEVIK, OÜ Surju Tervisekeskus, Surju Rahvamaja, Surju Raamatukogu, saun Jaamaküla külas, kauplused jne. Vallas on loodud kõik võimalused kultuuritegevuseks.

15. Surju raudteejaam

Ehitatud 1896.a. Ühekorruselist tiiba pikendati 1926. aastal kolme akna jagu ja lisati loodeotsa eeskojaga sissepääs, järgides täpselt hoone esialgseid kujunduspõhimõtteid. Tollal omandatud välisilme on säilinud autentsel kujul.

365. Pärnu-Surju-Uulu

1. Reiu Puhkekeskus

1956-1957. aastal ehitas Balti Raudtee raudteesilla valvuritele elamu, kus oli kolm ühetoalist eraldi asuva köögiga korterit. Kuna 80ndatel aastatel oli maja oma funktsioonid minetanud ja asus samal ajal sobivas kohas veespordi harrastamiseks tekkis mõte rajada sinna spordibaas. 15.05.2001 ostis koha OÜ Reiu Puhkekeskus ning alustas puhkekompleksi arendamist. Puhkekeskus pakub lisaks matkaradadele ja palliplatsidele: ATV safareid, kanuumatku, kalastamist, paintballi ja sauna kasutamise võimalust. Kokku on majutuskohi 50, kahes eraldi majas (Peamaja ja Saunamaja) ning kõikides tubades pesemisvõimalused. Lisaks kaminaruumid, toitlustus, Wifi ja lisavoodite võimalus. Suurematel gruppidel võimalus tellida grupimenüüd ja vajadusel koostavad ka erivajadustega menüüsid (nt taimetoitlastele).

Reiu jõgi (saksa *der Reidenhofsche Bach*) on Pärnu jõe alamjooksu vasakpoolne lisajõgi. Reiu jõe pikkus on 73 km, valgala 917 ruutkilomeetrit. Reiu jõgi paikneb Pärnu madalikul ning on neerukujulise vesikonnaga. Algab Soka järvest Lätis ja suubub Pärnu jõkke vasakult kaldalt 9,1 km kaugusel suudmest. Jões on palju lisajõesid, mis enamikus suubuvad paremalt kaldalt: Veelikse oja (11km), Jurga oja (8 km), Külge oja (18 km), Kalita oja (11 km), Humalaste jõgi (14 km), Sigaste oja (11 km), Surju oja (17 km), Lähkma jõgi (40 km), Vaskjõgi (26 km) ja Ura jõgi (50 km). Reiu jões leidub jõeforelli, haugi, särge, säinast, roosärge, lutsu, ogaliku, ahvenat, kiiska jt.

2. Reiu mõis

Reidenhofi linnamõis. Jõega piirnev looduskaunis kinnistu hõlmab ajaloolise Reiu mõisa territooriumi. Krundil põlispuudega mõisapark (paikneb Jõekalda teega kohakuti). Mõis ise säilinud ei ole.

3. Vaskräama

Mihkel Lüdigi sünnikoht - (9. 05. 1880 - 7. 05. 1958) Mihkel Lüdigi oli Eesti helilooja, koorijuht ja organist. Oma muusikalise hariduse omandas Lüdigi Peterburis õppides seal orelit, kompositsiooni ja klaverit. Kooli lõpetas Lüdigi 1904. aastal. Orelit õppimisega tegeles Lüdigi ka varasemalt, astudes juba 16 aastaselt Moskva konservatooriumi oreliklassi. 1908. aastal korraldas ta Peterburis esimese eesti heliteostest koosneva sümfooniakontserdi. 1918-1924 aastal töötas ta Kaarli kiriku organistina.

Lüdigi tegeles ka heliloominguga, tema tuntuimaks teoseks on aga kindlasti koorilaul „Koit“ (sõnad Friedrich Kuhlbars), mis kanti 1969. aasta juubelilaulupeol ette, ning ilma milleta ei möödu tänapäeval enam kindlasti ükski laulupidu.

4. Surju raudteejaam

Ehitatud 1896.a. Ühekorruselist tiiba pikendati 1926. aastal kolme akna jagu ja lisati loodeotsa eeskojaga sissepääs, järgides täpselt hoone esialgseid kujunduspõhimõtteid. Tollal omandatud välisilme on säilinud autentsel kujul.

5. Surju

12. detsember 1991 kinnitati Surju valla omavalitsuslik staatus, Surju külanõukogust sai Surju vald. Surju vallas on 11 küla: Surju, Metsaääre, Lähkma, Saunametsa, Kikepera, Kalda, Ristiküla, Kõveri, Ilvese ja Rabaküla. Elanikke 310, vallas kokku 1112. Valla keskus asub Pärnu linnast 24 km ja Kilingi Nõmme linnast 20 km kaugusel. Surju vald on looduslikult kaunis. Ligi 78 % valla pindalast moodustab mets, mistõttu on palju inimese poolt puutumatuid alasid. Valda läbib kaunite jõekallastega Reiu jõgi koos lisajõgedega. Valla keskuses asuv paisjärv pakub võimalusi ujumiseks, paadiga sõitmiseks, kalastamiseks. Vallas on olemas kõik vajalikud sotsiaalobjektid: Surju Põhikool, mille uus hoone valmis 2000. aastal, Surju Lasteaed, Hooldekodu

VIDEVIK, OÜ Surju Tervisekeskus, Surju Rahvamaja, Surju Raamatukogu, saun Jaamaküla külas, kauplused jne. Vallas on loodud kõik võimalused kultuuritegevuseks.

6. Jõulumäe Tervisespordikeskus

1976.aastal alustati puude langetamisega Pärnumaa esimese tervise- spordirajatis ehitamist. Tänapäevaks on Jõulumäe Tervisespordikeskus kujunenud mitmekülgsete võimalustega keskuseks, kus põhirõhk on pandud looduses liikumisele ning võimalusele igaühel vabalt valida jõukohane ja meeldiv tegevus. Lisaks spordiüritustele, mis toimuvad nii tippportlastele kui harrastajatele, on siin head võimalused ka koolituste, seminaride, laste spordi- ja töölaagrite, õppepäevade, asutuste suve- ja talvapäevade jne korraldamiseks. Jõulumäe matkaradadel jalutades võite leida 21 erinevat liiki maapinnasamblaid, lisaks muid raba- ja luitemaastikule iseloomulikke taimi. 2003.a. kevadel valmis Jõulumäe peamaja juurdeehitus, mille põhieesmärk oli kasutajatele luua elementaarsed tingimused pärast võistlust või treeningut pesemiseks ning riietumiseks. 2009. aastal avati uus sportlashoone rohkemate majutuskohadega ja renditati nii staadionit kui liikumisradu.

7. Konstantin Pätsi sünnikoht - Konstantin Pätsi ausammas

Konstantin Pätsi sünnikoha tähistamiseks on püstitatud mälestusmärk.

19. veebruaril 1918 sai Konsatantin Pätsist Eestimaa Päästmise Komitee esimees, kellena ta juhtis Eesti iseseisvaks kuulutamist ja Eesti esimese Ajutise Valitsuse moodustamist, kuhu ta kuulus ministrite nõukogu esimehe, peaministri ja siseministrina. Konstantin Päts oli Eesti Vabariigi esimene president aastatel 1938-1940.

Naarismaa matkatalu väikemuuseumis on väljapanek Konstantin Pätsi eluloost ning tema sünnikohaga seonduvast. Ausamba avas Johan Laidoner 25. juuni 1939 aastal. Ausamba autorid olid arhitekt Anton-Lembit Soans ja skulptor Ferdi Sannamees.

11. august 1940 ausammas lõhuti. Eesti Muinsuskaitse Seltsi eestvedamisel taastati ausammas ja taasavamine toimus 25. juuni 1989. Rekonstruktsiooni autoriteks olid A.Mänd ja Mati Karmin ja teostaja Ars-Monumentaal.

8. Uulu

Uulu luteri kirik

Kiriku laskis 1880. aastal ehitada kuulsaim Uulu mõisnik, Peterburi õukonnategelane parun Reinhold Stael von Holstein, kelle eestvõttel ja toel ehitati ka Tahkuranna ja Häädemeeste luteri kirikud.

Uulu kirik valmis mõisasüdamesse härraspere kodukirikuks. Uulu kirik on maakiviehitus, mida ilmestavad teravkaarsete akende paekivist raamistused. Praegu pühakojas jumalateenistusi ei peeta, küll aga korraldatakse kristlikke laagreid ja väljasõite. Kiriku juures asub mõisaomaniku hauakamber.

Kirikut ja mõisa ühendas kaunis tammeallee. Uulu kirik kuulub Pärnu Eliisabethi kogudusele. Aastal 2007 on Uulu kirik tornita, kuna Nõukogude Liidu ametivõimude korraldusel 1950. aastate lõpul kiriku torn õhati. Kirik võeti taaskasutusele 17. juuni 2007.

Uulu mõis

Uulu mõisast (saksa k *Uhl/a*) on varaseimaid teateid 16. sajandi algusest. Keskajal kuulus mõis Schultzedele ja Stollerkampfidele. Hiljem oli ta riigimõis, kuni Vene keiser Paul I kinkis 1799. aastal mõisa von Campenhausenitele.

Alates 1846. aastast oli mõis Staël von Holsteinide aadliperekonna omanduses, kes ehitasid mõisasüdame esinduslikuna välja.

Suur ja esinduslik neorenessanss-stiilis peahoone püstitati mõisa 1850tel aastatel. Sellele lisandunud arvukad kõrvalhooned tegid mõisast Pärnu ümbruse esinduslikuma kompleksi. Staël von Holsteinide kalmistu rajati mõisast kilomeetri jagu läände, teisele poole Pärnu-Riia maanteed, kuhu mõisast pääses sirget sihiteed pidi. Sinna püstitati maakividest kirik.

Mõisa viimane omanik enne 1919. aasta võõrandamist oli Alexander Baron Staël von Holstein.

Mõisa peahoone põles maha Esimeses maailmasõjas 1917. aastal. Hoone varemed lammutati 1920tel aastatel. Vähemal või rohkemal määral ümber ehitatult on säilinud vaid mitmeid kõrvalhooneid. Ühes renoveeritud mõisa kõrvalhoones asub külalistemaja White House.

Mõisakeskusest on 20. sajandi teisel poolel kujunenud Uulu asulakeskus. Kunagise peahoone asukohas mõisapargi sees asub nõukogude ajal ehitatud kontorihoone milles nüüd Tahkuranna Vallavalitsus, Uulu Kultuuri – ja Spordikeskus, Uulu lasteaed ja raamatukogu.

Uulu männimetsa ja jõe vahel asub kaunis vana park, kus 1867.a peeti Pärnumaa (kihelkonna) 1 laulupidu.

RMK informatsioon

Metsaküla puhkekoht-lihtne, pingiga (ja lauaga) varustatud objekt. Asub Uulu ja Jõulumäe puhkekeskuse vahelisel lõigul.

366. Pärnu-Mõisaküla raudteetamm

1. Reiu Puhkekeskus

1956-1957. aastal ehitas Balti Raudtee raudteesilla valvuritele elamu, kus oli kolm ühetoalist eraldi asuva köögiga korterit. Kuna 80ndatel aastatel oli maja oma funktsioonid minetanud ja asus samal ajal sobivas kohas veespordi harrastamiseks tekkis mõte rajada sinna spordibaas. 15.05.2001 ostis koha OÜ Reiu Puhkekeskus ning alustas puhkekompleksi arendamist. Puhkekeskus pakub lisaks matkaradadele ja palliplatsidele: ATV safareid, kanuumatku, kalastamist, paintballi ja sauna kasutamise võimalust. Kokku on majutuskohi 50, kahes eraldi majas (Peamaja ja Saunamaja) ning kõikides tubades pesemisvõimalused. Lisaks kaminaruumid, toitlustus, Wifi ja lisavoodite võimalus. Suurematel gruppidel võimalus tellida grupimenüüd ja vajadusel koostavad ka erivajadustega menüüsid (nt taimetoitlastele).

Reiu jõgi (saksa *der Reidenhofsche Bach*) on Pärnu jõe alamjooksu vasakpoolne lisajõgi. Reiu jõe pikkus on 73 km, valgala 917 ruutkilomeetrit. Reiu jõgi paikneb Pärnu madalikul ning on neerukujulise vesikonnaga. Algab Soka järvest Lätis ja suubub Pärnu jõkke vasakult kaldalt 9,1 km kaugusel suudmest. Jõel on palju lisajõesid, mis enamikus suubuvad paremalt kaldalt: Veelikse oja (11km), Jurga oja (8 km), Külge oja (18 km), Kalita oja (11 km), Humalaste jõgi (14 km), Sigaste oja (11 km), Surju oja (17 km), Lähkma jõgi (40 km), Vaskjõgi (26 km) ja Ura jõgi (50 km). Reiu jões leidub jõeforelli, haugi, särge, säinast, roosärge, lutsu, ogaliku, ahvenat, kiiska jt.

2. Reiu mõis

Reidenhofi linnamõis. Jõega piirnev looduskaunis kinnistu hõlmab ajaloolise Reiu mõisa territooriumi. Krundil põlispuudega mõisapark (paikneb Jõekalda teega kohakuti). Mõis ise säilinud ei ole.

3. Vaskräama

Mihkel Lüdigi sünnikoht - (9. 05. 1880 - 7. 05. 1958) Mihkel Lüdigi oli Eesti helilooja, koorijuht ja organist. Oma muusikalise hariduse omandas Lüdigi Peterburis õppides seal orelit, kompositsiooni ja klaverit. Kooli lõpetas Lüdigi 1904. aastal. Oreli õppimisega tegeles Lüdigi ka varasemalt, astudes juba 16 aastaselt Moskva konservatooriumi oreliklassi. 1908. aastal korraldas ta Peterburis esimese eesti heliteostest koosneva sümfooniakontserdi. 1918-1924 aastal töötas ta Kaarli kiriku organistina.

Lüdigi tegeles ka heliloominguga, tema tuntuimaks teoseks on aga kindlasti koorilaul „Koit“ (sõnad Friedrich Kuhlbars), mis kanti 1969. aasta juubelilaulupeol ette, ning ilma milleta ei möödu tänapäeval enam kindlasti ükski laulupidu.

4. Surju raudteejaam

Ehitatud 1896.a. Ühekorruselise tiiba pikendati 1926. aastal kolme akna jagu ja lisati loodeotsa eeskojaga sissepääs, järgides täpselt hoone esialgseid kujunduspõhimõtteid. Tõljal omandatud välisilme on säilinud autentsel kujul.

5. Surju

12. detsember 1991 kinnitati Surju valla omavalitsuslik staatus, Surju külanõukogust sai Surju vald. Surju vallas on 11 küla: Surju, Metsaääre, Lähkma, Saunametsa, Kikepera, Kalda, Ristiküla, Kõveri, Ilvese ja Rabaküla. Elanikke 310, vallas kokku 1112. Valla keskus asub Pärnu linnast 24 km ja Kilingi Nõmme linnast 20 km kaugusel. Surju vald on looduslikult kaunis. Ligi 78 % valla pindalast moodustab mets, mistõttu on palju inimese poolt puutumatuid alasid. Valda läbib kaunite jõekallastega Reiu jõgi koos lisajõgedega. Valla keskus asuv paisjärv pakub võimalusi ujumiseks, paadiga sõitmiseks, kalastamiseks. Vallas on olemas kõik vajalikud sotsiaalsed objektid: Surju Põhikool, mille uus hoone valmis 2000. aastal, Surju Lasteaed, Hooldekodu VIDEVIK, OÜ Surju Tervisekeskus, Surju Rahvamaja, Surju Raamatukogu, saun Jaamaküla külas, kauplused jne. Vallas on loodud kõik võimalused kultuuritegevuseks.

6. Siiraku loodukaitseala

Asub Pärnu maakonnas Surju vallas Kalda ja Lähkma külas.

Siiraku looduskaitseala kaitse alla võtmise ettepanek tehti Taani-Eesti koostööprojekti „Eesti metsakaitsealade võrgustik“ lõpparuandes. Kaitseala moodustatakse selle piirkonna maastikule iseloomulike mustika ja jänesekapsa-mustika kasvukohatüübi kuusikute, kaasikute ja männikute ning I, II ja III kategooria kaitsealuste liikide kaitseks.

7. Sigaste, Raja talu

Raja talu miniloomaaed - Raja talu asub Pärnumaal Saarde vallas Sigaste külas. Talu sai alguse aastal 1933. See oli väikemajapidamine, kus kasvatati lehma, sigu, lambaid, hobuseid ja kanu. Talu territoorium on 17 ha, sellest 3 ha põllumaad ja 14 ha metsamaad. Kuna tänapäeval ei ole suurte loomatõugude pidamine nii väikesel territooriumil rentaabel otsustas Raja talu rajada miniponikasvanduse. 1999. aastal toodi kaheksa minishetlandi poni, kellest saigi alguse Raja talu miniponide kasvandus. Sama aasta suvel soetati esimesed kolm minisiga ja kääbusküülikuid. Seejärel otsustati, et Raja talus peavad elama kõigi Eestis traditsiooniliste koduloomade kõige väiksemad tõud. See eesmärk täideti aastaks 2005. Talus on külastajatel võimalik näha minishetlandi ja miniappaloosa ponisid, miniveiseid, minisigu, kääbuskitsi, kääbuslambaid, mitut kääbusküülikutõugu ja paljusid kääbuskanatõugusid. Lisaks miniloomadele ja -lindudele saab näha ka mitmeid suuri kana- ja küülikutõugusid, samuti hanesid, parte, paabulinde, mitut liiki faasaneid ja muidki huvitavaid elukaid.

8. Kilingi-Nõmme

Linn asub Sakala kõrgustiku äärealal. Kilingi-Nõmme on vallasisene linn Pärnu maakonna lõunaosas Saarde vallas, 40 km kaugusel Pärnust. Linn on Saarde valla keskus. Linna äärt läbis Pärnu-Mõisaküla raudtee, mis 2008.aastal üles võeti. Kilingi-Nõmme on oma nime saanud 1560. aastal rajatud Schillingite mõisa (*Kilingi*) ja 1789. aastal rajatud Nõmme kõrtsi järgi. Asundus sai alevi õigused 1919. ja linnaks 1938. aasta 19. aprillil. 1848. aasta rajati siia kool ja juba 1684.a ehitati luteri kirik, mille praegune hoone on ehitatud 1858.aastal. Ajalooliselt piki Pärnu-Valga maanteed kujunenud Kilingi-Nõmmele annab isikupära hästi säilinud peatänava-äärne puithoonestus. Osaliselt on säilinud sajandi algul ehitatud tuletõrjehoonete kompleks. Kohalikest kultuuri ja mälestusobjektidest võiks nimetada 1710. a. Põhjasõja aegse pärimusega seotud ajaloolist mändi. Rahvajutu järgi olnud Põhjasõja ajal Vene sõjavägi laagris praeguse Kilingi-Nõmme keskpargi (kunagise laadaplatsi) kohal. „Sääl surnud väepealik ära ja maetud samas liivakünkasse maha. Mõnekümne aasta eest leitud laadaplatsil oleva suure männi juure kartuli koobast kaevates ühe inimese luud, mis arvatud Vene väepealiku omad olevat. Omapärase kujuga kaheharuline mänd on praegu aiaga piiratud ja võetud alevivalitsuse korraldusel kaitse alla.“ (E. Nugis "Saarde kihelkond", 1934.). Kõnealuse männi jäänused on säilinud tänaseni. Kihelkonna keskusesse Kilingi-Nõmme alevisse püstitati I Maailmasõjas ja Eesti Vabadussõjas langenud Saarde sõdurite mälestuseks A. Starkopfi poolt valmistatud mälestussammas 1933. aastal. Mälestusmärk hävitati peale II Maailmasõda võimule tulnud kommunistide poolt ja on senini veel taastamata. Alates 2008 asub Kilingi-Nõmmes värske spordihoone, kus on suur palliplats, squashiväljak ja jõusaal.

Kilingi-Nõmmest viib tee **Nigula** looduskaitsealale, kus kaitse all on raba ja ürgmets. 8 tuhat aastat tagasi kahe rannaäärse järve kinnikasvamisel tekkinud Nigula rabas on turba paksus üle 8 m. Kaitsealal asub 180 ha suurune jõhvikaistandus.

Kilingi mõis (*Kurkund*) — riigimõis.

Pati (*Pattenhof*) — riigimõis.

9. Allikukivi

Suundudes Kilingi-Nõmmest lõuna poole, jõuame Allikukivile. Oma nime on koht saanud selles piirkonnas asuvate allikate järgi. 1961. aastal avastati Allikukivi ürgoru nõlvas suured maa-alused **koopad**, mille on liivakivisse uuristanud piki liivakivi lõhesid voolav tugev põhjaveevool. Hästi säilinud looduslik koobas on 33 m pikk ja kuni 2,7 m kõrge, olles seega pikim Sakala kõrgustikul. Koobaste põhja kogunev põhjavesi väljub ürgoru nõlva jalamil pisikese allikana. Muistendi järgi olevat sel kohal siin maa-alla vajunud jõukas talu, karistuseks selle eest, et pererahvas pole pulmapeo ajal kerjusele almust andnud. Allikukivi pinnases on 4-5 meetri paksune kvaliteetse savi kiht, siin on asunud mitmeid savitööstusi. 1855. a rajati Allikukivile tekstiilivabrik. Säilinud on selle omaniku loss, kus praegu asub koolimaja (Zoepfeli loss). Allikukivi ehk **Quellenstein** (nagu mõisa ajal öeldi) oli tuntud kalevivabrikuna. Ja loss oli suveloss, talvel siin ei elatud. Veidike sellest lossist eemal asus tekstiilivabrik, millest ei ole praeguseks ajaks midagi säilinud.

10. Tihemetsa

Tihemetsa on alevik Saarde vallas. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elas alevikus 897 inimest. Tihemetsa alale on iseloomulikud põhja-lõunasuunalised väikevoored. Lisaks neile liigestavad maapinda väikesed orud. Voortest on silmapaistvamad Tihemetsa voor, Rehema mägi jt. Orustiku telje moodustab Voltveti lammorg, mis on kuni 150 m lai ja 6-7 m sügav.

Tihemetsa keskuseks on endine **Volveti mõisahoon**e. Esimesi teateid mõisa kohta on 1563. aastast. Mõisa eestikeelne nimi tuleneb ta 17. sajandi omanike von Wolffeldtide nimest. Peale Põhjasõda kuulus mõis von Krüdeneridele, kuni 1786. aastal omandasid selle Riidaja mõisast pärinevad von Strykid. Von Strykide valdusse jäi mõis kuni 1919. aasta võõrandamiseni, viimaseks võõrandamiseelseks omanikuks oli Heinrich von Stryk. Enamik säilinud hoonestust pärineb mõisas 19. sajandist von Strykide ajastust. Kivist hilisklassitsistlik kahekorruseline peahoone valmis 1830. aastal. Hoone keskosa kaunistab nelja sambaga portikus sellel lamavate lõvifiguuridega. Võõrandamisjärgselt on hoones tegutsenud põllumajandustehnikum, mille tarbeks on hoonet 1930-70tel mitu korda ümber ja suuremaks ehitatud. Mõisahoonale on peale ehitatud kolmas korrus ning on lisatud kül- ja tagatiib. Säilinud on ka mitmeid kõrvalhooneid, kuigi tugevalt ümber ehitatult. Mõisa kohal maantee ääres paikneb mõisale kuulunud Eesti pikim kõrtsihoone.

Koha praegune nimi Tihemetsa pärineb 1930test aastatest ning on saksakeelse nime Tignitz kohendus eesti keelde. Varem tunti Eesti keeles paika Voltveti nime all. Mõisasüdamest kaks kilomeetrit edelas, Punapargile viiva tee ääres väheldase künka otsas paikneb mõisaomanike von Strykide perekonnakalmistu. Sellest on alles vaid graniidist väravapostid ning paar purustatud hauatähist. Teise maailmasõja järgselt kalmistu kõrvale rajatud prügimägi on 1990tel aastatel õnneks likvideeritud ning rekultiveeritud. Eesti Vabadussõja ajal 1918. aasta lõpul toimus Punapargi juures (7 km Kilingi-Nõmmest) kokkupõrge Eestist taanduva Saksa väeosa ja Eesti kaitsesalga vahel. Samas kohas toimus 1919. a. alguses lahing peale tungivate Vene enamlastega. Vaenlased löödi taganema. Täheks, et siin enamlaste vägede edasitungimisele Eestis piir pandi, seati Voltveti Punaparki 1934. a. üles inimeste jõul kohale veetud kivimürakas. Punapargi mälestuskivi taastati nn. „laulva revolutsiooni“ päevil. Mõisahoonet ümbritseb 150 haruldase puuliigiga park, mille hulgas leidub palju haruldasi liike. Kaunid on purskkaevud (uus väljanägemine aastast 2007) ja dekoratiivsed sillakesed tiike ühendavatel kanalitel. Looduslikud ojad on paisutatud tehisjärvedeks ka küla teistes osades.

11. Sanga looduskaitseala

Looduskaitseala loodi looduslike elupaikade ning loodusliku loomastiku ja taimestiku kaitseks. Siinse ala elupaigatüübiks on – vanad loodusmetsad. Sanga looduskaitseala kaitseb muusträhni ja laanepüü, sulgja õhiku ja hariliku kopsusamblikku elupaika. Pindala on keskkonnaregistri andmetel 151,6 ha.

Kaitseala ja selle kaitse-eeskiri kehtestati 16.oktoobril 2005.aastal. Enne seda jõudis torm 2005.aasta jaanuaris palju 100 - 150-aastaseid puid murda. See ala on ka Natura loodusala.

12. Mõisakõla

Asub Viljandi maakonna edelanurgas, Läti piiri ääres. Linnaõigused sai 1. mail 1938 aasta. Piirneb Abja vallaga. Pindala 2,2 ruutkilomeetrit. Kaugus maakonnakeskusest: Viljandist 49 km, Pärnust 63 km, Tallinnast 189 km.

Linn on hoonestatud peamiselt 1 - 2 korruseliste väikeelamutega. Mõisaküla linnas on 401 elamut. Linna keskosa on valdavalt hoonestamata, kaetud haljasaladega. Mõisaküla linnas on 32 tänavat kogupikkusega 15 km, neist asfaltbetoon- või mustkatttega 3,7 km. Elanike arv 01.01.2009.aasta seisuga on 967 inimest. Mõisaküla tekkis Abja mõisa soistele maadele, kust läbi hakati 1895. aastal ehitama Pärnu-Valga kitsarööpmelist raudteed. Esimene rong Pärnust Valka väljus 05. oktoobril 1896. aastal.

1897 avati liikluseks Mõisaküla-Viljandi raudteeliin. Raudteest sai Mõisaküla kiire arengu peategur. 1899. aastal renditi Abja parunilt esimesed elamukrundid ning Mõisaküla sai oma esimese tänav, Kesk tänav. Aastal 1937 nimetas Mõisaküla alevivolikogu Mõisaküla tulevaseks Abja linnaks, milline nimemuutus oleks kehtima hakanud linnaks saamise järel. 1940. aastaks ei jõutud siiski linna ümber nimetada. Kitsarööpmelise raudtee ajastu lõppes 1975. aastal, kui Mõisakülalt lahkus viimane üldkasutatav kitsarööpmeline reisirong.

Uuesti jõudis raudtee Mõisakülale juulis 1981, kui algas otseühendus laiarööpmelist raudteed pidi Riia ja Tallinnaga. Viimane Tallinn-Riia diislrong läbi Mõisaküla oli 20. veebruaril 1992, viimane Pärnust edasi Mõisaküla poole liikunud reisirong 1996. 2008. aasta alguses alustati raudtee demonteerimist lõigul Pärnu - Mõisaküla. Et raudtee unustuste hõlma ei vajuks, kinkis Edelaraudtee Mõisakülale reisivaguni, mis jäi alles koos paarisaja meetrise raudteejupiga endises jaamas.

Linna vaatamisväärsusteks on neli pühakoda. Aktiivsete elanike eestvedamisel algas 1929. aastal Mõisakülas suur kirikuehitamise kampaania. 1934. aastal valmis Alar Kotli projekti järgi ainulaadse arhitektuuriga puukirik luterlastele. EELK Mõisaküla Maarja Magdaleena koguduse kirik elas üle sõjamõllu, kuid 1983. aastal

põles maani maha. Kirikut hakati taastama 1996. aastal. Taas annetuste toel on kirik saanud tänaseks katuse alla ja valmis on uus käärkamber. Samuti 1934. aastal valminud Apostliku õigeusu kirik seisab praegu tühjana ning kogudus ei tegutse. 1998. aastal õnnistuse saanud Uusapostlik kirik on üks kauneimaid ehitisi ja saanud tuntuks ka kontsertide pidamise kohana. Luterlaste kiriku juurest mööda maanteed paarsada meetrit lõuna poole minnes jõuate Eesti-Läti piirile. Linna tõeliseks rikkuseks on puhas loodus. Linna ümbritsevad metsad, sood ja rabad. Linna keskosas on palju haljasalasid. Nüüdseks on linn välja suremas, sest rongiliiklus puudub.

RMK

Kilingi-Nõmme metsarada koos metsamajaga- Uulu-Valga maanteelt keerata paremale Kilingi-Nõmme suunas, sõita kolmsada meetrit ja keerata paremale. Regio atlas lk 80 C4.

Maja mahutab 6 inimest. Majas olemas veevarustus, elekter, ahi, saun ja voodid. Magamisvarustus peab külastajal endal kaasas olema. Maja asub väikese tiigi kaldal, ümberringi ilus männimets. Võimalus matkata 1,5 km metsarajal, orienteeruda ja pikniku pidada.

367. Kilingi-Nõmme – Kabli

1. Viisireiu

Viisireiu on jõevee energia kasutamiseks rajatud pais ja siin töötab vesiveski, kuhu käivad talumehed vilja jahvatamas kogu Pärnumaalt.

2. Tali küla

Ligikaudu 300. elanikuga Tali külas tegutseb ajaloolises Freyhofi (Tali) mõisapargis Tali kool. Mõisahooned ei ole kahjuks säilinud.

3. Laiksaare looduse õpperada

Algab Laiksaare metskonna kontoriesisest parklast. 2 km pikkune rada on sobilik kõigile, kes soovivad omandada teadmisi metsas toimuvast ja tutvuda inimese osaga selles. Rada kulgeb liigirikas ja vaheldust pakkuv Rannametsa jõe lammimetsas, kuhu on paigaldatud väikesed infotahvlid seal kasvavate taimede kohta. Rajale jääb metsaonn, kus saab puhata ja lõket teha, soovi korral ka ööbida.

Vaatamisväärsused: Massiaru koolimaja, Laiksaare Ristija Johannese õigeusu kirik, Nigula mudaälved ehk nn sookollide elupaigad, Salupeaksi "uppuv" rabasaar, Laiksaare looduskaitsealune männik.

4. Nigula looduskaitseala

Peamisteks väärtusteks on Nigula raba ja seda ümbritsevad vanad metsad. Nigula raba on Lääne-Eesti tüüpi lageraba suhteliselt järsu rabarinnaku ja lameda keskplatooga. Rinnak on paremini näha soostiku lääneosas, kus rabapind tõuseb mõnekümne meetri jooksul kuni 3 meetrit kõrgemaks. Raba areng sai alguse umbes 10 000 aastat tagasi pärast viimast jääaega. Jääajajärgsest tuhandete hektarite suuruselt veteväljast on Nigulasse alles jäänud vaid 18 ha suurune jäanukjärv Järve ehk Nigula järv. Nigula soostiku uhkuseks on viis rabasaart, mis oma põlismetsaga hakkavad silma üle kogu lageda raba, kuigi asuvad 1–1,5 meetrit rabapinnast allpool. Saarte kõrgematel osadel paikneb liigirikas laialehine salumets, mis on relikt soojast ja niiskest atlantilisest kliimaperioodist 5–6 tuhat aastat tagasi. Nigula rabas on ka palju raskesti läbipääsetavaid älvestikke, rahvakeeli mülkaid.

Vaatamisväärsused: Nigula raba õpperada, Kaubaru torn, Nigula järveäärne torn, Nigula rabatorn, Pikksaare kureporn, Kaubaru puhkekoht.

5. Massiaru

Esimese kohanimena on siin märgitud Tauste (Theusta) talu 1599. a. Massiaru küla raames. Keskaegse asustuse tunnistajaks on kaks maa-alust kalmistut. Hiljem hõivas paikkonna endale karjamõisaks Kilingi mõis. 1872. a. jagati selle maad õigeusulistele talupoegadele, samal ajal rajati uusasundusena Uuemaa küla Nigula soo veerde.

Siia soode ja metsade vahelistele laikudele (tuntud ka Laiksaare nime all) rajasid muiste varjatud eluasemeid põgenikud, sõja ja mõisahirmu eest pakku pugenud inimesed. 1930-ndate aastate lõpus ehitati Massiarule tolleaegse Pärnumaa uhkemaid koolimaju.

6. Kabli looduse õpperada

Rada saab alguse Kabli linnujaama keskuse juurest ja kulgeb piki rannikut (merepiirist mitte kaugemal kui 250 m), ületades ka Priivitsa oja. Raja pikkus on ca 1,8 km.

Õpperaja eesmärgiks on tutvustada Edela-Eesti rannikumaastiku loodust Kabli linnujaama kaitsealal, sealhulgas nii rannikule tüüpilisi kui ka ohustatud taime-kooslusi, ohustatud liikide (nõmmekiur, meriforell, jõesilm, kõre, nõmmenelk, käpalised) elupaiku, tutvustada Kabli linnujaama pikaajalist tegevust lindude (eriti metsalindude) rände uurimisel, teavitada ala väärtustest, mis tulenevad rahvusvahelistest looduskaitsealastest kohustustest (EL linnu- ja elupaigadirektiivid Natura 2000) ja konventsioonidest (Bonni konventsioon rändliikide kaitseks). Vaata lisainfot <http://kabli.nigula.ee>.

RMK ööbimiskohad

Krapi telkimisala

Kui on soovi puhata ja telkida loodusele võimalikult vähe kahju tekitades, siis see koht on just sobilik. Seal on parkla, ettevalmistatud telkimiskohad ja lõkkeplatsid, samuti käimlad ja prügikastid. Telkimine, parkimine ja mootorsõidukitega telkimisalale sisenemine on tasuta. Kui lisada jässakad rannamännid ja üksik valge puri silmapiiril, liivarand ja merre uppuv päike, on pilt puhkusest täiuslik.

Lemme telkimisala

Asub Hädemeeste vallas, Pärnumaal. Suunaviit Lemme telkimisalale on Hädemeeste-Ikla maanteel Lemme bussipeatuse juures. Telkimisalal on parkla, infotahvel, kaev, lõkkeplatsid ning olmehoone, kus on tasuta tualetid, pesemisvõimalus nii saunas kui lihtsalt duši all ja kauplus-kohvik. Võimalik mängida võrkpalli ja korvpalli, olemas ka lava. Telkimine on tasuta. Igakordsel sisenemisel telkimisalale mootorsõidukitega sissepääs 50 krooni. Telkimisala peavärava juures asub ka tasuta parkla. Kokkutulekute korraldamise võimalus kuni 500-le inimesele.

368. Pärnu-Lavassaare ring

1. Sauga mõis

Pärnust paar kilomeetrit loodes, Sauga jõe alamjooksul asuvat Sauga mõisat (saksa k *Sauck*) on esmamainitud 1560. aastal. Pikkade sajandite vältel on mõis kuulunud Pärnu linnale. 1849. aastal püstitati mõisa ühekorruseline hilisklassitsistlik peahoone. Hoone pealeehitusega keskosa kaunistas kolme kaaravaga tagasiastega kaaristu hoone keskosas. 1920-90tel aastatel kuulus mõis sõjaväele. Teise maailmasõja järgselt asetsesid mõisas ja selle ümbruses nõukogude sõjaväelennuvälja rajatised, mis hõlmasid suure territooriumi Sauga jõe alamjooksu vasakkaldast jõe ja uue Tallinna maantee vahel. Sõjavägede lahkudes 1990te aastate algul jäi mõis tühjaks, peahoone rüüstati ning muutus varemeiks. Säilinud on ka aida tugevalt ümber ehitatud varemed; ülejäänud ümbruses paikneb hulk nõukogude sõjaväe poolt püstitatud hooneid ja nende varemeid. Kuni Teise maailmasõjani paiknes Sauga mõisa kohal Sauga jõel sild. Selle kaudu toimus mõisa väljasõit ajaloolisele Tallinna maanteele, mis asus teisel pool jõge (kaasaegne sirge Tallinna maantee Nurme sillast otse Pärnu rajati alles 20. sajandi algul). Sild purustati Teises maailmasõjas ja seda hiljem ei taastatud; 2000. aastal rajati sadamavedude tarbeks paarsada meetrit allavoolu uus sild.

2. Pärnu Lennuväli/jaam

Pärnu lennuväljale pandi alus 1930. aastate keskel seoses Kaitseväge kavaga luua üle-Eestiline lennuväljade võrk. Asukohaks valiti Sauga mõisa maad, kuhu rulliti murukattega rada, mis sai valmis kümnendi lõpuks. 1941. aastal suvel paiknes lennuväljal lühikest aega Tupolev SB tüüpi pommitajatega varustatud Balti mere laevastiku 73. pommituslennuväe polk ja septembrist oktoobrini Saksa kahemootoriliste hävitajate Messerschmitt Bf 110 grupp. Kuni suveni 1944 seisis lennuväli kasutuses, siis toodi Liibavist üle Saksa mereluure lennuüksus *Sonderstaffel Buschmann*, mis õpetas välja eestlasi ja lätlasi. Sama aasta septembris lahkus üksus Eestist ning lennuväli läks Nõukogude Liidu Baltimere laevastiku 9. ründelennudiviisi käsutusse. Teise maailmasõja järel jäi Pärnu lennuväli Baltimere laevastiku merelennuväele. Mais 1961 anti lennuväli õhukaitsele ning Pärnusse toodi Tapalt üle hävituslennukitega MiG-19 relvastatud 655. hävituslennuväe polk. Samal kümnendil vahetati MiG-19 välja Jak-28 vastu. Novembris 1977 allutati polk Balti Sõjaväeringkonnale. 1980ndate alguses võeti kasutusse MiG-23. Polgu üksused osalesid aastatel 1985–1986 Nõukogude–Afganistani sõjas. Pärast Eesti taasiseseisvumist ja Nõukogude vägede lahkumist langes lennujaam hooletusse ning oli alalises sulgemisohus, kuna madal tehniline valmisolek piiras lendude arvu. Muudatuse tõi

suuremahuline rekonstrueerimine, mille käigus ehitati uus reisijateterminal, avati uus terminal 5. novembril 1999. aastal, paigaldati kõrgintensiivsusega lähenemis- ja rajatud ning VOR/DME raadiomajakas (2000). Pärnu lennuväljale rajati ka Piirivalve lennusalga hooldusbaas. Endisele sõjaväelennuväljale rajatud Pärnu lennujaam on oma raja pikkuselt ja suuruselt Eestis teisel kohal. Pärnust toimuvad lisaks Eesti-sisestele regulaarlendudele ka era- ja tellimislennud teistesse riikidesse. Talvisel perioodil teenindab lennujaam liinilendusi Kihnu ja Ruhnu saartele ning suvel on lennujaama külalisteks peamiselt väikelennukid. Pärnu lennuväli sobib hästi eralennunduseks, lennuklubide tegevuseks, lennu- ja langevarjuspordi harrastamiseks, kaubalennunduseks ning mitmesuguste vabaõhuürituste korraldamiseks.

3. Sauga raudteesild

Tänaseks on Lavassaare turbaraudteest säilinud ainult efektne sild üle Sauga jõe ning rabavõrk, mille ühel osal asub ka Lavassaare raudteemuuseum.

4. Sauga kiviait

19. sajandi keskel või teisel poolel ehitati ümber mõisa kiviait ja 20. sajandil püstitati tollakuuri asemele tõlla- ja traktorikuur. Ülejäänud nüüdse linna territooriumil paiknenud hooned sellest ajast on hävinud.

5. Ullaste mõis ja ait

Ehitatud 19. sajandil. Klassitsistlik ühekorruseline krohvitud kivihoone. Kaetud poolkelpkatusega, maja mõlemal otsal ärkliaken, hoone keskel hiljem ehitatud uuk. Peauks asub hoone keskel, mõlemale poole jäävad kaks akent. Hoone nurkades on peale maalitud rustika. Mõis on põlispuude varju peituv tibukollane ja valgete tiivanukkidega väike mõisahäärber, mis sarnaneb pigem talumehe uhke elamuga kui härrastemajaga.

6. Lavassaare asula

Lavassaare on alev ja ühtlasi ka kohalik omavalitsus alevvald. 1991 sai alev valla staatuse. Lavassaare asub Pärnust 23 km kaugusel loode suunas. Elanike arvult on Lavassaare Pärnumaa väikseim omavalitsus. Seisuga 01.01.2009 on Lavassaare vallas 541 elanikku. Pindala 799,9 m² (8 km²). Lavassaare küla (Lawasser) on esimest korda mainitud 1624. aastal. Tänapäevane Lavassaare on alguse saanud 1919. aastal siinsele soomassiivile rajatud turbatööstusest. Peale tööstuslike ehitiste (töökoda, kontor, depoo, laohooned) ja ametnike majade, koosnes asula tööliste majutamiseks ehitatud puitbarakkidest. Kõrvalise asukoha ja loodusliku isoleerituse tõttu asus siin sõja ajal ja pärast sõda vangilaager. 1949. aasta märtsist sai Lavassaare omaette administratiivüksuseks – alevi õigustes. Enne seda kuulus asula Jõõpre ja Sauga valla koosseisu. Peale 1950. aastat algas turbatööstuses ja asulas uus arenguetapp. Oli vaja paremaid ja ajakohasemaid tööstusehitisi, kvalifitseeritud ja kogemustega töötajate jaoks häid elamistingimusi. Ehitustega alustati 1954. aastal. Tänapäevaks on keset rabasid 31 m üle merepinna kerkivale soosaarele ehitatud mugavate korruselamutega heakorrastatud asula, mis on koduks ligikaudu 600-le elanikule. Suuremad tööstusettevõtted on turba tootmise ja töötlemisega tegelevad Tootsi Turvas AS ja Biolan Baltic OÜ, õmblustööstus Geel AB OÜ ja bussifirma Lindt OÜ. Valla territooriumil asub Eesti Muuseumraudtee.

7. Eesti Muuseumraudtee

Eesti Muuseumraudtee MTÜ on loodud aastail 1895-1975 tegutsenud üldkasutatava kitsarööpmelise juurdeveoraudtee ajaloo kajastamiseks. Lisaks sellele kajastab muuseum ka tööstus- ja militaarraudteede ajalugu Eestis. 1970ndatel aastatel oleks olnud võimalus luua unikaalne kitsarööpmelise raudtee veeremi muuseum Eestisse, kuid toonane raudtee juhtkond ei olnud asjast huvitatud. 1980ndate aastate otsustati luua muuseum ja kollektsiooni kogumise asupaigaks valiti Lavassaares asuv turbatööstus, kus oli olemas vajalik infrastruktuur ja vana auruedur VP-1-899, millest sai ka kollektsiooni esimene eksponaat. Muuseumi loomiseks Lavassaares moodustati 1987 seltsing, ning 1988. aastal liituti Eesti Muinsuskaitse Seltsiga. 1987. aastast algas ka eksponaatide kogumine Lavassaarde. Kahele kohalikule eksponaadile lisandus 1987 aasta sügisel kolm veeremiüksust Sindi vabrikust. Igal aastal tuli lisa nii Eestist, Lätist, Leedust, Venemaalt kui ka Ukrainast ja ikka siin töötanud veeremi analooge. Aja jooksul kollektsioon kasvas sedavõrd, et 1992. aasta 2. mail avati ametlikult muuseumi ka külastajatele (suvisel hooajal). Pidevalt täienev veeremipark ja muuseumrongi liikluse ohutu opereerimine tingis jaamateede rajamise muuseumisse ning Lavassaare parki ajavahemikus 1998-2000. Nüüdseks on muuseumis 65 ühikut veeremit ning arvestatav siseekspositsioon.

8. Jõõpre Püha Georgi apostliku-õigeusu kirik

Algusajaks peetakse 19. sajandi keskpaika – 1848.aastal. Esimeseks õigeusu vastuvõtjaks olnud kohalik vallakohtu kirjutaja Jüri Grauverk, keda kohalik mõisnik seetõttu agaralt taga kiusas ja isegi vangi saatis. Algul kuulus Jõõpre kandi rahvas Uruste õigeusu kogudusse, iseseisev kogudus asutati 1861. aasta lõpul. Kuna esialgul veel oma kirikut ei olnud, siis peeti jumalateenistusi algul ühe talu kambris, hiljem kiriklas. Kirik ehitati aastatel 1877-1879. Hoone ehitamist rahastas siseministeerium ja projekti valmistas arhitekt Fenk. Jõõpre kirik on traditsioonilise ehitusega õigeusu kirik, kus kontrasteeruvad erinevad materjalid ja tooniandvaks on punane tellis.

9. Uruste Issanda Taevaminemise apostliku-õigeusu kirik

Audru lähedal asuv Uruste apostliku-õigeusu kogudus asutati 1847. aastal. Esialgul peeti teenistusi ligi kümme aastat Võlla mõisas (1856. aastani), sejärel sai koguduse keskuseks Uruste. Urustesse ehitati ka 1873. aastal valminud kirikuhoone, preestri ja köstri maja ning kihelkonna koolimaja. Kirik ehitati Eestis levinud tüüpprojekti järgi (arhitekt G. Schell, 1871). Uruste kirik on kreeka risti kujulise põhiplaaniga kõrge sokliga maakividest hoone, mille müüripinda elavdavad valgeks krohvitud nurgaketid, lai karniis ning akende ja uste krohvraamistused. Kõik need annavad historitsistlikule hoonele barokset värvingut. Hoonele annavad võimsa ilme kuplid. Erinevalt enamikest Pärnumaa õigeusu kirikutest puudub kirikul kellatorn. Kiriku kellad paiknevad madala viilkatusega eeskoja kohal olevas kellaruumis.

10. Audru Püha Risti luteri kirik

1636. aastal ehitati krahvinna Magdalena von Thurni eestvõttel puidust kirik, mis nimetati Püha Risti kirikuks. See olevat olnud esimene kirik Liivimaal, mis ehitati kohe luteri kirikuks. Praegune kivikirik ehitati aastatel 1677-1680 suure kirikuehitaja Magnus Gabriel de la Gardie (ehitas Rootsisis 37 kirikut) patronaazi all ja on üks vähestest 17. sajandi säilinud maakirikutest Eestis. Suuremad remondid toimusid kirikus aastatel 1834 ja 1872.

Audru kiriku põhiliseks stiililiseks tunnuseks on barokk, millele lisandub mõningaid jooni gootikast. Torni sai kirik mõnevõrra hiljem – 1695. aasta. Esimene torn oli puidust, kuid juba 1715, aastal asendati see kivist torniga, mida kroonib kõrge ja sale gooti telkkiiver. Pikihoonel on barokselt nõgus, tõstetud räästaga kivikatus. Kiriku muudab barokseks ka fassaadi struktuuri markeerimine heledate krohvipindadega. Siseruumi iseloomustab avar kirikusaal, mille kohal kõrgub barokne karniisidega ääristatud ja laudisega kaetud peegelvõlvlagi. Praegune sisustus pärineb 19. sajandist. 1911. aastal tehti suurem remont. Pärast taasiseseisvumist on alustatud kiriku remonditöödega.

Altarimaali „Kristus ristil“ on valmistanud Berliini kunstnik Gustav Biermann. Pildi annetas kirikule mõisaomaniku proua Pilar von Pilchau 1872. aastal. Koori seina kaunistab kaks tinaraamis vitraažakent Pilar von Pilchau ja von Ungern-Sternbergi vappidega, mille on valmistanud 1892. aastal meister Bruno Urban Dresdenist. Orel on valmistanud Paide orelimeister Carl George Thal 1843. aastal. Orel ei ole enam töökorras ja vajab restaureerimist. Tornikell on kirikule muretssetud 1894. aastal.

11. Audru Magasiait

Ehitatud 19.sajandi esimesel poolel. Ümberehitatud 1940- 50-ndatel aastatel. Klassitsistlik, massiivne sammassaadiga krohvitud kivihoone, kaetud kõrge poolkelpkatusega. Esifassaadis tugevatele sammastele (8) toetuva ulualusega. Ehitatud laenu-viljaaidaks talupoegade majandusliku olukorra kindlustamiseks. Olukord hetkel on rahuldav ja praegu asub hoones kauplus. Viimase põhjalikuma remondi käigus on paigaldatud hoonele uus kivikatus, müürid krohvitud. Osa aknaid on kinni müüritud, paigaldatud kaks plastikakent ning kolm metallist ust.

Audru mõis

Audru (saksa k Audern) rüütlimõis Audru kihelkonnas Pärnumaal. Keskajast pärinevat Audru mõisat on esmamainitud 1449. aastal. Tollal oli ta Saare-Lääne piiskopkonnale kuulunud piiskopimõis. Liivi sõja järgselt ehk Poola ajal oli mõis riigi omanduses. Rootsi ajal kinkis kuningas Gustav II Adolf mõisa 1627. aastal von Thurnidele, kuid sama sajandi lõpul läks ta de la Gardie'de aadliperekonna kätte. Põhjasõja järgselt kinkis Vene Imperaator Peeter Suur mõisa 1725. aastal Andres von Drewinckile. 1807. aastal siirdus mõis Pilar von Pilchaude aadliperekonna valdusse, kelle kätte jäi ta kuni 1919. aasta võõrandamiseni. Mõisa peahoone oli kõrgel soklil asetsenud barokne puitehtis. Ebasümmeetriline fassaadilahendus viitas sellele, et seda oli mitmes järgus püstitatud ja ümberehitatud. Tõenäoliselt pärines suur osa hoonest 18. sajandist, kuid selles võis sisalduda ka vanemaid osi, samuti ehitati seda 19. sajandil mitmeti ümber. Alates 1920ndatest aastatest kuni 1939. aastani tegutses hoones kool, seejärel jäi ta tühjaks, lagunes ja lammutati 1950ndate aastate

alguses. Praegu asub samas kohas 1956-58 ehitatud majandi kontorihoone, mis kasutab osalt mõisahoonet vundamendimüüre. Viimane võõrandamiseelne omanik oli Adolf Baron Pilar von Pilchau. Pilar von Pilchaude ajal 19. sajandi teisel poolel ning 20. sajandi algul kerkis mõisa arvukalt kauneid historitsistlikke ehitisi, millest enamik on säilinud tänini. 1850test aastatest pärineb keskaegset linnust meenutav kõrge nurgatorniga historitsistlik teenijatemaja. 19. sajandi lõpul ehitatud uuel aidal on keeruka kompositsiooniga viiluots, mille paarisakna juures on kasutatud Pärnust pärinevat keskaegset aknasammast. Sarnane keskaegne aknasammas on leidnud koha 1909. aastal valminud stiilse maakivist viinavabriku paarisakna juures. Mainimist väärt on valitsejamaja kauni puidust nikerdatud historitsistliku välisusega. Sammastikuga on kujundatud ka paarsada meetrit eemal paiknev magasiit. Mõisakompleksi uhkuseks on selle kaguosas, Audru jõe saarel paiknev park. Jõe paisutamise ja maastikukujundusega on sinna tekkinud maaliline mitmete saarte ja kääruudega paistiik. Just tiigi poole avanes fassaadiga vana peahoone selle kohal asetseb praegu 1950tel aastatel püstitatud ühekorrueline tellishoone, mis oma mahult osaliselt järgib ja kordab peahoone mõõtmeid ja proportsioone. Mõisasüdamest kirdes, Audru jõe ääres asub mõisaomanike Pilar von Pilchaude perekonnakalmistu. Mõisast 2 kilomeetrit idas Pärnu suunas asub 1820tel aastatel mõisa poolt ehitatud klassitsistlik sammastikuga Kuldlõvi kõrts, mis on renoveeritud trahteriks. Seoses maantee õgvendamisega on kunagine maanteeäärne kõrts jäänud uuest teest veidi põhja poole ja hetkel ei toimi ta trahterina.

Audru mõisa viinavabrik

Ehitatud 1902, Kõrge korstnaga viinavabrik on ehitatud keskosas kõrge katuseviiluga ja kahel pool keskosa on viilkatusega ühekorruelised külgehitused. Keskosa kujundavad kaks kõrget kaarsillutisega väikese ruudujaotusega akent ning nende kohal üleval keskel katuseviilu all paikneb väike kaarsillutisega mosaiikklaasidega pööning paarisaken, millele on vahele müüritud Saaremaa dolomiidist keskaegne vahesammas (umbes aastast 1500), mille tüvese pind on üleni kaetud reljeefse ornamendiga. Väidetavalt on sammas pärit Pärnust, vanade keskaegsete ehitusmaterjalide laoplatsilt. Kõrge korstna kõrval madalas hoone osas on olnud katlaruum. Lõhatud maakividest müürid on laotud väga kvaliteetselt, mis koos punase tellisega rustikaalses laotises nurkadega ja sillustega jätab värvika mulje. Viinavabrik töötas ainult 12. aastat, hiljem paiknesid hoones korterid ning alates 1952. aastast on hoonet kasutatud klubiliseks tegevuseks. Üldseisukord hea. 1998.aastal alustatud remonditööd on lõppenud. Hoone on kasutusel rahvamajana. Halvemas olukorras on korsten, mis vajaks konserveerimist.

Audru mõisapark ja kirikumõisa tamm

Suuremad pargiistutuslikud tööd tehti Adolph Konstantin Jakob Bar. Pilar v. Pichlau poolt (19.sajandi I poolel). Audru mõisas toimus tema eestvõttel metsnike ja metsavahtide väljaõpe, samuti tegeles ta metsakuivendusega ja rajas eesrindliku metsamajanduse; oli muuhulgas ka valitsusametnik ja poliitik. Säilinud ka südamikuplaanid aastast 1878 ja 1895. Park asub Audru alevikus Audru jõe mõlemal kaldal ja jõesaartel ning on ümbritsetud elamute, põldude ja aedadega. Pargi juurde kuulub 2 parkmetsa, mis asuvad Audru jõe paremal kaldal. Põhipuuliikideks on harilik tamm, harilik pärn, harilik vaher ja harilik saar. Pargi kõrgeim tamm on 36,5 m, mis on teadaolevalt Eesti kõrgeim. Keskmise suurusega park 9,7 ha (park 5,2 ha, parkmets kahes osas 4,5 ha) koosneb kolmest osast: parkmets (Pichlau perekonnakalmistu ümbrus, parkmets - Audru jõe kääruuga piirnev osa, pargi põhiosa).

Esialgu asus härrastemaja taga väiksem barokkpark (tänapäevaks säilinud fragmendid), mida laiendati 19. sajandi II poolel ümbritsevate puistute arvel. Põhiosas on park kujunduslikult vabakujuline. Parki ühendavad jõesaartega rippisillad. Saari ja jõekaldaid siduv teedevõrk on vaba planeeringuga. Põhjapool on pargipuistu tihedam ja noorem, lõunaosas vahelduvate pargilagendike ja puudegruppidega. Kokku on pargis 66 taksonit, (25 kodumaist ning 41 võõramaist puittaimetaksonit). Haruldustest esineb Eestis suhteliselt väheesinevana hariliku elupuu kultivar *Thuja occidentalis Filicoides*. Kõige kõrgem puu pargis on tamm h=36,5 m (teadaolevalt Eesti kõrgeim harilik tamm). Samas asuvad ka ühed kõrgemad Eesti harilikud saared. Audru park on seega tähelepanuväärne põliste ja suurte dimensioonidega puude poolest, mis on enamasti ka küllaltki elujõulised ja püsivad veel palju aastaid. Park leiab laialdast kasutust puhkepargina. Eriti kaunis vaade avaneb lõunapoolselt maanteeesiltalt.

12. Valgeranna küla, seikluspark ja liivarand

Valgeranna küla asub Pärnu maakonnas Audru vallas. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elas külas 7 elanikku. Varem oli siin Audru mõisale kuuluv suveloss - Doberan, mis hävis I maailmasõjas.

Linnast mööda Haapsalu maanteed välja sõites näitab viit Valgeranda – koht asub Pärnust 4-5 km kaugusel Pärnu lahe ääres. Rand on avatud lõunasse ja põhjatuult eest kaitstud männimetsaga. Merepõhi on

suplemiseks sobiva langusega ja vesi soojeneb kiiresti. Meretuulte korral kaitseb luitehelik männikus asuvat kämpingut. See on üks kauneimaid plaaze Pärnumaal.

2008. aasta kevadel jõudis Valgeranda seikluspark. Seikluspark kujutab endast erinevaid atraktsioone, mis on ehitatud kõrgustesse puude vahele, sealhulgas kiired laskumised trossteedel. Seikluspark on omalaadne väljakutse ja iseenda proovilepanek, mis pakub nii keha kui vaimu arendavat tegevust igaühele - vanusest, soost ja füüsilisest vormist sõltumata. Tasapisi puude otsas kõrgemale liikudes avastate ennast ja kaaslast huvitavates olukordades, õppides üksteist ja ennastki paremini tundma. Pargis on erineva kõrguse ja raskusega radu 5, sildu ehk atraktsioone 66, sealhulgas ka kiireid laskumisi

369. Pärnu-Liu ring

1. Vana-Pärnu.

Vana-Pärnu (ladina k. Perona, saksa k. Alt-Prenau)

Pärast Eesti vallutamist ristirüütlite poolt tuli vallutajatel võimu säilitamiseks püstitada sõjalisi toetuspunkte, sh ka Pärnu jõe suudme lähedusse. 1251 asutas Henrich I Saare-Lääne piiskopkonna pealinna Perona (Sauga) jõe suudme lähedale, ehitas sinna oma toomkiriku ning muutis asula oma residentsiks. Asula nimetati jõe järgi Peronaks. 1263 rüüstasid leedulased Saare-Lääne piiskopi asula põhjalikult. Perona jõgi jäi vabaks piiskopi ja ordu maade vahele. Sellest ajast pärinev reliikvia – vana linna rüüstamisel tulekahjus säilinud toomkiriku altaririst oli palverännakute objektina keskajal tulutoov ja ehib siiani Pärnu vappi. Taastatud Vana-Pärnule avaldas ebasoodsat mõju vaen teisel pool Pärnu jõge asunud, Liivi ordule kuulunud Embeke (Uus-Pärnu). Karl IX valitsemisajal, 28. novembril 1617 ühendati Vana-Pärnu maa-ala Uus-Pärnuga.

2. Valgeranna küla, seikluspark ja liivarand

Valgeranna küla asub Pärnu maakonnas Audru vallas. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elas külas 7 elanikku. Varem oli siin Audru mõisale kuuluv suveloss - Doberan, mis hävis I maailmasõjas.

Linnast mööda Haapsalu maanteed välja sõites näitab viit Valgeranda – koht asub Pärnust 4-5 km kaugusel Pärnu lahe ääres. Rand on avatud lõunasse ja põhjatuulte eest kaitstud männimetsaga. Merepõhi on suplemiseks sobiva langusega ja vesi soojeneb kiiresti. Meretuulte korral kaitseb luitehelik männikus asuvat kämpingut. See on üks kauneimaid plaaze Pärnumaal.

2008. aasta kevadel jõudis Valgeranda seikluspark. Seikluspark kujutab endast erinevaid atraktsioone, mis on ehitatud kõrgustesse puude vahele, sealhulgas kiired laskumised trossteedel. Seikluspark on omalaadne väljakutse ja iseenda proovilepanek, mis pakub nii keha kui vaimu arendavat tegevust igaühele - vanusest, soost ja füüsilisest vormist sõltumata. Tasapisi puude otsas kõrgemale liikudes avastate ennast ja kaaslast huvitavates olukordades, õppides üksteist ja ennastki paremini tundma. Pargis on erineva kõrguse ja raskusega radu 5, sildu ehk atraktsioone 66, sealhulgas ka kiireid laskumisi

3. Audru roostik

Audru roostiku kaitseala (ka *Audru roostik*) on Audru vallas asuv kaitseala suurusega 70 hektarit (2003). Kaitseala organiseeriti 1991. aastal, kaitsmaks rannikukooslusi (suurem osa roostiku all) ja seal pesitsevaid linde.

Audrus on ligi 2000 ha suurune poldriala (veekogu eest kaitstud ja kuivendatud ala, mis enamasti asub naaberveekogust madalamal. Kaitsmaks kuivendatud ala üleujutuste eest, rajatakse sageli erinevaid kaitserajatisi. Nendeks võivad olla kaitsetamm, lüüs jmt.), mis on pesitsus- ja läbirändepaigaks paljudele linnuliikidele. Audru polder on Natura 2000 võrgustiku (üle-euroopaline kaitstavate alade võrgustik, mille eesmärk on tagada haruldaste või ohustatud lindude, loomade ja taimede ning nende elupaikade ja kasvukohtade kaitse) linnuala.

4. Kabriste küla

Kabriste küla asub Pärnu maakonnas Audru vallas. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elas külas 107 inimest. Kabriste on rannaküla, kus mereäärsel luitevallil märgib kõrge raudrist maa-alust kalmistut (15. -18. saj.). Läbi luite on kaevatud kaks kaevikut, üks esimese, teine teise maailmasõja päevil. Kohati on kaevikute servades näha põletamata luid. Ristil on kiri: "Martini kirik 1617".

Kabriste külas asub **Sassi ratsaturismitalu**, mille rajamist alustati 1996. Talus tegeletakse ratsaspordi ja –turismi kõrval ka hobusekasvatuse, noorhobuste väljaõppe ja treeninguga, hobuste müügiga. Majutust pakutakse kuni 47 külalisele ja oma fänne ootavad ca 25-30 sõiduhobust. Treeningväljak, maneež ja looduskaunid ratsutamisrajad annavad Talule ideaalsed võimalused pakkumaks toredaid ratsasõiduelamusi. Sassi Talu pakub ratsutamise lisaks veel vankri- ja saanisõitu, ettetellimisel korraldatakse privaatsetele

seltskondadele Hubertuse jahisõitu. Talus mitmeid muid vabaajaveetmise võimalusi: väike paadisadam, õnged, kanuud, kümblustünn. Majutus on mitmekesine. On võimalik rentida kámpingmajakesi, külalismaja või siis kahetoalisi tube suures „paviljon“ hoones.

5. Lindi küla

Lindi küla asub Pärnu maakonnas Audru vallas, Audru-Tõstamaa maantee ääres, Pärnu lahe läänerannikul. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elas külas 276 inimest. Arvatavasti enne Liivi sõda olemas olnud Lindi mõis (Woldenhof- Audru kõrvalmõis) on oma praeguse nime saanud selle omanike Lintenite nime järgi 17. sajandi alguses. Viimati kuulus mõis Audru parunile. Aastast 1518 on teateid Lindi külale 1977. a. liidetud Sarvi küla kohta. 16. ja 17. sajandil oli Sarvis Püha Martinuse kabel.

Tee Tõstamaale kulgeb edasi metsa vahel, aeg-ajal avaneb vaade rannatasandikule, teisel pool soisele alale sisemaal. Varakevadel võib siin üllatada järv, suvel aga laiub veekogu asemel luht. Siin on 600 ha suurune Lindi sookaitseala.

Lindi looduskaitseala on viiest lahustükist koosnev ning Pärnumaal Tõstamaa ja Audru valla piiridesse jääv looduskaitseala. Lindi kaitsealasse jäävad hariliku jugapuu levimisalad, mis võeti kaitse alla juba 1958. aastal. Aastal 1981 võeti kaitse alla Lindi soo. Aastal 1999 liideti Lindi raba ja kõik raba ümbruses esinevad kaitsealuste liikide leiukohad üheks looduskaitsealaks. Looduskaitsealal esineb nii rabadele kui ka mererannikule iseloomulikke linde: must toonekurg, merikotkas, väike konnakotkas, sarvikpütt, tilder jt.

Lindi raba on soomassiiv Pärnu madalikul, halduslikult asub Pärnu maakonnas Tõstamaa vallas. Lindi küla asub rabast 2 km ida pool. Lindi raba pindala on 1361 hektarit. Lindi raba jääb Lindi looduskaitseala territooriumile.

Lindi sadam asub Lindi külas. Sadama territoorium hõlmab 15 413 m² maa-ala ja 29 200 m² veeala. Sadamas on üks kai pikkusega 75 m. Suurim sügavus kai ääres on 1 m. Suurim võimalik laev: pikkus 15 m, laius 4 m, süvis 0,8 m.

Harilik jugapuu (*Taxus baccata*) on igihaljas okaspuuliik jugapuu perekonnast. Jugapuu kasvab 10–20, erandina kuni 28 meetrit kõrgeks. Hävimisohus liigina on ta looduskaitse all. Kasvab aeglaselt, kuid võib elada neli tuhat aastat vanaks. Jugapuud paljundavad sageli linnud, süües nende vilju. Linnu pugus seemned ei seedu ja on pärast täiesti idanemisvõimelised. Jugapuu puit on hästi töödeldav ja peab vastu mädanemisele. Jugapuust tehti vastupidavust nõudvaid tööriistade osi nagu rattakodaraid, rehapulki ja vesirataste hambaid. Jugapuust toodetakse vähiravimit dotsetakseeli. Mürgised on eelkõige jugapuu okkad ja seemned.

6. Liu küla

Esimesed teated Liu kohta pärinevad aastast 1534. Liu küla asub Pärnu maakonnas Audru vallas Liu maanina ümbruses. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elas külas 146 inimest. Siit avaneb kaunis vaade Pärnu ja Riia lahe ühinemisele. Kaugemal meres paistab tuletorniga kivine Sorgu saar. See saareke on kui looduslik kiviktaimla ja merelindude paradüüs. Omal ajal on siia ehitatud tugevad telliskivihooned majakavahile, kuid viimasel ajal on saar elaniketa ning tuletorni hooldatakse Manilaiult.

Liu külast on kujunenud piiritult prestiizne ja uskumatult noobel kant(s) nii suvemajade omamiseks kui alaliseks elamiseks. Veel hiljuti tagasihoidlik kaluriküla olnud paik on saanud nimekate-positsioonikate inimeste linnakuks. Arheoloogiamälestised on Liu maa-alune kalmistu koos kiriku asemega.

7. Kavaru küla

Kavaru küla asub Pärnu maakonnas Tõstamaa vallas, Tõstamaa poolsaare idaosas Audru-Tõstamaa maantee ääres.

2000. aasta rahvaloenduse andmeil elas külas 72 elanikku. Alates 1977. a. hõlmab Kavaru küla ka endised Kõpu ja Lembra külad. Esmamainitud taluna 1624. a. (Kawer). Kavarus asub Kõpu õigeusu kirik (ehitatud 1873. a.). Siin kasvab looduslikult jugapuud. Seisuga 01.01.2009. aasta on Kavaru küla elanike arv 69.

8. Maria talu-ratsakeskus

Maria Talu asub Pärnumaal 32 km kaugusel Pärnust mööda Audru Tõstamaa maanteed Virtsu suunas.

Maria Talu on eelmise sajandi algusaastail ehitatud Lääne-Eesti tüüpi talu, kus on tähtsal kohal traditsioonide austamine ja jätkusuutlikkus. Talu on saanud nime - Maria - peremehe vanavanaema, esimese perenaise järgi. Samuti on läbi aegade talus peetud hobused ja tänaseks on tallides 20 hobust nii tõuaretuseks kui ka ratsutamiseks. Otse talu hoovist suunduvad teerajad kaunisse männimetsa, kus on mõnus jalutada, matkata, ratsutada või jalgrattaga sõita.

9. Pootsi-Kõpu Püha Kolmainuse apostliku-õigeusu kirik

Pootsi-Kõpu Püha Kolmainuse kogudus loodi 1847. aastal. Enne kui oma kiriku ehitamiseni jõuti, moodustas osa koguduse liikmetest iseseisva koguduse ja ehitas endale Selistesse puidust kiriku (1864). Püha Kolmainuse kirik, mis ehitati Audru-Vatla manatee äärde Kõpule, valmis ligi kümme aastat hiljem – 1873. aastal. Kiriku ehitamise aluseks oli arhitekt G. Schelli 1871. aastal valminud tüüpprojekt. Kirik on suur ristkujulise põhiplaaniga imposantne hoone, mis arhitektuuriliselt lahenduselt on Pärnumaal küllaltki erandlik, sarnanedes ainult Uruste õigeusu kirikuga. Nimelt puudub kirikul traditsiooniline peasissepääsu kohal kõrguv kellatorn. Kirikusse tulijaid tervitab rist eeskoja madala kaldega viilkatuse harjalt. Kirikul on kõrge maakividest sokkel. Ka müürid on laotud maakividest ja osaliselt krohvitud, mis annab hoonele barokset hõngu. Kirikus on mälestustahvel Eesti Apostliku-õigeusu kiriku esimesele piiskopile Platonile (Paul Kulbusch), kes on 1869. aastal Pootsi-Kõpul sündinud.

10. Kõima küla

Kõima küla asub Pärnu maakonnas Audru vallas. 2000. a. rahvaloenduse andmeil oli külas 201 elanikku. Mõisahooned välisilmes on säilinud 19. sajandi klassitsistliku stiili tunnuseid. Kena on parempoolsele otsafassaadile 20. sajandi algul ehitatud järelklassitsistlikus stiilis esik. Õuel on säilinud mõned 19. sajandist pärinevad majapidamishooned. Kõima park pole küll eriti liigirikas, kuid silma röömustavad dekoratiivsed jõulised hobukastanid ja tammed. Kodumaiste puuliikide kõrval on berliini pampleid ja elupuid, tatari kuslapuid. Karjalautade lähedal asuva järsaku küljest voolab välja Teetsi (Täätsi, Täitsi) nime kandev ohvriallikas, mis oli Mihkli kihelkonna üks tuntumaid. Rahvajutud räägivad selle vee kasutamisest haiguste raviks, samuti allikasse ohverdamisest.

11. Audru Püha Risti luteri kirik

1636. aastal ehitati krahvinna Magdalena von Thurni eestvõttel puidust kirik, mis nimetati Püha Risti kirikuks. See olevat olnud esimene kirik Liivimaal, mis ehitati kohe luteri kirikuks. Praegune kivikirik ehitati aastatel 1677-1680 suure kirikuehitaja Magnus Gabriel de la Gardie (ehitas Rootsisis 37 kirikut) patronaazi all ja on üks vähestest 17. sajandi säilinud maakirikutest Eestis. Suuremad remondid toimusid kirikus aastatel 1834 ja 1872. Audru kiriku põhiliseks stiililiseks tunnuseks on barokk, millele lisandub mõningaid jooni gootikast. Torn sai kirik mõnevõrra hiljem – 1695. aasta. Praegune sisustus pärineb 19. sajandist. 1911. aastal tehti suurem remont. Pärast taasiseseisvumist on alustatud kiriku remonditöödega. Altarimaali „Kristus risti“ on valmistanud Berliini kunstnik Gustav Biermann. Pildi annetas kirikule mõisaomaniku proua Pilar von Pilchau 1872. aastal. Koori seina kaunistab kaks tinaraamis vitraažakent Pilar von Pilchau ja von Ungern-Sternbergi vappidega, mille on valmistanud 1892. aastal meister Bruno Urban Dresdenist. Orel on valmistanud Paide orelimeister Carl George Thal 1843. aastal. Orel ei ole enam töökorras ja vajab restaureerimist. Tornikell on kirikule muretsesetud 1894. aastal.

12. Audru Magasiait

Ehitatud 19. sajandi esimesel poolel. Ümberehitatud 1940- 50-ndatel aastatel. Klassitsistlik, massiivne sammasfassaadiga krohvitud kivihoone, kaetud kõrge poolkelpkatusega. Esifassaadis tugevatele sammastele (8) toetuva ulualusega. Ehitatud laenu-viljaaidaks talupoegade majandusliku olukorra kindlustamiseks. Olukord hetkel on rahuldav ja praegu asub hoones kauplus. Viimase põhjalikuma remondi käigus on paigaldatud hoonele uus kivikatus, müürid krohvitud. Osa aknaid on kinni müüritud, paigaldatud kaks plastikakent ning kolm metallist ust.

Audru mõis

Audru (saksa k Audern) rüütlimõis Audru kihelkonnas Pärnumaal. Keskajast pärinevat Audru mõisat on esmamainitud 1449. aastal. Tollal oli ta Saare-Lääne piiskopkonnale kuulunud piiskopimõis. Liivi sõja järgselt ehk Poola ajal oli mõis riigi omanduses. Rootsi ajal kinkis kuningas Gustav II Adolf mõisa 1627. aastal von Thurnidele, kuid sama sajandi lõpul läks ta de la Gardie'de aadliperekonna kätte. Põhjasõja järgselt kinkis Vene Imperaator Peeter Suur mõisa 1725. aastal Andres von Drewinckile. 1807. aastal siirdus mõis Pilar von Pilchaude aadliperekonna valdusse, kelle kätte jäi ta kuni 1919. aasta võõrandamiseni. Mõisa peahoone oli kõrgel soklil asetsenud barokne puitehtis. Ebasümmeetriline fassaadilahendus viitas sellele, et seda oli mitmes järgus püstitatud ja ümberehitatud. Tõenäoliselt pärines suur osa hoonest 18. sajandist, kuid selles võis sisalduda ka vanemaid osi, samuti ehitati seda 19. sajandil mitmeti ümber. Alates 1920ndatest aastatest kuni 1939. aastani tegutses hoones kool, seejärel jäi ta tühjaks, lagunes ja lammutati 1950ndate aastate alguses. Praegu asub samas kohas 1956-58 ehitatud majandi kontorihoone, mis kasutab osalt mõisahoonet

vundamendimüüre. Viimane võõrandamiseelne omanik oli Adolf Baron Pilar von Pilchau. Pilar von Pilchaude ajal 19. sajandi teisel poolel ning 20. sajandi algul kerkis mõisa arvukalt kauneid historitsistlikke ehitisi, millest enamik on säilinud tänini. 1850test aastatest pärineb keskaegset linnust meenutav kõrge nurgatorniga historitsistlik teenijatemaja. 19. sajandi lõpul ehitatud uuel aidal on keeruka kompositsiooniga viiluots, mille paarisakna juures on kasutatud Pärnust pärinevat keskaegset aknasammast. Sarnane keskaegne aknasammas on leidnud koha 1909. aastal valminud stiilse maakivist viinavabriku paarisakna juures. Mainimist väärt on valitsejamaja kauni puidust nikerdatud historitsistliku välisuksega. Sammastikuga on kujundatud ka paarsada meetrit eemal paiknev magasiait. Mõisakompleksi uhkuseks on selle kaguosas, Audru jõe saarel paiknev park. Jõe paisutamise ja maastikukujundusega on sinna tekkinud maaliline mitmete saarte ja käärudega paistiik. Just tiigi poole avanes fassaadiga vana peahoone selle kohal asetseb praegu 1950tel aastatel püstitatud ühekorruseline tellishoone, mis oma mahult osaliselt järgib ja kordab peahoone mõõtmeid ja proportsioone. Mõisasüdamest kirdes, Audru jõe ääres asub mõisaomanike Pilar von Pilchaude perekonnakalmistu. Mõisast 2 kilomeetrit idas Pärnu suunas asub 1820tel aastatel mõisa poolt ehitatud klassitsistlik sammastikuga Kuldlõvi kõrts, mis on renoveeritud trahteriks. Seoses maantee õgvendamisega on kunagine maanteeäärne kõrts jäänud uuest teest veidi põhja poole ja hetkel ei toimi ta trahterina.

Audru mõisa viinavabrik

Ehitatud 1902, Kõrge korstnaga viinavabrik on ehitatud keskosas kõrge katuseviiluga ja kahel pool keskosa on viilkatusega ühekorruselised külgehitused. Keskosa kujundavad kaks kõrget kaarsillutisega väikese ruudujaotusega akent ning nende kohal üleval keskel katuseviilu all paikneb väike kaarsillutisega mosaiikklaasidega pööning paarisaken, millele on vahele müüritud Saaremaa dolomiidist keskaegne vahesammas (umbes aastast 1500), mille tüvese pind on üleni kaetud reljeefse ornamendiga. Väidetavalt on sammas pärit Pärnust, vanade keskaegsete ehitusmaterjalide laoplatsilt. Kõrge korstna kõrval madalas hoone osas on olnud katlaruum. Lõhatud maakividest müürid on laotud väga kvaliteetselt, mis koos punase tellisega rustikaalses laotises nurkadega ja sillustega jätab värvika mulje. Viinavabrik töötas ainult 12. aastat, hiljem paiknesid hoones korterid ning alates 1952. aastast on hoonet kasutatud klubiliseks tegevuseks. Üldseisukord hea. 1998.aastal alustatud remonditööd on lõppenud. Hoone on kasutusel rahvamajana. Halvemas olukorras on korsten, mis vajaks konserveerimist.

Audru mõisapark ja kirikumõisa tamm

Suuremad pargiistutuslikud tööd tehti Adolph Konstantin Jakob Bar. Pilar v. Pichlau poolt (19.sajandi I poolel). Audru mõisas toimus tema eestvõttel metsnike ja metsavahtide väljaõpe, samuti tegeles ta metsakuivendusega ja rajas eesrindliku metsamajanduse; oli muuhulgas ka valitsusametnik ja poliitik. Säilinud ka südamikuplaanid aastast 1878 ja 1895. Park asub Audru alevikus Audru jõe mõlemal kaldal ja jõesaartel ning on ümbritsetud elamute, põldude ja aedadega. Pargi juurde kuulub 2 parkmetsa, mis asuvad Audru jõe paremal kaldal. Põhipuuliikideks on harilik tamm, harilik pärn, harilik vaher ja harilik saar. Pargi kõrgeim tamm on 36,5 m, mis on teadaolevalt Eesti kõrgeim. Keskmise suurusega park 9,7 ha (park 5,2 ha, parkmets kahes osas 4,5 ha) koosneb kolmest osast: parkmets (Pichlau perekonnakalmistu ümbrus, parkmets - Audru jõe kääruka piirnev osa, pargi põhiosa).

Esialgu asus härrastemaja taga väiksem barokkpark (tänapäevaks säilinud fragmendid), mida laiendati 19. sajandi II poolel ümbritsevate puistute arvel. Põhiosas on park kujunduslikult vabakujuline. Parki ühendavad jõesaartega ripp sillad. Saari ja jõekaldaid siduv teedevõrk on vaba planeeringuga. Põhjapool on pargipuistu tihedam ja noorem, lõunaosas vahelduvate pargilagendike ja puudegruppidega. Kokku on pargis 66 taksonit, (25 kodumaist ning 41 võõramaist puittaimetaksonit). Haruldustest esineb Eestis suhteliselt väheesinevana hariliku elupuu kultivar *Thuja occidentalis Filicoides*. Kõige kõrgem puu pargis on tamm h=36,5 m (teadaolevalt Eesti kõrgeim harilik tamm). Samas asuvad ka ühed kõrgemad Eesti harilikud saared. Audru park on seega tähelepanuväärne põliste ja suurte dimensioonidega puude poolest, mis on enamasti ka küllaltki elujõulised ja püsivad veel palju aastaid. Park leiab laialdast kasutust puhkepargina. Eriti kaunis vaade avaneb lõunapoolselt maanteeesiltalt.

370. Pärnumaa Suur Kaar

1. Tõstamaa

Esmakordselt on Tõstamaad mainitud Tõstamaa piiskopimõisana 1553. a. (Testama). 19. sajandil oli see vaheldumisi Stael v. Holsteini ja Helmerseni perekonna valduses. Asula tekkis kiriku ümber 19. sajandi lõpul, aleviks nimetati 1976. a. Tõstamaa kirikuhoone on valminud aastatel 1763-1768 ning on suurepärase näide

kohalike ehitusmeistrite loomingust. Hoone on raskepärane suhteliselt madal ehitus omapäraste paksude tugipiitade ja siseruumidega. Siin on filmitud stseeni filmi jaoks "Tütarlaps mustas". Kõrvaltee viib kahe luite nagu väravasammaste vahelt läbi sinna, kus Tõstamaa pargi serval jõe kaldal asub endises Tõstamaa mõisahoones kool. Uusklassitsistlikus stiilis härrastemaja pakub kunstiuvilise silmale palju rõõmustavat. Siseruumides leidub omapäraseid arhitektuuridetaile 19. sajandist. Vanimas osas on säilinud mantelkorsten. Majapidamishoonetest köidab pilku 19. sajandist pärit esindusliku fassaadiga tallihoonete kompleks, kuhu olid koondunud tallid, tõllakuurid, jahikoerte kuudid. Tallides on kohati säilinud palgiotest parkettpõrand. Iga hobuselatri seinal on ovaalne liivakivist õõnestatud kaerasõim.

Tõstamaa park on kaheosaline. Koolimaja ümber olevas osas on maja ees ja taga lagendikud. Koolimajatagust lagendikku kroonib kaharavõreline tamm (võra läbimõõt 23 m). Pargi taga Tõhela poole viiva maantee ääres on maa-alune kalmistu (15.-18. sajand) nn. Toomingamägi. Tõstamaa aleviku läheduses moodustavad kuni 20 m kõrgused luited laiema männimetsaga kaetud kuplistiku, kõrgemaks tipuks on Leevaroti mägi kalmistu taga. Läheduses asub maakonna suurim siseveekogu - Ermistu järv. Järv on 4 km pikk ja üle 1,5 km lai. Pindala on 440 ha. Ermistu järve muda on teaduslikult tõestatud raviomadustega ja pikka aega kasutusel olnud Eesti mudaravilates.

Tõstamaa Maarja luteri kirik.

Esimesed teated Tõstamaa kiriku kohta on 1613. aastast, 1624. aasta revisjonis mainitakse, et Tõstamaa mõisa juures on Püha Peetruse kabel. 1672. aastal öeldakse kiriku visitatsiooni protokollis ära kirjas, et kirik on viletsas seisukorras ja enamiku kihelkonna elanike jaoks kaugel. Seepärast otsustati ehitada uus kirik teise kohta. Maa kiriku jaoks kinkis 1674. aastal Tõstamaa mõisa omanik Anna von Helmersen, kes vabastas kiriku ka kõigist maksudest. Puukiriku asemele ehitati aastatel 1763-1768 praegune maakividest Tõstamaa kirik. Ehitusmeistriteks olid Pärnu müürsepp Chr. Erler ja puusepp Bosse.

Kirik on traditsiooniline ülesehitusega – läänetorn, pikihoone ja koor. Juba 1771. aastal selgus, et sobimatu pinnase tõttu olid mõnes kiriku seinas praod ja torninurk oli varisenud. Kuna külgeinad kippusid laial vajuma, toimusid 19. sajandil ümber- ja juurdeehitused. 23. juunil 1972. aastal varises kirikutorn ühes kiriku lääneküljega kokku. Kirik seisis varemetes, kuni 1983. aastal algas taastamine. 2000. aasta hilissügisel jätkusid torni ehitustööd, millega lõpetati kirikutorni ehitus. Ehitamata jäi veel tornikiiver.

Kirikusaali katab peegelvõlvlagi. Altariruumi lage ehib ladinakeelse kirjaga laelaud – SOLI DEO GLORIA 1767 – ainult Jumalale au. Altar on pärit 18. sajandi lõpust. 100. aasta juubeliks 1863. aastal sai kogudus kingiks altarimaali „Püha Öhtusöömaaeg“ (tundmatu autor) ja neogooti stiilis kantsli. Orel, mis nüüdseks on täielikult hävinenud, pühitseti 29. septembril 1885. aastal.

Tõstamaa mõis

Tõstamaa (*Testama*) — rüütlimõis Tõstamaa kihelkonnas Pärnumaal.

Tõstamaa mõisat (saksa k *Testama*) on esmamainitud 1553. aastal, mil ta kuulus Saare-Lääne piiskopile. 16. sajandi keskpaigas möllanud Liivi sõja järgselt said mõisa omanikeks von Kursellid. 17.-19. sajandil kuulus mõis enam kui kakssada aastat von Helmersenidele. Von Helmersenide ajal püstitati mõisa peahoone, mis valmis 1804. aastal. 1831. aastal omandasid mõisa Staël von Holsteinid, kelle valdusse jäi ta kuni 1919. aasta võõrandamiseni. Põhjalikud ehitustööd võeti mõisas ette Wilhelm Fromhold Staël von Holsteini ajal 1860-70tel aastatel. Vana peahoone ehitati 1875-77 põhjalikult ümber historitsistlikus stiilis. See ümberehitus lisas hoonele lameda plekk-katuse, keskosa kaunistavad kuus jooniakapiteeliga sammast ning kaaraknad. Sellest ajast pärinevad ka viimastel aastatel restaureeritud laemaalingud. Ka stiilne sisehooviga tall-tõllakuur sai praeguse pilkupüüdva välimuse 1870tel aastatel, mil ta ehitati põhjalikult ümber sama sajandi algul püstitatud rajatisest. Alates 1921. aastast tegutseb mõisahoones kool. Viimastel aastatel asub hoones ka maailmakuulsa kunstniku ja filosoofi Nikolai Roerichi maalireproduktsoonide püsinäitus. Esimene mõisahoonde korrastamine võeti ette 1970te aastate teisel poolel, mil seal toimusid filmi "Jõulud Vigalas" mõisa sisevõtted. Kavakindlalt on mõisat restaureeritud alates 1996. aastast. Suuremahulised restaureerimistööd lõppesid 2004. aasta suvel hoone välisfassaadide restaureerimisega. Lisaks koolile asub peahoones ka väike muuseum. Mõisa viimane võõrandamiseelne omanik oli Alexander Wilhelm Staël von Holstein, maailmakuulus orientalist ja sanskriti keele tundja. Ta õpetas orientalistikat Berliini, Halle ja Peterburi ülikoolides. Alates 1920. aastast elas ta Hiinas, olles Pekingi ülikooli sanskriti keelte professor ning Hiina valitsuse nõunik kõrghariduse küsimustes.

Tõstamaa muuseum

Muuseum asub Tõstamaa mõisahoones. Muuseumiruumid asuvad nii keldrikorruusel, kus kasutusel on neli ruumi, kui mõisahoonde kolmandal korrusel, korstnasaalis. Muuseumis on eksponeeritud kohalikku piirkonda

tutvustavad fotod, endisaegsed tööriistad ning muud majapidamises kasutusel olnud esemed. Samuti on külastajatel võimalus vaadata vanu raamatuid, tunnistusi, päevikuid, mis aitavad anda ülevaadet siinsest koolielust möödunud sajandil. Muuseumi loomist taasalustati 2006.aasta novembrist ning esimene avaüritus toimus 26.detsembril. Igapäevaselt muuseum veel avatud ei ole, kuid soovijatel on võimalus muuseumiruumi ja olemasolevaid eksponaate uudistama tulla vastavalt kokkuleppele muuseumijuhiga

2. Tõhela

Tõhelat on esmakordselt mainitud aastal 1518, nime all Toegel ja Toigel. Asustus on siin aga tunduvalt vanem. Seda tõendavad kivikalmed II aastatuhande algusest. Muistsel iseseisvusajal kuulus Tõhela Cotze kihelkonda, keskusega Soontaganas. 1624. aastast kuulusid Tõhela külad Tõstamaa kroonumõisa alla. Ka hiljem pole kohapeal mõisat olnud, vaid Tõhela on kuulunud Tõstamaa mõisale. Sõdade ja katku järel jäi Tõhela tühjaks. Elanikud tulid siia taas peale Põhjasõda.

Tõhela Ristija Johannese apostliku-õigeusu kirik

Tõhela kirik asub tegelikult Männikustes, kuid hõlmates peamiselt Tõhela ja Murru küla elanikke, kandis kogudus Tõhela-Murru koguduse nime ja kirikut nimetati Tõhela kirikuks. Algul viidi läbi jumalateenistusi Ansutoa talus ja 1873. aastal Tõhela koolimajas. Kuna piirkonnas oli peaaegu 1200 õigeusklikku (umbes 75% elanikest), siis saadi 1876. aastal oma preester ja asutati iseseisev kogudus. Tõhela preester ja köstrid elasid koolimajas ja olid ka kooliõpetajateks. 1894. aastal osteti kiriku ehitamiseks maatükk ning juba samal aastal alustati ka ehitustöödega. Kiriku projekti valmistas arhitekt A Edelson. 1895. aastal oli kirik valmis ja võidi sisse õnnistada.

Kirik on olnud traditsioonilise kolmeosalise ehitusega hoone, millel läänes torn, keskel põhikorpus ning idas altariruum. Kiriku hoolikalt valitud-tahtud ja puhtalt laotud suhteliselt suurtest maakividest müürile sekundeeris kollane tellis.

Kiriku siseruumi kaunistas lae all kulgev lihtne karniis ja napid neoklassitsistlikud maalid. Tõhela kogudus ja kirik tegutsesid 1962.aastani. Tänapäevaks on kirik seisnud aastaid kasutamata, olles koduks torni otsa pesa teinud kurepaarile ja kirjatähti harjutavale *homo sapiens* ile. Varemets kirikuhoone ootab taastajaid.

Tõhela järv

Tõhela järv asub Pärnumaa loodeosas Tõstamaa valla põhjas. Järve loodeosast saab alguse Paadrema jõgi. Selle pindala on 407 ha, suuruselt järv on Eestis kümnes. Tõhela järve keskmine sügavus on 1,3 m, suurim pikkus on 3 km ja laius 2 km. Järve sügavus läänekaldalt järsult suureneb; seal on selle põhi mudane. Idaosas Tõhela järv on madal ja selle põhi on liivane. Ida- ja põhjakaldad on kaetud savikas moreeniga, lääne- ja lõunakaldad on kaetud soo setetega. Vesi on rohekaskollane ja hästi läbipaistev. Tõhela järv sisaldab olulisi mudavarusid. Tõhela järv oli 1946.–48. aastatel vene sõjaväe õppepolügoon. Sellepärast pommid ja mürsud on veel praegugi järve põhjamudas. Koos Ermistu järve ja Tõhela rabaga Tõhela järv moodustab üks väärtuslik maastik. Tõhela järve idakaldad on ligipääsetavad ja sobivad suplemiseks. Liivane kallas on hea puhkamiskoht.

Legend Tõhela järve tekkimisest

Kohal, kus praegu on Tõhela järv, olnud kunagi soostunud mets. Selle ääres olnud üks talu. Kord läinud mets põlema. Talust tulnud välja peremehe vend ja hüüdnud: "Siidivennad, niidivennad, tulge appi, järi põleb!" Kuuljaid polnud ja nii põlenudki mets maha koos taluga. Kunagise metsa asemele tekkinud aga Tõhela järv.

Tõhela Koduloo Pööning

Koduloo pööning asub rahvamaja teisel korrusel. Koduloo pööningul on huvipärast tutvumist nii omale kui võõrale. Kogutud on erinevaid esemeid, tööriistu, pilte Tõhela piirkonnast. Meenutused Tõhela küladest - Vaike Hang. Kogu ajaleheartiklitest, milles juttu meie kandist ja siinsetest inimestest - Silvi Rand. Muuseumi toimetamisi juhivad kolmeliikmeline Tõhela muuseumi seltsing. Sinna kuuluvad kauaaegne kodu-uurija Vaike Hang, koduloo huviline Meeli Sutt ja raamatukogu juhataja Silvi Rand. Töös lähtutakse seltsingulepingust, milline on koostatud 2000. aastal.

3. Oidrema küla

Esmakordselt mainitud 1534. aastal. Küla hiilgeajad jäid 1960.-ndaisse aastatesse. 2004. aasta aprillis elas alaliselt kohapeal 151 inimest.

Oidremaa mõis

Oidremaa (Oidenorm) — rüütlimõis Mikhli kihelkonnas Läänemaal. Oidremaa mõis rajati 1658. aastal, mil ta eraldus Veltsa mõisast. Erinevatel aegadel on mõis kuulunud nii von Lilienfeldidele, von Helmersenidele, von Uexküllidele ja von Maydellidele, von Rosenitele, von Schillingitele kui ka von Wetter-Rosenthalidele. Viimaste käest ta 1919 ka riigistati. Mõisa ühekorraline hilisklassitsistlik kivist peahoone on ehitatud 1839. aastal von Lilienfeldide omandusajal, kelle käes oli mõis ka teistest pikemalt. Teistes allikates levinud aastaarv 1863 tähistab arvatavasti mingit ümberehitusetappi, tõenäolisimalt tiibhoone püstitamist hoone tagaküljele, mis on põhikorpusest hilisem. Kaasajal on mõis eraomanduses ning korrastatud. Mõis pakub majutust ning konverentside ja jalgrattamatkade korraldamist lähiümbruses. Säilinud on ka hulk kõrvalhooneid (osalt ümber ehitatud).

4. Mikhli Miikaeli luteri kirik

Mikhli kirik ehitati poliitiliselt mõjukasse Soontagana muinaskihelkonda juba hiljemalt 13. sajandi neljandal veerandil. Mikhli kirik järgib Saare-Lääne piiskopkonna kirikute põhiolemust: ühelööviline kahe võlvikuga pikihoone, millega idas liitub veidi kitsam kooriruum. Kummalgi kiriku küljel paikneb kolm teravkaarset akent, mis algselt asetsesid kõrgel ja olid väga kitsad. Oma praeguse ilme said aknad 1860. ja 1884. aasta remondi käigus. Tänapäevase torni sai kirik aastatel 1779-1781 toimunud remondi käigus. Telkkiivri sai torn 1884. aastal. Praegusel kivitornil oli kaks eelkäijat: algselt paiknesid kaks puidust kellatorni mõlema otsaviilu ulgataladel, need olid aga 18. sajandi alguseks pehastunud ja purunesid 1747. aasta tormis. Juba enne eelnimetatud tornide purunemist ehitati kirikule aastatel 1727-1728 eraldiseisev puidust kellatorn. Aastatel 1871-1872 ehitati uus käärkamber. Kiriku siseruum oli ja on võlvitud kontsentriliste ringidega laotud kuplitaoliste ristvõlvidega. Kui tavaliselt on keskaegsetel kirikutel müüritrepp, mille kaudu pääseb vajadusel (näiteks ohu korral) võlvide peale, siis Mikhli kirikul puudub müüritrepp. Kirikus olid põrandaalused hauakambrid, mis müüriti kinni 18. sajandil. Samal sajandil sai hoone ka paeplaatidest põranda, mis 1886. aastal asendati laudpõrandaga. Kiriku vanimaks esemeks on keskaegne (tõenäoliselt 13. sajandist) ristimiskivi jalg. Tornikell on valmistatud 1684. aastal Stockholmis. Ülejäänud sisustus pärineb 19. sajandist: altar (1806), kantsel (1818) ja orel (1878, G. Normann).

Mikhli kalmistu

Praegu kasutatav Mikhli kalmistu on väga hästi korrastatud, sealt leiab rändaja ka taaspüstitatud mälestusmärgi ilmasõjas ja vabadussõjas langenud koguduseliikmetele.

Mikhli tammik

Mikhli tammik on üks Eesti võimsamaid tammepuistuid, mis vajab erilist hoolt ja kaitset. Suurima tamme ümbermõõt küünib siin 383 sentimeetrini ja kõrgus 23 meetrini. Puistu vanust on hinnatud ligikaudu 250 aastale. Mikhli looduskaitseala asub Pärnumaal Koonga vallas Mikhli külas ning see on loodud kaitsmaks uhket tammikut ja sellele omast liigilist mitmekesisust. 1978. aastal tehtud uuringute kohaselt peaks tammik pärinema umbes 1750. aastast. Tol ajal kuulus ta Keblaste mõisale. Seetõttu on siinset tammemetsa mitmel pool kirjanduses nimetatud ka Keblaste tammikuks. Tammik on kaitse alla võetud 1957. aastal botaanilis-zooloogilise kaitsealana. Praegustes piirides kinnitati looduskaitseala tänavu veebruaris ning see hõlmab 88ha. Mikhli tammikut peetakse üheks ilusamaks looduslikuks tammikuks, kus ligikaudu pooled puudest on sirgetüvelised tammed. Vana tammiku koosseisus kasvab ka 120–130 aasta vanuseid kaski. Üsna suure ala (umbes 15 hektarit) võtavad enda alla männikud, kus mändide all kasvab alusmetsana tamm. Vähemal määral on kuuse, kase ja haava enamusega metsi. Looduskaitseala idaosas kasvab jäanukina vanast puukoolist üksikuid võõrliike. Neist väärib tähelepanu üle 100 aasta vanuste siberi lehiste rühm.

5. Soontagana maalinn

Soontagana maalinn (10.–12. sajand) paikneb Koonga vallas Pärnumaal suure Avaste soo lõunapoolses osas Maalinna soosaarel. Alates 1981. aastast (uuendatud 2003) jääb see 5226 ha suurusele Avaste looduskaitsealale. Ümmarguselt 3000 ruutmeetri suuruse õuepindalaga Soontaga maalinn oli muistsete läänlaste üks tuntumaid kindlustusi. Läti Henriku Liivimaa kroonikas mainitakse seda korduvalt Soontagana kihelkonna keskuseks, mida sakslased piirasid juba 1210. aastal, kuid ei suutnud rünnakuga vallutada. 1215. ja 1216. aasta vahetusel oli maalinn sunnitud alistuma, lastes sisse preester Gottfriedi rahvast ristima. Kuid alles 1226. aastal ristiti siin krooniku teatel viimased ristimata olnud eestlased. Ilmselt võib sellest aastast lugeda soontagalased täielikult alistunuteks. Juba 1895. a. tegid maalinna kaevamisi R. Stackelberg ja S. Bogojalenski. Tookord avastati muistsete ehitiste poolpõlenud palke, mõned savinõutükid ja üks pronksese. 1965. aasta väljakaevamistel (juhtis A. Kustin) ja 1966. kuni 1971. aastal teostatud väljakaevamistel

(juhatas E. Tõnisson) avastati kaitseehituste ja elamute rüüsiid, sealhulgas kerise ja laega ahjuvaresid. Leiti söestunud vilja, rauast adratera, vikatosi, käsikivi alumine poolik. Rohkesti oli koduloomade luid. Enamik leide - hoburaudsõled, noole- ja odaotsad, kirved - kuuluvad 11. sajandist 13. sajandi alguseni. Selgus, et linnuse aluse moodustab looduslik paerahn, muldkeha on sellele kokku kantud otse linnuse jalamilt, et suurendada ühtlasi nõlva suhtelist kõrgust. Kaks põlist pärna tähistavad pärimuse kohaselt linnusevanema talu asukohta.

6. Koonga mõis

Koonga — riigimõis Mihkli kihelkonnas Pärnumaal. Koonga mõisat (saksa k *Kokenkau*) on esmamainitud 1449. aastal, mil ta kuulus Saare-Lääne piiskopile. Hiljem oli ta riigimõis. Ühekorruseline pikk kivihoone on saanud oma praeguse kuju ja välimuse 19. sajandil, kuid pärineb tõenäoliselt 17. sajandist. Ei ole välistatud, et endise piiskopimõisana võib hoone sisaldada veelgi vanemate ehitiste osi.

Koonga kooli muuseum

Koonga koolimuuseum loodi 2003 aasta talvel. Püsiekspositsioon tutvustab hariduse andmist Koonga vallas läbi aegade, väikeste külakoolide arengut ja nende kujunemist Koonga Mittetäielikuks algkooliks 1919 a. Muuseum asub Koonga Põhikoolis III korrusel.

7. Kõima mõis - rüütimõis Mihkli kihelkonnas Pärnumaal

18. sajandi algul loodud Kõima mõis (saksa k *Kaima*) kuulus enne 1919. aasta võõrandamist Dmitri von Ditmarile. Mõisa ühekorruseline pikk poolkelpkatusega kivist peahoone on ehitatud 1800. aasta paiku. Hoone parempoolsele otsale lisati 20. sajandi algul paarisplastritega neoklassitsistlik eeskoda. Kaasajal on mõis eravalduses, 2006. aastal algasid pikalt tühjalt seisnud ja lagunenu mõisahoonete restaureerimistööd.

8. Vahenurme puisniit

Vahenurme puisniit asub Pärnu maakonnas Halinga vallas Vahenurme asulast 1,7 km põhja pool. Piirkonna taimekoosluste hulgas on valdavateks mitmesuguses seisundis puisniidud koos neist kujunenud sega- ja lehtmetsadega ning madalsooniidud. Vahenurme puisniiduala keskel asuvad kunagised Põltsama talu põllud, kus on hakanud kujunema aruniidud. Veel viiekümnendate aastate algul olid kogu ümbruskonnas enimlevinud kooslusteks (puis)niidud. Seega on enamus metsadest tekkinud alles viimastel aastakümnetel endistele heinamaadele. Metsaalade puistus on enamik puudest alla 50 aasta vanad. Vanemad puud on enamasti tugevalt harunenud "puisniidupuud", neid on aga puistu üldise hulgaga võrreldes vähe. Puisniidualasid niideti järjest väheneval pindalal kuni 1995. aastani. Seetõttu on enamus neist kinni kasvanud ja siiani on säilinud puisniite üksikute laikudena pea kogu kaitseala territooriumil.

Roodi mõis - rüütimõis Pärnu-Jaagupi kihelkonnas Pärnumaal

17. sajandi algul asutatud Roodi mõis (saksa k *Sallentack*) sai oma eestikeelse nime tollastelt omanikelt Grootidelt. Aadlisesusse tõstetuna võtsid nad nimeks von Grotenhjelm. 1858. aastal siirdus mõis von Nasackinite aadlisuguvõsa omandusse, kelle kätte ta jäi kuni 1919. aasta võõrandamiseni. Viimane võõrandamiseelne omanik oli Reinhold von Nasackin. Mõisa varasem puidust peahoone põletati maha 1905. aasta detsembris. Selle asemele kerkis 1910. aasta paiku omanäoline mansardkatusega kivist peahoone. Väikeste ruutudega akendega hoonet võib lugeda heimatstiili kuuluvaks, kuigi ta on saanud mõjutusi ka neobarokist ja juugendist. Peahoonest ida pool asub arvukalt kõrvalhooneid, mis on meieni jõudnud aga vähemal või suuremal määral ümber ehitatud kujul.

9. Pärnu-Jaagupi Jakobi luteri kirik

Pärnu-Jaagupi praegune kirikuhoone on ehitatud arvatavasti veel katoliku kirikuks ja on pühitsetud palverändurite kaitsepühaku Jakoobuse auks. Ehitusaastatena on ajaloolistes trükistes üles tähendatud 1531-1534. Kiriku tegelik ehitamisaeg võib aga olla ka mõnikümne aastat varasem. Pärnu-Jaagupi kirik on ühelööviline gooti stiilis hoone, milles kaks suurt kaarvõlvi jagavad ruumi kolme ossa. Ehitist on raudkivist ning krohvitud. Esimene torn ehitati kirikule arvatavasti 1695. aasta remondi käigus ning see asus kiriku katusel, kuhu viis müüritrepp, mis praegugi on altari ruumi põhjaseinas. Kiriku peamiseks mureallikaks olnud puidust torn, mida eelnenu aastakümnetel korduvalt remonditi ja parandati, hävis pikselöögist 5. juulil 1885. aastal. Koos torniga hävis ka kiriku katus. Katus taastati sama aasta sügiseks, kuid tornijala ehitamisega alustati alles 29. aprillil 1888. aastal (ehitusmeister Gessler). Aastaid seisis torn ilma kiivrita, mis valmis lõpuks 1907. aasta sügiseks (arhitekt R. v. Engelhard ja ehitusmeister H. Tõnisberg). Suurem siseremont toimus 1927. aastal, mis kirikusse seati sisse elektrivalgustus ja ehitati plekkahjud. Aastatel

1940-1941 rüüstasid korduvalt kirikut vene sõjaväelased. Kannatada said ka altarimaal ja orel. Hoolimata kirikule ebasoodsatest tingimustest nõukogude võimu aastatel, toimusid korrapäraselt kiriku korrastus- ja remonditööd: remonditi orelit, korduvalt toimusid kiriku sisemised remonditööd javälisremont. Pärast taasiseseisvumist on kiriku korrastamine jätkunud. 1994. aasta 1. jaanuari öösel vandaalide lõhutud altarimaal taastati ja taaspühitseti 1995. aasta emadepäeval. 1995. aastal paigaldati tornikiivriplekk-kate. 1996. aastal vahetati elektrisüsteem ja remonditi käärkamber. 1998. aastal värviti kiriku aknad ja 2000. aastal valgendati kirik seestpoolt.

Kiriku interjööri vanim ja kauneim ese on 1660. aastal valmistatud evangelistide kujudega barokk-kantsel. Altar on ehitatud 1793. aastal Orel on valmistatud Walkeri töökojas Riias ning kirikusse üles seatud 1895. aastal. Kirikukell on valatud 1885. aastal Ingermaal Gatšinas. Kellal on sõnad: *Au olgu Jumalale kõrges!*

10. Uduvere apostel Jakob Sebedeuse apostlik-õigeusu kirik

Uduvere kirik valmis 1866. aastal ning pühitseti 25. novembril. Kiriku tüüpprojekti autoriks oli arhitekt A. Edelson. Põhjalik remont oli 1934. aastal. Raudkivist väljaraiutud trepi, koos sinna juurde kuuluvate käsipuudega valmistas koguduse liige Nikolai Peetson. Kiriku katus ja sisemus hävisid 1941. aasta augustis hävituspataljoni ja saksa väeosa vahel toimunud tulevahetusel tekkinud tulekahjus. Juba sama aasta sügisel alustati kiriku taastamistöödega, kuid lõplikult sai kirik valmis alles 1959. aastal. 1968. aastal asendati sindlikatus eterniitkatusega ning 1990. aastal kaeti katus tsinkplekiga.

Uduvere kirik on krohvitud maakivihoone. Läänes on kirikul massiivne eenduv torn, mille all on ruudukujulise läbilõikega, ülaosa kaheksatahuline, torni katab telkkiiver. Torn taastati pärast 1941. aasta põlengut esialgsest madalamana. Kiriku ukse- ja aknaavad on ümarkaarsed, neile lisanduvad ümmargused torni aknad. Seinapinda elustavad lihtsad karniisid. Kiriku esialgne altaripilt „Kristuse ülestõusmine“ oli ilmselt valmistatud Riia Vaimuliku Seminari živopissi(maali)-klassis, kuid hävis 1941. aasta suvel kiriku põlemise ajal. 1959. aastal paigutati kirikusse ikonostaas, mis toodi suletud Tuhala kirikust. Kirikukellad, arvult viis, evakueeriti Esimese maailmasõja ajal Venemaale. Praegused viis kella on muretsetud pärast 1941. aasta põlemist.

11. Kergu Usukannataja Sinaida apostliku-õigeusu kirik

Kergu õigeusu kogudus loodi 16. novembril 1852. aastal. Algul peeti jumalateenistusi Kergu mõisast renditud ruumides. 1861. aastal ehitati surnuaiale esimene lihtne puukirik. Juba järgmisel aastal ehitati uus puukirik Kergu mõisa omaniku Sinaida Keiselingi kingitud maatükile, selles hoones peeti teenistusi kuni 1878. aastani. Aastatel 1875-1878 ehitati samale kingitud maatükile praegune kirik arhitekt Gardenacki projekti järgi ja pühitseti usukannataja Sinaida auks.

Kergu kirik on maakivihoone, mille ilmestamiseks on õigeusu kirikule kohaselt kasutatud teisigi materjale, näiteks krohvipindu ja tellist. Kiriku siseruum on võlvlaega. Altaril asus pilt „Issand troonil“. 1980. aastate lõpul tegi Kaisma kolhoos kirikule uue plekk-katuse ja taastas torni kuplid, mis 1941. aasta lahingu ajal olid puruks lastud. Tänapäeval puudub kirikul kogudus ja hoonet kasutatakse kabeli või matusemajana.

12. Väandra Martini luteri kirik

Teated Väandra Martini puukiriku kohta pärinevad aastast 1624, kui revisjoniraamat kirikut nimetab. Väidetavalt puudus kogudusel oma vaimulik ja jumalateenistusi olevat käinud pidamas mõni Viljandimaa katoliku preester. Uus puidust kirik ehitati 1653. aastal ning see asus Vana-Väandra mõisa juures jõe kaldal. Pärast Põhjasõda ja suurt näljaaega kerkis 1747. aastal Väandra aleviku vanale Kirikumäele järgmine kirik. Ka see kirik ehitati puidust ning 1770. aastal vajab juba parandamist, iseäranis kirikutorn. Praegune kivist kirik valmis 1787. aastal. Ehitusmeistri ülesandeid täitis Stahmer Pärnust.

Väandra kirik on üks lihtsamaid 18. sajandi kirikutest, mis koosneb segmentkaarsete akende ja uksega liigendatud pikihoonest, millega liitub idas nelinurkne käärkamber. Algselt puudus torn, telkkiiver puidust viilutorni sai hoone 19. sajandi teisel poolel. Krohvitud müüride räästa all külgeb tagasihoidlik karniis. 1998. aastal taastati kiriku ajaloolised nikerdustega ukse ühes sepsilukuga ning 1999. aastal paigaldati kirikusse küttesüsteem.

Interjäär moodustub kompaktse terviku ning kirikul puudub iseseisva ruumiosana koor. Altarimaali „Jeesus ristil“ (tundmatu autor) ümbritsevad kaks klassitsistlikku dooria orderiga sammast. Klassitsistliku ilmega on ka oreliiväär, millel tekst daatumiga 1887. Kiriku kell on uuesti valatud 1948. aastal Tallinnas. Väandra orel on valmistatud 1889. aasta W. Müllverstedt.

Väandra Peeter-Pauli apostliku-õigeusu kirik

Vändra kirik, mis läks maksma 12 000 rubla, ehitati aastatel 1868-1869 ja pühitseti 23. veebruaril 1869. Kiriku projekti autoriks oli arhitekt A. Edelson.

Vändra krohvitud maakivikirik on riskülikukujulise põhiplaaniga. Pikihoonel on madal viilkatus, aknad ja ukse ümarkaarsed. Siseruumi katab rõhtne lagi. Algselt oli kirikus madal ikonostaas. Kiriku lääneküljes paiknes kellatorn, millel olid ümarkaarsed ja ümmargused aknaavad. Väike terava telkkiivriga tornike paiknes ka pikihoone altaripoolses otsas. Nõukogude võimu ajal kasutati hoonet kinona ja tornud lammutati. 1990. aastatel sai kogudus kirikuhoone tagasi ja püüab seda jõudumööda remontida.

13. Poetess Lydia Koidula (1843-1886) sünnipaik

Vändra alevi lähedal Viljandi tee ääres (2 km Vändrast) on Eesti tuntuima poetessi Lydia Koidula sünnipaik. Lydia Koidula (sünninimi Lydia Emilie Florentine Jannsen; 1843–1886) oli Eesti kirjanik, Johann Voldemar Jannseni tütar.

Ta lõpetas 1861. aastal Pärnu saksa kõrgema tütarlastekooli. Pärast seda abistas isa ajalehetöös. Tartus elades võttis Koidula osa tähtsast Eesti vaimuelust ning väljendas loomingus ärkamisaja aateid. Lydiale andis lisanime "Koidula" ärkamisaja tegelane Carl Robert Jakobson, kui ta avaldas oma aabitsas Lydia kirjutusi. 21. novembril 1871 tehti avalikkusele teatavaks Lydia Koidula ja Tartu Ülikooli arstiteaduskonna läti rahvusest üliõpilase Eduard Michelsoni kihlus. 19. veebruaril 1873 nad abiellusid ning asusid elama Kroonlinna. Aastal 1874 sündis Lydial esimene laps – Hans Voldemar, kaks aastat hiljem sünnitas Lydia Tallinnas tütre, kellele pandi nimeks Hedvig. 1878. aastal Viinis tuli ilmale teine tütar – Anna. Koidula suri 1886. aastal rinnavähki ning maeti Kroonlinna. Aastal 1946 toodi tema põrm Tallinnasse ja sängitati Metsakalmistule. Pärnus asub Koidula memoriaalmuuseum.

RMK informatsioon

Soontagana telkimisala, Avaste looduskaitseala õpperajaga, Soontagana maalinna ja Kurese küla matjarada-Eestlaste muistse vabadusvõitluse hõngu võib tunda Soontagana rabasaarel asuvas maalinnas, Avaste looduskaitseala õpperajal ja Soontagana–Kurese matkarajal.

371. Vändra-Kurgja-Jõesuu

1. Kurgja. Carl Robert Jakobsoni Talumuuseum

Carl Robert Jakobson (1841 - 1882) oli eesti esimene teadlik põllumees, poliitik, rahvavalgustaja, eestlaste rahvusliku liikumise üks armastatumaid juhte. Taluomanikuks sai C.R.Jakobson 1874.aastal. Soovides olla eeskujuks ja õpetajaks, kavatses ta rajada Kurgjale näidistalu. Tema unistuseks oli asutada Kurgjale piimatalituskool, mis pidi hiljem kujunema täieliseks põlluharimise näitekooliks. Kõik Kurgja Linnutaja talu hooned on valminud C.R.Jakobsoni projekti järgi ja seetõttu ainulaadsed. Vanim hoone Kurgjal on ait, mis on üle toodud esialgselt talukohalt jõe teisel kaldal. C.R.Jakobson jõudis Kurgjal peremeheks olla vaid 8 aastat, ootamatu surm katkestas mitmekülgse töö, millest jätkunuks mitmele mehele elutööks. C.R.Jakobson on maetud perekonnakalmistule Kurgjal. Pärast C.R.Jakobsoni surma pidas talu ja säilitas pärandit tema perekond. 1948.aastal asutati C.R.Jakobsoni Talumuuseum, mille esimeseks direktoriks sai C.R.Jakobsoni vanim tütar Linda. Praeguseks on korda seatud täielikku või osalist taastamist vajavad hooned. Muuseumi peahoones asub C.R.Jakobsoni elu ja tegevust tutvustav väljapanek. Uusehitusena on valminud rehi kuivati C.R.Jakobsoni projekti järgi. Muuseumi teeb eriliseks tegutssev talu karjakasvatuse ja põlluharimisega. Silmarõõmu pakuvad eesti maatõugu lehmad, valgepealised lambad, tori tõugu hobused, kuked kanad - kalkunid.

Muuseum on avatud suvehooajal iga päev, sügis-talvel tööpäeviti ning muuseumist on võimalik tellida toitlustamist, menüüs on ka rahvustoidud.

2. Soomaa Rahvuspark

Soomaa Rahvuspark moodustati 1993. aastal puutumata rabade, liigirikaste luhtade, puisniitude ja eripalgeliste metsade kaitseks. Parim võimalus Soomaa loodusega tutvumiseks on selleks rajatud ja tähistatud matkaradadel. Lisaks matkamisele saab kanuuga sõites lähikontakte metsiku ja puutumatu loodusega.

Soomaa mitmekesine loodus, omapärane rippilla- ja ühepuulootsikukultuur on muutnud selle paiga populaarseks nii loodushuvilisele rändajale kui lihtsale pühapäevamatkajale. Huvitav on Aesoo kohal Halliste jõe vastuoolu suubumine Navestisse, mis põhjustab kevadeti suuri üleujutusi ning mida sealkandis kutsutakse viiendaks aastaajaks. Siin asuvad Kikepera raba ja Halliste puisniit. Et Soomaad võib oma

suuruse poolest võrrelda Hiiumaaga, siis on sealsed marsruudid mõeldud läbimiseks vähemalt osaliselt auto või jalgrattaga.

Soomaa nimi pärineb professor Teodor Lippmaalt. T. Lippmaa koostatud Eesti geobotaanilises liigestuses on Vahe-Eesti piirkond jagatud kaheks osaks: lõunapoolseks Soomaaks ja põhjapoolseks Kõrvemaaks. Kitsamalt käsitletakse Soomaana Navesti ja Halliste alamjooksu vahelist Ida- ja Lääne-Eesti rabatüüpide siirdevööndis asuvat suurte soode ala.

Soomaa rahvusparki südames Kõrtsi-Tõramaal paikneb rahvusparki külastuskeskus, kus leiab erineva sisuga trükimaterjale nii rahvusparki, tema elanike ja teenusepakkujate kui looduse ja looduskaitse vastu laiemalt. Rahvusparki territooriumile rajatud erinevad matka ja õpperajad on avatud kõigile külastajatele. Samuti on siin hulk lõkke ja telkimisplatse, kus veeta puhkust kas üksi või perega.

3. Aesoo ripsild

Aesoo saab jälgida paikkonna hüdrograafilisi iseärasusi, mis on üks Soomaa suurvee põhjust. Nimelt suubub Aesoo Halliste jõgi vastuvoolu Navesti jõkke. Kevadeti sulavete ajal ei mahu Halliste oma voogudega Navestisse ära ja valgub tagasi. Jõgede veetase võib seetõttu tõusta kuni viis meetrit üle suvise taseme. Aesoo on ka ripsild, üks soomaa sümbolitest.

Poola sild

Minevikku meenutab Tori vallas Aesoo külas asuv arheoloogiamälestis Muistne sild "Poola sild". Sild asub Kubja talu all Navesti jões. Jõe paremas kaldas pole praegu silda kuni kaldani. Jõgi on laiemaks muutunud kui oli vanasti ning sild ei ulata enam kaldani. Sild läheb risti üle jõe. Kui praegune Kubja talu peremees noor oli, olevat suvel iga söömavahel Poola silla peal suplemas käidud. Sel ajal tulnud Poola sillal vesi mehele umbes kaenlaauku. Praegu olevat Poola sillal vett ca 7-8 jalga, mujal Poola silla ümber aga ca 17-18 jalga. Allpool silda olevat suur kivi, mille otsas seista võib. See Poola sild olevat ca 10 jalga lai. Alla poole vett minevat jõgi äkki sügavaks, üles poole aga pikkamisi. Kui väiksem vesi ja selge vesi, olevat läbi vee silda näha. Jõe põhja olevat nagu 1–1½ jlg. laiad kivid tihedasti kõrvuti laotud. Poola sild olevat Poola sõja ajal tehtud, nii rääkinud vanad inimesed.

Saarisoo

Kanuukeskus asub Soomaa rahvusparki põhjapiiril Navesti jõe paremkaldal Tohera külas Pärnumaal Kaansoo-Tori riigimaantee kõrval. Suvel on Saarisoos kanuude üürimine ja kanuumatkade alguspunkt. Siin on korraldatud kuulsaid haabjalaagreid, et hoida elus unikaalse veesõiduki, ühepuulootsiku meisterdamise kunsti. Haabjaga jõe ületamise järel pääsete mööda laudteed Riisa rabarajale.

Omapärane ja huvitav on saun, mis ujub mööda jõge. Sellise sauna mõnusid võite nautida samuti Saarisoos.

4. Jõesuu

Ratta rändrahn

Tori vallas Jõesuu külas Kaansoo-Tori riigimaantee kõrval endise Ratta poe taga, keset välja, asub looduskaitsealane Ratta rändrahn. Kivi ümbermõõt on 15,2 m ja kõrgus 2,1 m. Tõenäoliselt on rändrahn siia jõudnud koos mandrijääga Soome aladelt. Rändrahn koosneb roosakashallist pegmatiidist. Rahvapärimuse järgi olevat kivi alla peidetud toop kulda. Räägitakse ka, et Ratta Jaan Tohv olevat ostnud Vandra mõisnikult kolm talu kuldrahade eest. Kui küsiti, kust raha said, vastanud mees: "Otsin õlgi kuus kopikat kubu ja müüsin viis kopikat kubu." Ta oli teinud müümisel ühest õlekubust kaks. Rahvas aga arvanud, et küllap ta kulla ikka kivi alt leidis.

Päkapiku mänd

Päkapiku mänd kasvab Tori vallas Jõesuu küla juures, kust tee keerab Soomaa rahvusparki suunas. 1998. a. oli männi kõrgus 4 m ja tüve rinnasüüsemõõt 138 cm. Nii tüve jämedus kui ka paks korp viitavad puu üle 100-aastasele vanusele. Puud kutsutakse Päkapiku männiks. Igaühel, kes teda näeb, tekib küsimus, miks on puu sellise kääbusja kasvuga. Niisugust puud võiks kohata kusagil rabas, kus kasvutingimused on eriti karmid. Siin, põllu servas ja tee ääres ei saa põhjus olla ometi viletsas kasvukohas. Madala männi naabruses on teised puuliigid täiesti normaalse suurusega. Kena tiheda võraga puuke sarnaneb bonsaiga, mille kasvatamisega jaapanlased tohutult vaeva näevad. Siin on samasugune miniatuurne kunstiteos tekkinud aga lihtsalt looduse armust. Ühene vastus küsimusele, miks Päkapiku mänd niisuguse kuju on omandanud, puudub. Võib-olla saab teda pidada harilikku männi üheks erivormiks. Igatahes on puu võetud looduskaitse alla. Nagu näha, ei pea puu tõusma imetlusväärsete sekka alati seetõttu, et ta on väga võimas. Vastupidi, ta võib ka olla kõikidest väiksem.

Jõesuu ripsild

Jõesuu on oma nime saanud jõgede kohtumise järgi. See on koht, kus Navesti suubub Pärnu jõkke. Ka Jõesuus on võimalik üles leida ripsild, et sellelt alla vetevoogudesse vaadata. 1975. aastal alustatigi Allika Mihkli eestvedamisel tütar Lidia poolt koostatud projekti järgi ripsilla ehitamist. Meistriteks olid veel Mäelta August, Altpere Johannes ja Uueda Arno. Sild avati oktoobris 1975. Ehitis on üks pikimaid (67,5 m) omataoliste seas Eestis ja oma uue väljanägemisega väärrib teeäärde asetatud kultuuriliste vaatamisväärtuste tähist.

5. Kalevipoja vestitasku kivi e. Viie valla piirikivi

Mõõtmed: Graniit. 7,8x7,0x3,9 m, ü=23,9. Peeneteraline hall graniit, rahn asub Vändra vallas Suurejõe k. Tondinõmme obj. metsas, ligikaudu 2,9 km Mudiste-Suure-Jaani-Vändra maanteelt paremale enne Kaansoot. Iseloomustus: Rahnule raiutud kirjad: "No. 1. RENOVA: 1765" ja 1857 No. 12." Oli varem Uue- ja Vana-Vändra, Tori, Vastemõisa ja Suure-Jaani kirikuvalla piirikivi. Kivi juurest kulgevat mööda rootsiaegne sõjatee Määrangu talu suunas.

Poisikesena kuulnud Peeter Tamman Suures-Jaanis ühelt mehelt: Kalevipoeg olnud Võnnumaal käimas. Paha vaim uitand sel ajal Lindanisse ja huikand seal. Kalevipoeg võttis kivi ja viskas. Esimine kivi kukkus Taali jõkke, s. o. Võnnu kivi; teine kukkus soht-Tellissaare kivi 5 valla piiril (kahe Vändra, Tori, Suure-Jaani ja Vastemõisa) ja 3 kihelkonna piiril (Tori, Vändra ja Suure-Jaani). Kolmas kivi sattus Tallinna Ülemiste järve.

Tellissaare kivi paiknes vanasti viie valla (Vana-Vändra, Uue-Vändra, Tori, Suure-Jaani ja Vastemõisa) piiril. Aga mets, kus kivi praegu asub, kuulub Tori meestele. Muistendi järgi oli Vanakurat Navesti jõest Vana-Õue silla juures vähki püüdnud. Kui Vanakurat Kalevipoega nägi, tahtis ta kohe Kalevipojale kallale karata. kes sasis aga Vanakuradist kinni ja viskas la jõkke. Vanakurat kukkus suure kivi peale ja selle kivi sees on veel praegugi Vanakuradi istumiskoha ase. See kivi on jões kohal, kui Vanaõue sillast üle minna. Kalevipoeg läks jälle edasi, aga Vanakurat oli vihane. Ta võttis maast suure kivi ja viskas Kalevipojale järele. See kivi kukkus Tellissaare karjamaale ja on praegu alles ja hüütakse Tellissaare kiviks. See kivi on nii suur kui väike metsatukk ja sinna peale mahub mitukümmend inimest.

372. Pärnu-Jaagupi – Lavassaare

1. Lavassaare asula

Lavassaare on alev ja ühtlasi ka kohalik omavalitsus alevvald. 1991 sai alev valla staatuse. Lavassaare asub Pärnust 23 km kaugusel loode suunas. Elanike arvult on Lavassaare Pärnumaa väikseim omavalitsus. Seisuga 01.01.2009 on Lavassaare vallas 541 elanikku. Pindala 799,9 m² (8 km²). Lavassaare küla (Lawasser) on esimest korda mainitud 1624. aastal. Tänapäevane Lavassaare on alguse saanud 1919. aastal siinsele soomassiivile rajatud turbatööstusest. Peale tööstuslike ehitiste (töökoda, kontor, depoo, laohooned) ja ametnike majade, koosnes asula tööliste majutamiseks ehitatud puitbarakkidest. Kõrvalise asukoha ja loodusliku isoleerituse tõttu asus siin sõja ajal ja pärast sõda vangilaager. 1949. aasta märtsist sai Lavassaare omaette administratiivüksuseks – alevi õigustes. Enne seda kuulus asula Jõõpre ja Sauga valla koosseisu. Peale 1950.aastat algas turbatööstuses ja asulas uus arenguetapp. Oli vaja paremaid ja ajakohasemaid tööstusehitisi, kvalifitseeritud ja kogemustega töötajate jaoks häid elamistingimusi. Ehitustega alustati 1954.aastal. Tänapäevaks on keset rabasid 31 m üle merepinna kerkivale soosaarele ehitatud mugavate korruselamutega heakorrastatud asula, mis on koduks ligikaudu 600-le elanikule. Suuremad tööstusettevõtted on turba tootmise ja töötlemisega tegelevad Tootsi Turvas AS ja Biolan Baltic OÜ, õmblustööstus Geel AB OÜ ja bussifirma Lindt OÜ. Valla territooriumil asub Eesti Muuseumraudtee.

2. Eesti Muuseumraudtee

Eesti Muuseumraudtee MTÜ on loodud aastail 1895-1975 tegutsenud üldkasutatava kitsarööpmelise juurdeveoraudtee ajaloo kajastamiseks. Lisaks sellele kajastab muuseum ka tööstus- ja militaarraudteede ajalugu Eestis. 1970ndatel aastatel oleks olnud võimalus luua unikaalne kitsarööpmelise raudtee veeremi muuseum Eestisse, kuid toonane raudtee juhtkond ei olnud asjast huvitatud. 1980ndate aastate otsustati luua muuseum ja kollektsiooni kogumise asupaigaks valiti Lavassaares asuv turbatööstus, kus oli olemas vajalik infrastruktuur ja vana auruedur VP-1-899, millest sai ka kollektsiooni esimene eksponaat. Muuseumi loomiseks Lavassaares moodustati 1987 seltsing, ning 1988. aastal liituti Eesti Muinsuskaitse Seltsiga. 1987. aastast algas ka eksponaatide kogumine Lavassaarde. Kahele kohalikule eksponaadile lisandus 1987 aasta sügisel kolm veeremiüksust Sindi vabrikust. Igal aastal tuli lisa nii Eestist, Lätist, Leedust, Venemaalt kui ka Ukrainast ja ikka siin töötanud veeremi analooge. Aja jooksul kollektsioon kasvas sedavõrd, et 1992. aasta 2.

mail avati ametlikult muuseumi ka külastajatele (suvisel hooajal). Pidevalt täienev veeremipark ja muuseumrongi liikluse ohutu opereerimine tingis jaamateede rajamise muuseumisse ning Lavassaare parki ajavahemikus 1998-2000. Nüüdseks on muuseumis 65 ühikut veeremit ning arvestatav siseekspositsioon.

3. Halinga mõis

Halinga (*Hallick*) — rüütlimõis asub Pärnu-Jaagupi kihelkonnas Pärnumaal. Halinga mõisat (saksa k *Hallick*) on esmamainitud 1623. aastal, mil ta kuulus von Tausaste suguvõsale. Hiljem oli mõis nii Pilar von Pilchaude, kui ka von Dahlide valduses. 1834. aastal siirdus mõis von Lilienfeldide omandusse, kelle kätte ta jäi kuni 1919. aasta võõrandamiseni. Mõisa viimane võõrandamiseelne omanik oli Friedrich von Lilienfeld. Pikk ühekorrueline kivist peahoone püstitati mõisa arvatavasti kahes järgus - parempoolne madalamate akendega osa on vanem, vasakpoolne osa on uuem. Tõenäoliselt on need osad mõlemad pärit 19. sajandist, kuigi vanem osa võib olla püstitatud juba ka 18. sajandil. 1905. aasta mässu ajal peahoone põletati ning taastati ca 1910. aastaks muudetud kujul. Taastatud hoone on omalaadne segu neobarokist ja heimatstiilist - seda iseloomustab arvukate väljaehitustega murdkelpkatus ning väikeste ruutudega aknad. Mõisahoones paikneb hooldekodu. Säilinud on ka mitmeid ümber ehitatud kõrvalhooneid. Kihelkonnakeskusest Pärnu-Jaagupist viib mõisa kahe kilomeetri pikkune sirge sihtee.

4. Tootsi

Turbatootmine tekkis Eestis 18.sajandi lõpus. 19.sajandi keskel oli mõisatel juba üle 300 turbakarjääri. Mehhaniseeritud hakkas turvast kaevandama 1861.a. Tootsi on monofunktsionaalne tupikalev. Vald piirneb Vändra, Kaisma ja Tori vallaga. Valla piirid kattuvad alevi piiridega. Teisi asustatud punkte valla territooriumil ei ole. Äärealad on kuni 2 km kaugusel keskusest. Vallasiseseid teid on 6,5 km. Tootsi valla suurim tööandja on AS Tootsi Turvas, vallavalitsus koos oma allüksustega ning OÜ Betamar. Kohapeal saab tööd ~250 inimest. Vald asub roheluses ja valla asutamine sai alguse 1938 aastal kui hakati rajama Pööravere briketi vabrikut hilisema nimetusega Tootsi briketivabrik.

5. Jõesuu

Ratta rändrahn

Tori vallas Jõesuu külas Kaansoo-Tori riigimaantee kõrval endise Ratta poe taga, keset välja, asub looduskaitsealane Ratta rändrahn. Kivi ümbermõõt on 15,2 m ja kõrgus 2,1 m. Tõenäoliselt on rändrahn siia jõudnud koos mandrijääga Soome aladelt. Rändrahn koosneb roosakashallist pegmatiidist. Rahvapärilise järgi olevat kivi alla peidetud toop kulda. Räägitakse ka, et Ratta Jaan Tohv olevat ostnud Vändra mõisnikult kolm talu kuldrahade eest. Kui küsiti, kust raha said, vastanud mees: "Otsin õlgi kuus kopikat kubu ja müüsin viis kopikat kubu." Ta oli teinud müümisel ühest õlekubust kaks. Rahvas aga arvanud, et küllap ta kulla ikka kivi alt leidis.

Päkapiku mänd

Päkapiku mänd kasvab Tori vallas Jõesuu küla juures, kust tee keerab Soomaa rahvusparki suunas. 1998. a. oli männi kõrgus 4 m ja tüve rinnasümbermõõt 138 cm. Nii tüve jämedus kui ka paks korp viitavad puu üle 100-aastasele vanusele. Puud kutsutakse Päkapiku männiks. Igaühel, kes teda näeb, tekib küsimus, miks on puu sellise kääbusja kasvuga. Niisugust puud võiks kohata kusagil rabas, kus kasvutingimused on eriti karmid. Siin, põllu servas ja tee ääres ei saa põhjus olla ometi viletsas kasvukohas. Madala männi naabruses on teised puuliigid täiesti normaalse suurusega. Kena tiheda võraga puuke sarnaneb bonsaiga, mille kasvatamisega jaapanlased tohutult vaeva näevad. Siin on samasugune miniatuurne kunstiteos tekkinud aga lihtsalt looduse armust. Ühene vastus küsimusele, miks Päkapiku mänd niisuguse kuju on omandanud, puudub. Võib-olla saab teda pidada hariliku männi üheks erivormiks. Igatahes on puu võetud looduskaitse alla. Nagu näha, ei pea puu tõusma imetlusväärsete sekka alati seetõttu, et ta on väga võimas. Vastupidi, ta võib ka olla kõikidest väiksem.

Jõesuu ripsild

Jõesuu on oma nime saanud jõgede kohtumise järgi. See on koht, kus Navesti suubub Pärnu jõkke. Ka Jõesuus on võimalik üles leida ripsild, et sellelt alla vetevoogudesse vaadata. 1975. aastal alustatigi Allika Mihkli eestvedamisel tütar Lidia poolt koostatud projekti järgi ripsilla ehitamist. Meistriteks olid veel Mäelta August, Altpere Johannes ja Uueda Arno. Sild avati oktoobris 1975. Ehitis on üks pikimaid (67,5 m) omataoliste seas Eestis ja oma uue väljanägemisega väärrib teeäärde asetatud kultuuriliste vaatamisväärtuste tähist.

6. Tori

14. novembril 1855. a. tehti Liivimaa aadli poolt otsus asutada Tori Hobusekasvandus, mis alustas tegevust juba aastal 1856. Ajaloolistel andmetel olid Tori ja Avinurme kroonumõisad rüütelkonna käes juba alates 1826. aastast, aga neid kasutati karja- ja lambakasvatuse arendamiseks. 1855. aastal palusid mõisnikud keisrilt rendilepingu pikendamist 24 aastaks, et asutada hobusekasvandus... nii asutati Pärnumaale Tori Hobusekasvandus, Pärnu linnast 26 km kaugusele. Kasvanduse asutamise vajaduse põhjenduseks toodi asjaolu, et kohalik eesti hobune on hävimisohus ning selle päästmiseks ongi vaja kasvandust.

373. Kaisma - Tootsi – Tori

Kergu-Kaisma

Kergu kirik

Kergu Usukannataja Sinaida apostliku-õigeusu kirik, mille kogudus loodi 16. novembril 1852. aastal. Algul peeti jumalateenistusi Kergu mõisast renditud ruumides. 1861. aastal ehitati surnuaiale esimene lihtne puukirik. Juba järgmisel aastal ehitati uus puukirik Kergu mõisa omaniku Sinaida Keiselingi kingitud maatükile, selles hoones peeti teenistusi kuni 1878. aastani. Aastatel 1875-1878 ehitati samale kingitud maatükile praegune kirik arhitekt Gardenacki projekti järgi ja pühitseti usukannataja Sinaida auks.

Kergu kirik on maakivihoone, mille ilmestamiseks on õigeusu kirikule kohaselt kasutatud teisigi materjale, näiteks krohvipindu ja tellist. Kiriku siseruum on võlvlaega. Altaril asus pilt „Issand troonil“. 1980 aastate lõpul tegi Kaisma kolhoos kirikule uue plekk-katuse ja taastas torni kuplid, mis 1941. aasta lahingu ajal olid puruks lastud. Tänapäeval puudub kirikul kogudus ja hoonet kasutatakse kabel või matusemajana.

Kaisma mõisapargis asub ilus kivi mida rahva poolt kutsutakse „Ohvrikiviks“. Kivisse on raiutud päikesekella märgid. Veel leiab samast pargist Carl Friedrich Schmidt'i auks paigaldatud mälestuskivi. Endise Kergu kultuurimaja asukohale on püstitatud mälestuskivi nõukogude võimu poolt represseeritutele. Veel leiate Kergust maa-aluse kalmistu mis on hävinud puukiriku ümbruses, kiviaiaga piiratud alal. Tegemist on 15.-17.saj. kasutusel olnud kalmistuga. Loodusväärtustest on märkimisväärne Peedi talu mänd. Jämeduselt Eestis kolmandat-neljandat kohta jagav mänd, mille tüve ümbermõõt on 3,98 m. Mänd kasvab Kaisma vallas Kaisma külas. Piirkonda jääb külastamist väärt Taarikõnnu looduskaitseala. Rahkemast leiab eest väevalla ja ristikivid.

Kaisma järved

Kaismal on Väikejärv ja Suurjärv mis on omavahel ühenduses. Ümber Suurjärve kulgeb matkarada. Suurjärve kaldal paikneb ilus puhkeala, millel saab telkida, on jahi- ja saunamaja. Kaisma Suurjärve ümbritsev matkarada asub Pärnumaa äärealal. Kaisma Suurjärv on rabajärv mille pindala on 140 ha ja keskmine sügavus 1,8 m. Sealt saab alguse Enge jõgi, mis suubub Kasari jõkke. Kaisma Väikejärv asub rabade keskel. Kahe järve vaheline ala on ehedaks näiteks puutumatus loodusest.

2. Tootsi

Tootsi on siiani toimiv ja tänaseni monofunktsionaalseks jäänud tupikalev. Vald piirneb Vändra, Kaisma ja Tori vallaga. Valla piirid kattuvad alevi piiridega. Teisi asustatud punkte valla territooriumil ei ole. Äärealad on kuni 2 km kaugusel keskusest. Vallasiseseid teid on 6,5 km. Tootsi valla suurim tööandja on AS Tootsi Turvas, vallavalitsus koos oma allüksustega ning OÜ Betamar. Kohapeal saab tööd ~250 inimest. Tootsi vallas asub alushariduse omandamiseks lasteaed, põhi- ja muusikakool. Sportimiseks ja huvitegevuseks asub Tootsis veel vallaujula ja olmehoone-spordisaal. Tootsi vallas on elamiseks valdavalt korterelamud ~550 korteriga ja eramud ~35 tükki. Vald asub roheluses ja valla asutamine sai alguse 1938 aastal kui hakati rajama Pööravere briketi vabrikut hilisema nimetusega Tootsi briketivabrik.

3. Jõesuu

Ratta rändrahn

Tori vallas Jõesuu külas Kaansoo-Tori riigimaantee kõrval endise Ratta poe taga, keset välja, asub looduskaitsealane Ratta rändrahn. Kivi ümbermõõt on 15,2 m ja kõrgus 2,1 m. Tõenäoliselt on rändrahn siia jõudnud koos mandrijääga Soome aladelt. Rändrahn koosneb roosakashallist pegmatiidist. Rahvapärimuse järgi olevat kivi alla peidetud toop kulda. Räägitakse ka, et Ratta Jaan Tohv olevat ostnud Vändra mõisnikult kolm talu kuldrahade eest. Kui küsiti, kust raha said, vastanud mees: "Ostsin õlgi kuus kopikat kubu ja müüsin viis kopikat kubu." Ta oli teinud müümisel ühest ölekubust kaks. Rahvas aga arvanud, et küllap ta kulla ikka kivi alt leidis.

Päkapiku mänd

Päkapiku mänd kasvab Tori vallas Jõesuu küla juures, kust tee keerab Soomaa rahvusparki suunas. 1998. a. oli männi kõrgus 4 m ja tüve rinnasübmõõt 138 cm. Nii tüve jämedus kui ka paks korp viitavad puu üle 100-aastasele vanusele. Puud kutsutakse Päkapiku männiks. Igaühel, kes teda näeb, tekib küsimus, miks on puu sellise kääbusja kasvuga. Niisugust puud võiks kohata kusagil rabas, kus kasvutingimused on eriti karmid. Siin, põllu servas ja tee ääres ei saa põhjus olla ometi viletsas kasvukohas. Madala männi naabruses on teised puuliigid täiesti normaalse suurusega. Kena tiheda võraga puuke sarnaneb bonsaiga, mille kasvatamisega jaapanlased tohutult vaeva näevad. Siin on samasugune miniatuurne kunstiteos tekkinud aga lihtsalt looduse armust. Ühene vastus küsimusele, miks Päkapiku mänd niisuguse kuju on omandanud, puudub. Võib-olla saab teda pidada hariliku männi üheks erivormiks. Igatahes on puu võetud looduskaitse alla. Nagu näha, ei pea puu tõusma imetlusväärsete sekka alati seetõttu, et ta on väga võimas. Vastupidi, ta võib ka olla kõikidest väiksem.

Jõesuu ripsild

Jõesuu on oma nime saanud jõgede kohtumise järgi. See on koht, kus Navesti suubub Pärnu jõkke. Ka Jõesuus on võimalik üles leida ripsild, et sellelt alla vetevoogudesse vaadata. Kuuekümnendatel aastatel kujunes vastloodud Jõesuu küla suure majandi keskuseks, tarvis oli stabiilsemat lahendust silla konstruktsioonile. 1975. aastal alustatigi kohalike majandite toetusel ja Allika Mihkli eestvedamisel tütar Lidia poolt koostatud projekti järgi ripsilla ehitamist. Meistriteks olid veel Mäelta August, Altpere Johannes ja Uueda Arno. Sild avati oktoobris 1975. Ehitis on üks pikimaid (67,5 m) omataoliste seas Eestis ja oma uue väljanägemisega väärrib teeäärde asetatud kultuuriliste vaatamisväärtuste tähist.

4. Tori

Tori põrgu

Toris paljandub ülemdevoni liivakivi Pärnu lade (lihtsamalt-devoni liivakivi). Jõe vasak kallas moodustab silla juures kalmistu kohal umbes 500m pikkuse, kohati üle kümne meetri kõrguse järsaku. Liivakivi alumises osas leidub kolmsada miljonit aastat tagasi elanud rüükalade luutükikesi ja primitiivsete taimede (psilofüütide) jäänuseid. Tori paljand on üks väheseid devoni taimede leiukohti Baltimaades.

Kohati võib liivakivil näha ka mergeldolomiiti üriidipesakestega. Allikad uuristasid liivakivisse kõrge ja sügava koopa. Eelmise sajandi keskel võis minna mööda koobast mitusada meetrit maasügavusse. Käik oli suur ja ulatus kaugele, seetõttu hakati seda kutsuma Tori põrguks.

Laiemalt hakkas Tori põrgu kuulsust koguma möödunud sajandi teisel poolel :ilmusid mitmesugused jutustused põrgust "Sakala" jutulisas (1878) ja "Postimehe" lõbulisas (1889). Tori põrgust ei pääsenud mööda ka siinkandis elanud kirjanik Andres Saal oma ajaloolistes jutustustes. Tori põrgu langes sisse 1908. a. See käinud nii. *Põrgu kohal olnud mõisa põld. Sulane äestanud põldu, kui põrgu õhukeseks ja nõrgaks jäänud lagi sisse langenud. Hobused jäänud kindla maa peale ja tõmmanud sulase koos äketega august välja.* Teine suurem varisemine oli 1937.a., suue langes sisse 1974 aastal.

Tori Püha Jüri luteri kirik, Eesti sõjameeste mälestuskirik

Nurgakivi pandi sellele pühakojale aastal 1852. Praeguse kiriku varasemat klassitsistlikku ilmet muudeti oluliselt 1882-1883 toimunud ümberehituste käigus. Tori kiriku uhkuseks oli selle nelinurkses läänetornis paiknenud, hoonest endast enam kui sada aastat vanem kell, mis valati 1749. aastal Lübeckis. 1944. aasta septembris õhkisid Nõukogude armee eest taganevad Saksa sõdurid Tori silla ja põletasid kiriku. Kohalikud üritasid kirikut taastada, kuid nõukogude võim keelas selle 1961. aastal. Hoonet kasutati lasketiiruna, hiljem seisis kirik varemeis. 1990. aastast alates on toimunud kirikus ulatuslikud restaureerimistööd. 2001. aastal pühitseti kirik Eesti Sõjameeste Mälestuskirikuks ja kogudus Püha Jüri koguduseks. Kirik on harukordne ka seetõttu, et hetkel on Euroopas ainult 2 sõjameeste kirikut, üks neist Pariisis ja teine Toris.

Skulptuur Püha Jüri võitlus lohega

Eesti Sõjameeste Mälestuskiriku juures Toris on rajatud skulptuur sõjameeste, maaharijate ja süütute neitsite kaitsepühakuna, kokku on võetud kolm elu ja olemasolu alust. Need on: maaharimine kui oma rahva toitmine, sõjaväelased kui selle maa kaitsjad ja neitsite puhtus kui emaduse ja elu jätkuvuse alus. Kurjus tahab seda kõike hävitada. Püha Jüri tapab kurjuselohe. Võitlus kurjusega ei lõpe kunagi. Kurjus on sisemine ja välimine, võitlus sellega algab võitlusest omaenda kurjuse vastu.

Tori valla muuseum

Tori Muuseum oli esimene kihelkonnamuuseum Eestis, asutatud 10. mail 1934a. Tori Muuseumiühingu poolt. Ühingu eesotsas oli August Pulst – sündinud Tori kihelkonnas, maalikunstnik, vanavarakoguja, kodu – uurija. Asutanud peale Tori Muuseumi veel mitmeid muuseume Eestis. Esimene ese Tori muuseumis oli õllekann. II maailmasõja ajal muuseum likvideeriti ja varad anti üle Pärnu Muuseumile. Muuseum taasavati Eesti Põllumajandusmuuseumi Tori filiaalina 1989 ja sai nimeks Tori Hobusekasvanduse Muuseum. Asukohaks sai 1738 a. ehitatud mõisavalitseja maja. Aastal 1997 sai muuseumi nimeks Tori Muuseum. Tori Muuseum kogub Tori ajalugu ja tänapäeva kajastavat informatsiooni ning esemelist materjali, töötleb, süstematiseerib ning säilitab kogutud materjali. Korraldab üritusi muuseumi fondi kuuluvate varade eksponeerimiseks. Eksponaadid asuvad unikaalses 1814 aastal ehitatud ümarpalgist seinte ja laastukatusesga mõisa viljaaidas.

Tori mõisaansambel

Kiriku vastas, teisel pool teed asub **Tori kõrtsihoone**. Suur kahe talliga klassitsistlikus stiilis maakivitellise segatehnikas maanteekõrts Pärnu-Vändra maantee ääres ehitati 1845. aastal. Pikkuselt on see Eesti kolmas - 68,3 m. Ruumide planeering on traditsiooniline: hoone keskosas asusid kõrtsituba ja sakste kambrid, millele lisandusid hobusetallid. Hooneid kattis kelpkatus. Eripäraks on vaid talupoegade kõrtsitoa ulatumine läbi terve hoone, olles seega Eesti suurim - 78,5 ruutmeetrit. Praegu kasutatakse Tori kõrtsihoonet kauplusena. **Tori mõisa** on esmamainitud 1525. aastal, mil ta oli Pärnu ordukomtuuri peamõis. Alates Poola võimuperioodist 17. saj algul peeti siin tõuveiseid ning 1820ndate teisel poolel renditi see Liivimaa rüütelkonnale meriinolammaste ja tõuveiste pidamiseks. 1854. aastal sai peasuunaks hobusekasvatuse ning 1930. aastal muudeti mõis hobusekasvatusele spetsialiseerunud riigimõisaks.

Tori mõisa peahoone (1738) on tagasihoidlik barokne puitehitis, mille keskosa katab täiskelpkatus. Hoones on säilinud mantelkorsten ja oinas-hingedega uksed. Mõisapark laskub astmetena kõrgest jõekaldast allapoole. Tori mõisa peahoone vastas asub suur, aastail 1859 - 62 ehitatud **tallikompleks**. Kompleksi moodustavad kuus pikka massiivset viilkatusega hoonet kahes reas. Tallide juurde viib historitsistliku kujundusega värav. Kõrvalhoonetest on vaatamisväärsed ait (1814), viinaköök (1835) ja rehala (1844).

Tänapäeval toimub **Tori hobusekasvanduses** tori tõugu hobuste kasvatamine ja aretamine. Lisaks saab tellida erinevaid teenuseid: grupiekskursioonid, vankrisõit, ratsutamine, hobumatk loodusesse ja ratsatreeningud.

2. Olemasolevad marsruudid

1. Ikla piiripunkt (0,0 km) – Kabli (17) – Häädemeeste (25) – Pärnu (67) – Audru (78) – Tõstamaa (115) – Varbla (137) – Virtsu (164) – Orissaare (204) – Kõljala (246) – Kuressaare (275) – Tehumardi (292) – Kihelkonna (325) – Võhma (372) – Leisi (408) – Triigi sadam (412) – Emmaste (417) – Kõrgessaare (455) – Kärkla (472) – Heltermaa (500) – Haapsalu (509) – Linnamäe (522) – Nõva (562) – Padise (601) – Paldiski (617) – Keila-Joa (637) – Tallinna sadam (670) – Kostivere (699) – Koogi (705) – Kiiu (718) – Leesi (744) – Loksas (760) – Palmse (797) – Võsu (805) – Sagadi (824) – Vihula (830) – Kunda (858) – Aseri (881) – Purtse (894) – Ontika (912) – Toila (926) – Sillamäe (944) – Sinimäe (952) – Narva-Jõesuu (966) – Narva (981).

2. Pärnu (0,0 km) – Sindi (14) – Tori (28) – Vändra (56) – Türi (90) – Paide (107) – Roosna-Alliku (126) – Jäneda (155) – Aegviidu (162) – Koogi (199) – Kostivere (205) – Pirita (227) – Tallinna sadam (233).

5. Värska (0,0 km) – Karisilla (4,3) – Vinso (22) – Põlva (40) – Puskaru (50) – Kanepi (61) – Otepää (81) – Sihva (89) – Sangaste (102) – Kuigatsi teerist (118) – Tõrva (136) – Karksi-Nuia (166) – Sultsi (185) – Viljandi (200) – Vastsemõisa (212) – Tohvri (224) – Tõramaa (258) – Jõesuu (271) – Tori (277) – Sindi (291) – Pärnu kesklinn (305).

14. Valga piiripunkt (0,0 km) – Hummuli (12) – Tõrva (27) – Karksi-Nuia (57) – Abja-Paluoja (70) – Tihemetsa (90) – Kilingi-Nõmme (94) – Surju (115) – Reiu (125) – Pärnu kesklinn (138)

Matkarada on eelkõige Valga ja Pärnu ühendustee, mis kulgeb peaaegu tervikuna põhimaanteel. Samas pole liiklusintensiivsus nii suur, et see rattasõidu väga ebamugavaks teeks. Kvaliteetne asfalt ja enamasti kaunis loodus teed ümbritsemas loovad ka sel marsruudil matkajale eeldusi meeldivateks elamusteks.

361. Kihnu Tuletorni ring: sadam - Koksi tamm (1,6 km) – majakas (6,3 km) – muuseum (10,5 km) – Sigatsuaru (13,2 km) – sadam (15,2 km)

362. Linakülaring: sadam - Koksi tamm (1,6 km) – muuseum (3,1 km) – Linaküla (4,3 km) – Arumägi/Kurase (6,3 km) – sadam (8 km)

364. Olemasoleva Paikuse valla matkaraaja detailsem kirjeldus:

Paikuse vallas asub viitadega tähistatud jalgrattamarsruut nr 364. See on 23 km pikk ning algab ja lõpeb Paikuse alevikus (plaanil on algus/lõpp-punktid tähistatud numbritega 2 ja 23). Kogu ringi läbides lisandub pisut üle 1 km Paikuse alevikus punktide 23-1-2 vahel.

Plaanil tähistavad numbrid 1-23 jalgrattatee viitasid (osa ühtpidi, osa teistpidi liikujale). Marsruudi lõpuni vastupäeva ringil on viitadest alates järgmised vahemaad: 2 – 24,1 km, 3 – 21,4 km, 5 – 19,6 km, 7 – 17,7 km, 9 – 17,4 km, 11 – 14,2 km, 13 – 13,0 km, 15 – 11,4 km, 17 – 8,08 km, 19 – 7,3 km, 21 – 4,1 km.

Päripäeva liikujale on vahemaad: 23 – 24,1 km, 22 – 20,3 km, 20 – 17,0 km, 18 – 15,6 km, 16 – 12,9 km, 14 – 11,3 km, 12 – 10,1 km, 10 – 6,8 km, 8 – 6,5 km, 6 – 4,6 km, 4 – 2,8 km.

Marsruut kulgeb valdavalt kruusa- ja pinnasteedel. Asfalt on punktide 2 ja 3 ning 22 ja 23 vahel. Eraldi kergliiklustee on üksnes Paikuse alevikus punktide 2 ja 23 vahel ning ligi kilomeetri jagu kummastki punktist külade poole.

Punktid 1,2 ja 23 asuvad Paikuse alevikus. Selles piirkonnas on olemas kauplused ja kohvik, apteek ja arstipunkt. Väiksem seltskond võib saada öömaja Kumely kodumajutuses. Punktist 1 Pärnu jõe poole suundudes on näha Sindi-Lodja arheoloogiline leiukoht (asustus aastast 9000 e.m.a.). Sinna on kavas rajada kiviaja teemapark. Põhimarsruut ongi alevikus ette nähtud Pärnu jõe äärsele kitsale pinnasteele, kus saab sõita metsa vahel ja nautida puude vahelt kohati alla jõe avanevat vaadet. Teine pool alevikust teelõiku

kulgeb asfaltteel valdavalt eramute vahel, pakkudes möödujale imetlemiseks palju kauneid vaateid maitsekatele koduaedadele.

Punktide 2 ja 3 vahel on asfalttee, alguses üle 1 km on ka eraldi kergliiklustee, mida pikendatakse iga aasta vastavalt võimalustele. Sellel teelõigul lookleb mõnisada meetrit paremal (elamute taga) Reiu jõgi ja on võimalusi jõe äärde pääsemiseks. Kohalikud armastavad jões ujumas käia, kuid ametlikke supluskohti ei ole. Aleviku ja Silla küla piiril asub Reiu Puhkekeskus, mis on eelkõige tuntud Paikuse-Reiu vabaõhulaval etendusi või kontserte külastanutele. Puhkekeskus pakub majutusvõimalusi ja sportlikku ja seikluslikku ajaviidet.

Punktis 3 pöörab marsruut uuselamurajooni juures vasakule ja suundub metsade vahele, kus kruusatee läheb umbes 5. punktis üle pinnasteeks, mis 5 ja 6 punkti vahel on liivane, edasi aga kuni 11. punktini hästi sissesõidetud varjuline metsatee. Eriti ilus samblase aluskattega männimets on punktide 10 ja 11 vahel. Ristmike ümbruses on kohati jämedamat kruusa, kuna neid teid kasutavad ka metsaveoautod.

Punktis 12 võib käänakult pisut paremale põigates imetleda Mihkel Lüdigi sünni puhul tema sünnikodu õue istutatud hiiglaslikku tammepuud, mille alla on kuulsa helilooja (muu hulgas laulupidude lahutamatu osa, laulu „Koit“, autor) auks seatud mälestuskivi. Samas asub noor tammesalu, mis on samuti rajatud helilooja M. Lüdigi auks. Tema sünniaastapäeva paiku mai alguses võib matkaja sattuda helilooja auks korraldatavale muusikalisele õhtule vabas õhus.

Vaskräama küla vahel lookleb kaunite talumaade ja –majade vahel kruusatee, ristudes küla keskel kiigeplatsi kõrval ajaloolise mõisateega (tammeallee). Teest vasakule jääb looduskaitsealune Vaskräama puistu (park), mis investeeringut võsast puhastamiseks.

17. ja 18. punkti juures on võimalik pöörata vasakule ja jätkata matka heinamaade vahelisel rohtunud kruusateel, kuid on ka võimalik otse Seljametsa-Surju maanteeeni sõita (asfalteeritud riigitee on lähedal ja osaliselt on asfalti pandud ka Vaskräama teele).

Marsruuti pidi edasi suundudes asub vasakul pool teed Vaskräama kõrgraba. Tee peale see ära ei paista, aga on plaanil märgitud numbriga IV. Rabakünkale pääseb kõrvalepõikega 18. ja 19. punkti vahel vasakule suunduvat teed pidi. See kõrvalepõike on küll mõnisada meetrit pikem, kui otse üle rohumaa minnes, kuid viimasel juhul oleks vaja maaomanike luba, teed kasutades mitte.

Marsruudi 19. punktis liigub rada nn veehaarde teeni, kus tehnikahuvilised saavad uudistada teed vasakult palistavat veehaarderajatiste rida. Pärast seda vahelduvad väljad metsatukkadega kuni 21. punktis jõutakse asfalteeritud riigimaanteele välja.

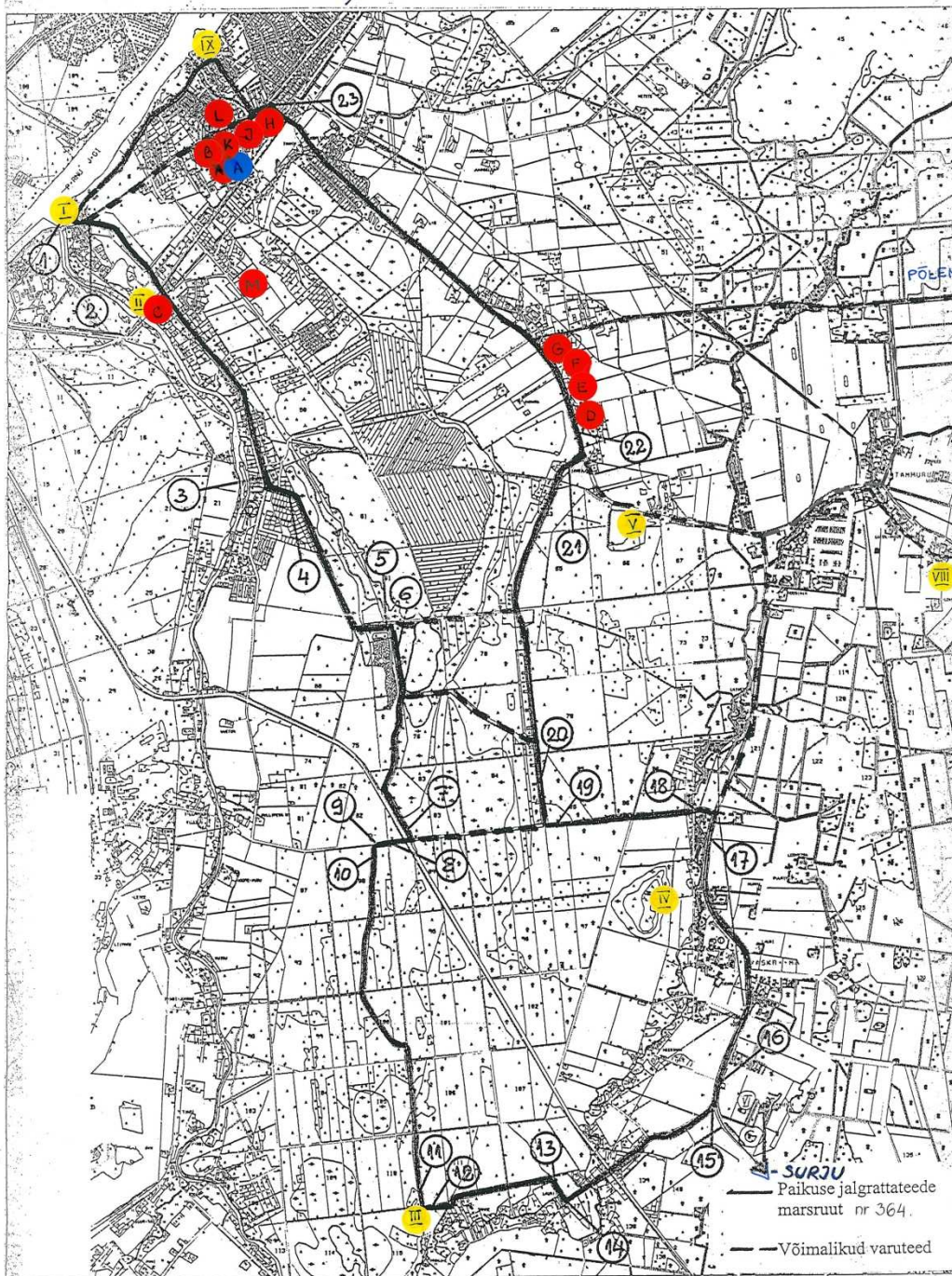
Marsruudil metsast väljudes jääb edasine suund vasakule, kuid ligi 500 meetrit paremale põigates hakkab puude vahelt paistma Seljametsa järv – meelispuhkepaik nii kohalikele kui ka kaugemalt tulijatele. Järve ääres on hulgaliselt piknikuplatse, pinke, isegi riba liivaranda. 22.-st punktist lõpp-punktini viib asfalttee, kus tuleb ettevaatlik olla autoliikluse suhtes. Järve ja Põlendmaa teeristi vahele jääb ridamisi mitu kodumajutust pakkuvat talu – Männituka, Kuuvalguse ja Sõnni.

Põlendmaa teeristis Seljametsa kooli juures saab külastada Seljametsa Muuseumi, kuhu on soovitatav ette helistada telefonil 56475221. Ekspositsioon on rikkalik kodumajapidamise esemetest ja eri ajastute koolivarast minipostkontori ja pitsinäituseni välja.

Kergliiklusteele saab praegu põigata alles Seljametsa küla ja Paikuse aleviku piiril. Esimesel võimalusel ehitatakse seda teed edasi Seljametsa poole.

Kolm plaanil punktiiriga märgitud teed ringi kitsamas osas ei ole enamasti läbitavad, kuna rabalähedane pinnas on väga pehme. Ometi on need teelõigud kuival ajal väga kaunid ümbritseva loodusmaastiku poolest.

PAIKUSE VALLA JALGRATTATEEDE PLAAN

M 1:30 000

Plaani koostas:

Jaak Mets

3. Soovitused ja ettepanekud

2.1. Keskkonnaameti soovitused

Kooskõlastus Jalgrattateede võrgustiku „PÄRNUMAA VELO“ väljaarendamise kava planeeritavate marsruutide osas

Advisio OÜ on esitanud kooskõlastuse taotluse Pärnu maakonna jalgrattateede 1-2 päevaste maakonnasiseste lühimarsruutide väljaarendamise kava kohta. Kooskõlastamiseks on esitatud 10 marsruuti: 363. Soomaa-Nigula ring; 365. Pärnu-Surju-Uulu; 366. Pärnu-Mõisaküla raudteetamm; 367. Kilingi-Nõmme – Kabli; 368. Pärnu-Lavassaare ring; 369. Pärnu-Liu ring;

370. Pärnumaa Suur Kaar; 371. Vändra- Kurgja- Jõesuu; 372. Pärnu-Jaagupi – Lavassaare – Tootsi-Tori; 373. Kaisma - Tootsi – Tori.

Keskkonnaamet kooskõlastab marsruudid 363. Soomaa-Nigula ring; 365. Pärnu-Surju-Uulu; 367. Kilingi-Nõmme – Kabli; 368. Pärnu-Lavassaare ring; 369. Pärnu-Liu ring; 370. Pärnumaa Suur Kaar; 371. Vändra- Kurgja- Jõesuu; 372. Pärnu-Jaagupi – Lavassaare – Tootsi-Tori; 373. Kaisma - Tootsi – Tori.

Marsruudil 366. Pärnu-Mõisaküla raudteetamm jalgrattatee rajamine kahjustaks olulisel määral kaitsealuste liikide soodsat seisundit, millest tulenevalt ei ole lubatav sel marsruudil rattateed rajada, sellele marsruudile on tarvis leida alternatiivsed võimalused.

Marsruudil 366 või selle vahetus läheduses paiknevad mitmete kaitsealuste liikide elupaigad.

Looduskaitseseaduse § 50 *Püsielupaikade kaitse* on määratletud kaitsealuste liikide püsielupaikade suurus ja kaitsekord.

Marsruudil 366 või selle vahetus läheduses paiknevad 4 I kaitsekategooria kaitsealuse liigi must-toonekure (*Ciconia nigra*) püsielupaika, mille pindala on pesapuu ning seda ümbritsev ala 250 meetri raadiuses.

Nendes püsielupaikades on keelatud majandustegevus; loodusvarade kasutamine; uute ehitiste püstistamine; inimeste viibimine kaitsealuste liikide elupaigas, kasvukohas ja rändlindude koondumispaigas; sõiduki, maastikusõiduki või ujuvvahendiga sõitmine. Inimesel on keelatud viibimida must-toonekure püsielupaigas 15. märtsist 31. augustini.

Püsielupaigas kehtiva liikumiskeelu ajal võib püsielupaigas viibida õppe- või teadusotstarbel filmimiseks, pildistamiseks ja häälte salvestamiseks Keskkonnaameti loa alusel, kui tegevus ei ohusta kaitsealuse liigi isendit. Püsielupaiga valitsejal on õigus korraldada kaitsekorra või tegevuskava kohaseid töid kohaliku omavalitsuse, maaomaniku või mõne muu isikuga sõlmitud lepingu alusel.

Lisaks I kaitsekategooria kaitsealuse liigi elupaikadele on marsruudil nr 366 ka II kaitsekategooria kaitsealuse liigi metsise (*Tetrao urogallus*) 3 püsielupaika. Keskkonnaministri 13. jaanuari 2005. a määrusega nr 1 „Metsise püsielupaikade kaitse alla võtmine“ alusel kehtib metsise püsielupaikades alltoodud kaitsekord:

Püsielupaika jäävatel teedel ja radadel on lubatud sõidukitega liiklemine, püsielupaigas on lubatud jahipidamine 1. septembrist 31. jaanuarini; sihtkaitsevööndis on 1. juulist kuni 31. jaanuarini lubatud inimeste viibimine, marjade ja seente korjamine, muude metsa kõrvalsaaduste varumine;

liigi elutingimuste säilimiseks ja parandamiseks vajaliku tegevusena võib püsielupaiga valitseja lubada sihtkaitsevööndis alusmetsa, järelkasvu ja puistu teise rinde harvendamist 1. septembrist 31. jaanuarini; piiranguvööndis on lubatud lage- ja turberaie 1. septembrist 31. jaanuarini, kusjuures raielangi suuruse ja kuju osas tuleb arvestada järgmiste piirangutega: lageraie korral ei tohi langi suurus ületada 1,0 ha ning laius 30 meetrit; turberaie korral ei tohi langi suurus ületada 2 ha. Piiranguvööndis tuleb raiete tegemisel arvestada järgmisi piiranguid metsa vanuselisele koosseisule ja raielangi kujule: üle 60 aasta vanuse metsa osakaal ei tohi jääda väiksemaks kui 50%; raielankide vahele tuleb jätta üle 60 aasta vanust puistut vähemalt 100 m laiuse ribana. Piiranguvööndis on keelatud puidu kokku- ja väljavedu külmumata pinnasel.

Lisaks eeltoodule on marsruudil 366 ka II kaitsekategooria kaitsealuste liikide: kanakulli (*Accipiter gentilis*), karvasjalg-kaku (*Aegolius funereus*), valgeselg-kirjurähni (*Dendrocopos leucotos*) ning III kaitsekategooria kaitsealuste liikide muusträhni (*Dryocopus martius*), laanepüü (*Bonasa bonasia*), händkaku (*Strix uralensis*), värbkaku (*Glaucidium passerinum*), väike-kärbsenäpi (*Ficedula parva*), tedre (*Tetrao tetrix*) elupaigad. Looduskaitseaduse § 55 lõige 6¹ kohaselt on keelatud looduslikult esinevate lindude pesade ja munade tahtlik hävitamine ja kahjustamine või pesade kõrvaldamine ning tahtlik häirimine, eriti pesitsemise ja poegade üleskasvatamise ajal.

Rajatavate marsruutide kohta vajalik informatsioon lisada kaitsealadel juba olemasolevatele stendidele, uusi infostende kaistealadele võimalusel mitte püstitada. Juhul kui uute infostendide püstitamine kaitsealadele on vajalik, kooskõlastada see eelnevalt kaitseala valitsejaga.

Lugupidamisega,

Kaido Kansi

2.2. Lääne Teedekeskuse soovitusel ja ettepanekud

Maanteede ületuskohad tuleb saata Maanteeametisse ja Maavalitsusse teemaplaneeringu algatamiseks, et lahendada perspektiivis ülekäigu probleemid vastavalt siis kas tunneli või ohutussaare ja lisavalgustusega. Esialgu aitaks antud kohtadele tähelepanu suunamiseks vastavasisuliste hoiatusmärkide paigaldamine.

Perspektiivseid marsruute puudutab:

- Valga-Uulu maantee ületuskoht Kilingi-Nõmme juures
- Pärnu-Ikla maantee ületuskoht Massiaru-Penu suunal
- Pärnu-Rakvere maantee ületuskohad
- VIA Baltica ületuskoht Uulus

2.3. Pärnumaa kohalike omavalitsuse soovitusel ja ettepanekud

Varbla valla ettepanekud

- Hõlmata arendatavatesse ringidesse ka Varbla mereäärne ring, mis ühtib küll Euro velo marsruudiga, kuid materjal on väga puudulik. Samas jääb selle marsruudi äärde Varbla valla jaoks olulised vaatamisväärsusi. Ring võiks ühineda ring 1-ga läbi läänemaa põigates.
- Eraldi võiks olla läbisõit ka Matsi rannast, mis moodustab loogilise ringi.

VELO'kaardile kantakse peale Varbla valla ettepanekud. Nii saab nt rada 370 alternatiivse alguse Matsi rannast.

Tõstamaa valla ettepanekud

1. Praegu on Pärnumaa VELO projektist väljas EUROVELO marsruut. Kõiki Pärnumaa jalgrattateid tuleks siiski käsitleda ühtselt. Tõstamaad puudutab osa Pärnu-Tõstamaa-Varbla. EUROVELO marsruut tähendab tähistust kaardil ja viidastust teel, muud ühisarendamist sellel ei toimu. Arvestades, Pärnumaa VELO projekti käigus koostatakse kontseptsioon võimalikest jalgrattamarsruutidest, illustreerivad kaardid, sihtgruppide- ja turundusanalüüs, kergliiklusteede investeeringud jne., ei tohiks EUROVELO marsruut sellest kõrvale jääda, vaid peaks, arvestades rahvusvahelise kasutust, erilist tähelepanu pälvida. Teeme ettepaneku võtta Pärnumaa VELO projekti üheks marsruudiks Pärnu –Tõstamaa-Varbla marsruut,.
2. Ühe marsruudina on kavas nn. Pärnumaa Suur Kaar. Lähtuvalt eelmises punktis toodust teeme ettepaneku muuta suur kaar suureks ringiks, alustades mitte Tõstamaalt vaid Pärnust marsruudiga Pärnu – Tõstamaa
3. Suure ringi esimene osa Pärnu-Tõstamaa kulgeks esialgu mööda Pärnu – Liu marsruuti Tõstamaa valla piirini. Sealt edasi oleksid vaatamisväärsusteks:
 - Kavaru paadisadam-külakeskus koos puhke- ja supluskohaga, mänguväljakuga ja linnuvaatlustorniga, kust avaneb kaunis vaade karjatatavale rannaniidule ja Pärnu lahele
 - Lindi sookaitse puhkekoht, istepingid, vaatetorn ja kaitseala tutvustavad infostendid.
 - Kõpu kirik
 - Maria turismitalu
 - Pootsi mõis, park, veski, vaiba- ja kiviraidekoda ning kohalik raamatukogus asuv infopunkt
 - o Edasi on võimalik keerata Munalaiu sadamasse, kust edasi saab kas Kihnu või Manijale.
 - o Manijale viib liinipaati, mida võimalik tellida nii Manijale kui Kihnu sõiduks või väikese tuuri tegemiseks merel.
 - o Valides Manija, on seal võimalik tutvuda saarekeskus-infopunktiga ja muuseumiga, vaadata Kokkõkivi, külastada Riida turismitalu (toitlustus, ööbimine, kalastamine, käsitöö)
 - Valides Tõstamaa suuna, jääbvad teele:
 - Seliste puukirik, muuseumituba
 - Jaaguranna lillelaager
 - Eestimaa jämedamaid mände Tõrvanõmme mänd
 - Merelaiu puhkeküla (paadid, kalastus, majutus)
 - Tõstamaa kirik
 - Tõstamaa keskalev koos puhkekohaga
 - Sutiranna puhkekoht (supluskoh, telkimisplats, istepingid, mänguväljak)
 - Tõstamaa mõis
 - Edasi võimalik valida Varbla suund (Kastna kadastik ja tammed vaatetorniga, Kastna supluskoh, telkimisplatsiga, Kastna kirik, Kastna puhkeküla, Vaiste puhkekoht) või liikuda mööda suurt ringi. Sellel Tõstamaa valda jäävad objektid:
 - Ermistu järv, kämping, puhkekoht koos vaatetorniga, mänguväljak, telkimisplats (praegu üldse väljas)
 - Ermistu vallamaja puhkekoht
 - Tõhela muuseumituba, kirik, raamatukogu-infopunkt, Tõhela järve puhkekoht vaatetorni, telkimisplatsi ja mänguväljakuga

- Viruna turismitalu

EuroVelo trassi osas me olulisi muudatusi ei kavandanud (tulevikus näiteks Pärnu-Uulu lõigul ja võib-olla ka Audrust edasi viia Liu kaudu, kui teekate seda võimaldab). Seetõttu ei ole olemasolevaid matkaradu (ka marsruudid nr 2, 5 ja 14) eraldi käsitletud. Uus käsitus eeldaks lähteülesande muutmist. Peamiselt on selles osas vajalik turismialase infopaketi kokkupanek (loetelu EuroVelo teele jäävatest objektidest on hea). Loomulikult moodustavad nii olemasolevad kui loodavad marsruudid kokku tervikliku süsteemi Pärnumaal.

Et mitte liialt dubleerida, ei kavandatud näiteks olemasoleva Pärnu-Tõstamaa lõigu veelkordset lisamist Suure Kaare koosseisu. Paraku ei moodustu ka selle lõigu lisamisel Suurt Ringi. Üldkontseptsioonina ei peetud vajalikuks dubleerimist, ratturid oskavad suurepäraselt marsruute omavahel kombineerida. See aga ei välista kõne all olevate mitmest marsruudist kokku pandavate matkaradade turundamist.

Tõsi on see, et analüüse tehes ja üldkirjeldustes ning turunduses tuleb nii olemasolevaid marsruute kui ka loodavaid ühtse tervikuna käsitleda.

Are valla ettepanekud

- Are vald soovib olemasolevaid ja planeeritavaid valla kergliiklusteid ka 'VELO' marsruutidega liita.

I Olemasolevad:

Libatse – Pärnu ühendus.

1. Vana Tallinn-Pärnu mnt. (teederegistri järgi Käära – Aadu ja Nurme – Käära), pikkus on ligikaudu 5,5 km, kruuskattega segaliiklusega tee.
2. Teelõigul on kokku 2 silda, suurim neist on Elbu ojal.
3. Teelõigul puuduvad puhkekohad, viidad jms.
4. Teelõik vajaks tolmuva katet, viitasid, puhkekohta, kaarti jne.
1. Kooli jalgte, pikkus on ligikaudu 750 m, asfaltkattega maanteega koos olev kergliiklustee.
2. Sillad puuduvad.
3. Teelõigul puuduvad puhkekohad, viidad jms.
4. Teelõik vajaks viitasid, kaarti, puhkekohta.

Kohalik tee

1. Päriveri ringtee, pikkus ligikaudu 3,8 km, kruuskattega segaliiklusega tee.
2. Sillad puuduvad
3. Teelõigul puuduvad puhkekohad, viidad, kaart.
4. Teelõik vajaks tolmuva katet, viitasid, puhkekohta ja kaarti.

II Planeeritavad:

Libatse – Pärnu ühendus

5. Libatse – Pärnu (puuduolev osa Pärnu ja Libatse vahel, alguse saab Halinga valla piirist), pikkus ligikaudu 4 km, maanteega koos olev kergliiklustee.
6. 1 sild üle Angoja oja.
7. Teelõigule vajalik rajada viidad.
8. Risk on teealuse maa küsimuses.
9. Naabervaldade soov rajada korralik jalgarattaga liikumise võimalus Libatse – Pärnu vahel.

Are – Suigu – Paide mnt.

5. Are – Suigu, pikkus ligikaudu 14 km, eraldusribaga iseseisev kergliiklustee.
6. 2 silda (Are jõgi ja Sauga jõgi).
7. Teelõigul asub üks puhkekoht (Suigu seltsimaja), viidad ja kaart puuduvad.
8. Väljaehitamist võib takistada eraomanike vastuseis.
9. Sellelt teelt pääseks, läbi Are ja Suigu, Tori jalgrattateele.

Töögrupi arvates on nii mõnigi lõik on ju selgelt vaid vallasisene ühendustee ja sellese puhkekoha rajamine ja kaardi väljaandmine (750 m lõik) on küsitava vajadusega 'VELO' projekti eesmärke arvestades.. Libatse-Pärnu ühendustee on nähtavasti mõeldud põhimaantee äärse kergteena, mis on mõistlik jalgrattaliikluse edendamise huvides, kuid mitte matkarajana.

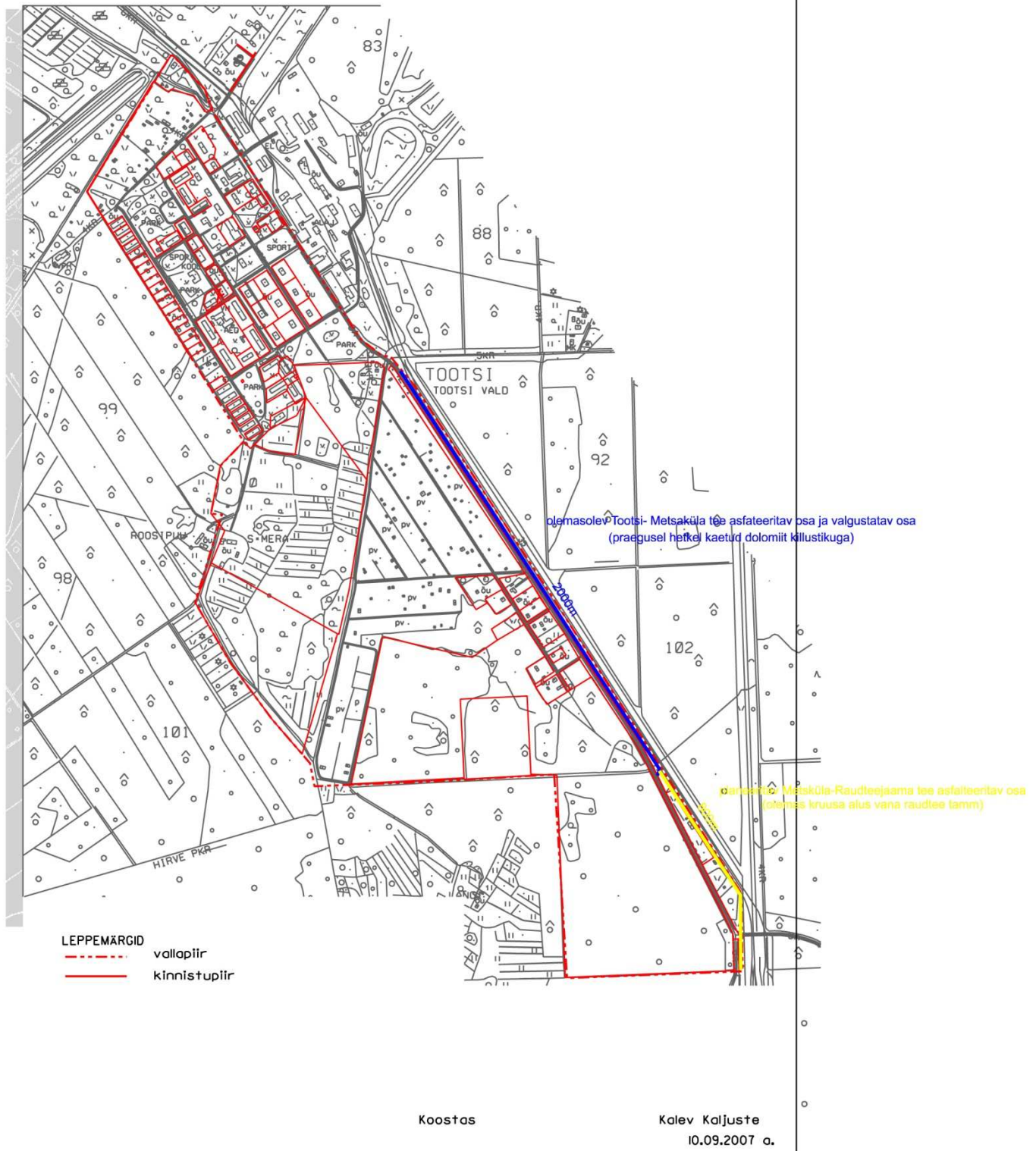
Are – Suigu – Paide mnt.on praegu väga ohtlik raskeveokite liikluse tõttu. Jalgrattaliikluse arendamise huvides võiks seegi lõik oluline olla (vaja veidi taustuuringuid), matkaradade osas on välja pakkuda selles piirkonnas ka teised alternatiivid

Tootsi valla ettepanekud

- **Raja 372** kohta: Tootsi-Piistaoja suunal on kergliiklustee 2 km osas juba osaliselt rajatud (Raudtee tammi pind on kaetud 8-16 mm fraktsiooniga killustikuga), ning tulevikus võiks sellesama osas olla asfalt ja valgustus kuni raudteejaamani välja mis teeb veel umbes 800 m ulatuses lisaks tee rajamist. Skeem on esitatud järgmisel lehel. Tee ehitus tammile on ka on odavam – teekoridor on olemas, pole vaja koorida, jms. Tootsi valla arvates tuleb antud tammi kasutuse osas saada maakondlik kokkulepe ettevõttega. Edasi võiks tee minna Tootsi raudteejaamast kuni Piistaojani mingi mu kattega. Praegune Tootsi-Piistaoja-Muraka-Selja-Mannare-Tootsi ring on aktiivselt kasutusel kohalike ratturite poolt

Tootsi valla ettepanek võetakse arvesse kui raudteetammi on võimalik kasutusse võtta.

Pärnu maakond Tootsi vald
Tootsi-Metsküla kergliiklustee ehitamise
KAART
Mõõt 1:15 000

373 marsruut Kaisma- Tootsi -Tori

Kaisma-Tootsi marsruut oleks huvitav juba selle poolset, et kui selle saaks viia üle Pööravere raba ning selle kaudu saaks näidata inimestele, mida teeb 60 aastat inimtegevust ühes suursoos loodusega ning kuidas loodus hakkab ennast jälle elule võitlema. Kui juba Peeter I rajas Põhjasõja ajal laudtee läbi suursoo, kuna see oli otsetee Pärnust-Tallinna vahel, siis miks ei võiks seal olla jalgratta tee. Sinna piirkonda jääb vaatamisväärtustest Ämmamägi, Viluvere järv (head kalavarudega kala pidi kubisema, kuna iga huviline sinna ei saa) ja see sama Põhjasõja aegne laudtee (mida pole ka kusagil eksponeeritud), mis sai osaliselt ka kunagi lahtikaevatud. Pooldan väga seda ühendustee marsruuti, aga arvan ka et selle tee peaks olema ka märgistatud peale muude rattaliiklust reguleerivate märkidega ka suitsetamist keelava märgiga. Veel saaks näiteks selle teega likvideeritud ka see tupikalevi müüt, vähemalt siis jalgratturitele. Tootsist-Tori poole kattub ta juba 372 marsruudiga.

Lisan veel et meil on siin valla majutusruumid 32 voodikoha ja pesemisvõimaluse ning toidu tegemisvõimalusega. jalgpalli, korvpalli, võrkpalli platsid, teenindus jne.

Tootsi valla ettepanek võetakse arvesse

Surju valla ettepanek

Ettepanek on , et "Pärnumaa VELO" kaart jääks selliseks nagu vallavalitsus eeltööna esitas. See oli küllaltki kompaktne variant. Raudteele rajatavale jalgrattateele peab saama ka Uulu-Valga maanteelt.

2.4. Jalgrattateede projekteerimismid

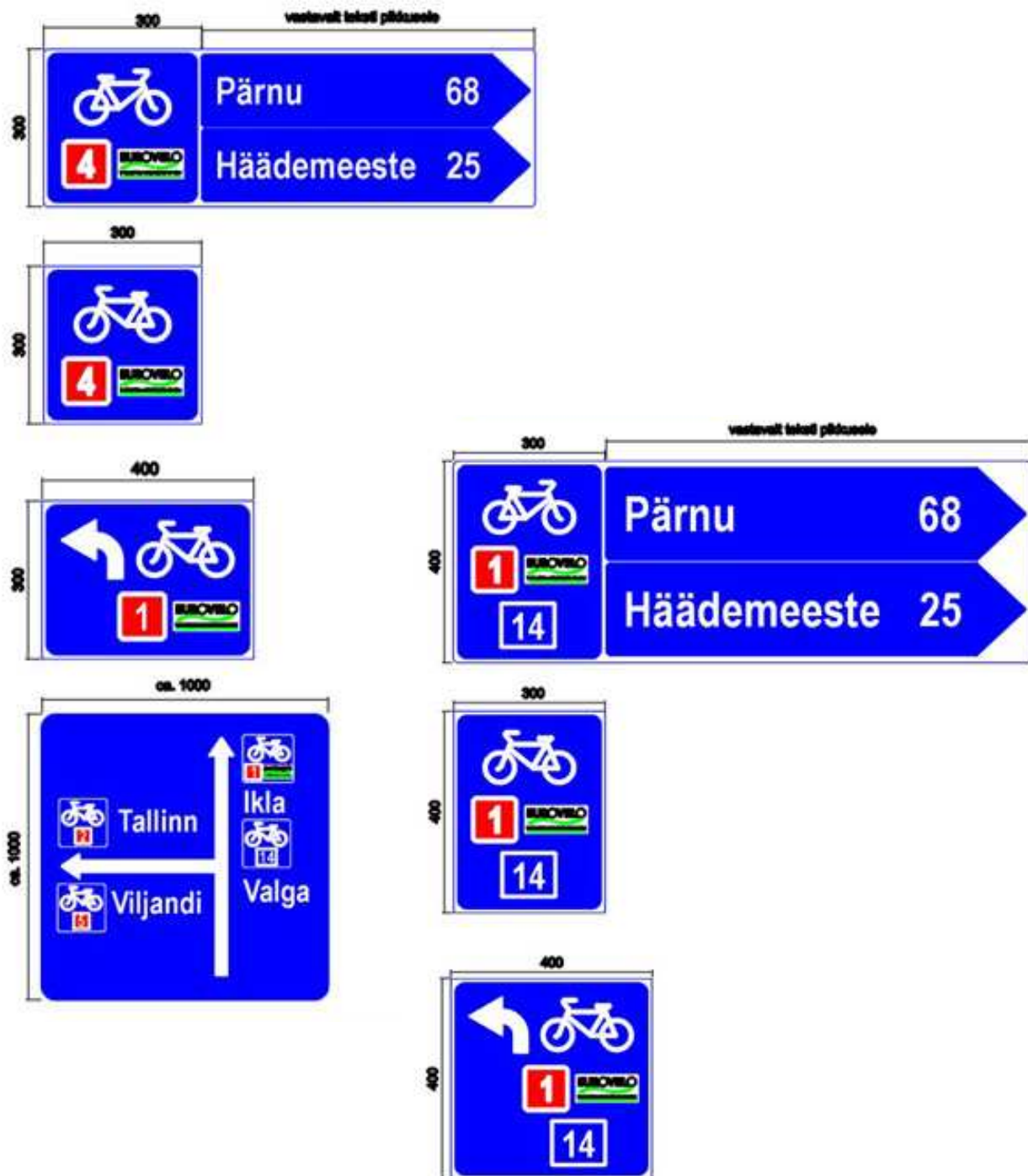
Jalgrattal sõitmiseks on liikluseeskirjade ja projekteerimismid ning –standardite alusel järgmised võimalused:

- Maantee kruuskattega teepeenral
- Maantee püsikattega teepeenral
- Tänavaga või maantee äärmisel parempoolsel sõidurajal (autod ja jalgrattad ühisel sõidurajal)
- Sõiduteest teekattemärgisega 911 Ühekordne pidevjoon eraldatud jalgrattarajal
- Sõidurajast äärekiviga eraldatud jalgrattateel
- Ainult jalgrattaliikluse jaoks rajatud omaette asetseval teel
- Sõidurajast eraldusribaga eraldatud jalgrattateel
- Jalakäijatele ja jalgratturitele ettenähtud kergliiklusteel, kus erinevatele liiklejatele mõeldud teepooled on üksteisest eraldatud teemärgiga 911 Ühekordne pidevjoon, äärekiviga või eraldusribaga.

POL-soovitus on jätta piki autoteed liikuva marsruudi arendamiseks turvatsoon ratturile

Kergliiklusteede projekteerimismid on esitatud Eesti Standardis EVS 843:2003 p.9.1.

2.5. Viidasüsteemi kujundamine. Lähtuda Maanteeameti poolt fikseeritud viidastandardist, et viitadel oleks ühtne kujundus – viitade joonised, mõõdud, värvilahendus. Viidasüsteemi hooldus on mõistlik lahendada ühe koostööpartneri leidmise kaudu, kes hooldab ja korrastab viitaseid ja perioodiliselt kogu maakonna piires mitmeaastase lepingu raames.

2.6. Soovitused puhkekoha rajamiseks

Esitatud on optimaalne puhkekoha näide, mida kasutaksid hea meelega väiksemad reisigrupid. Tegemist on kohaga, kuhu on võimalik vihma eest varju minna, korraldada pikniku, samas on antud varianti lihtne hooldada. Puhkekoha eeldatav maksumus on ~ 10 000 krooni. Lisaks juurde arvestada kuivkäimla ja prügikasti maksumus ~5000 krooni.

2.7. Soovitused jalgratta radade hoolduskava koostamiseks:

Matkaradade väljaehitamiseks finantseeringute taotlemisel tuleb raja pideva hooldamise garanteerimiseks koostada hoolduskava vähemalt 5 aastaks.

Hoolduskavas peab olema perioodide kaupa (nt. kuu, aasta) välja toodud tegevused, teostajad, planeeritud summad, finantseerijad (eelarve),

Kindlasti tuleb hoolduskavas välja tuua järgmised tegevused:

- info tagamine (viidad, infotahvlid jne.);
- jooksev rajahooldus (niitmine, võsa võtmine jne.);
- ehitiste/ rajatiste jooksev remont
- prügi koristamine ja -vedu;
- välikäimlate hooldus.

Soovituslik on planeerida ja teostada matkaraja jälgimine (kasutus-, prahistusseire jm) ja anda sellele perioodiline hinnang.

Matkaraja hooldamisel tuleb arvestada, et kadumaläinud viitade, infotahvlite jne. uuendamine ei kuulu enam investeeringute alla, vaid on hoolduse osa.

Külastushooajal tuleb rada läbi käia ja teha hooldustöid vähemalt kord nädalas.

Matkaraja omanik võib hooldustööd ja teenuste pakkumise võtta enda kanda, või sõlmida haldus- ja/ või hoolduslepingud – see on omaniku otsus.

Raja hoolduslepingus tuleb kõik ettearvatavad vajalikud tööd ja toimingud fikseerida (ajaliselt, sagedus, töö maht jne).

Hooldusmaht sõltub suuresti matkaraja kasutusperioodist (nt talvise kasutusega radadel tuleb tagada jalgsi liikumisvõimalus – lumesaaniga raja sisse ajamine).

Matkaraja kasutamine peab olema avalik teenus, millele võib soovi korral lisada tasulisi mugavusteenuseid (retkejuhtimine, toitlustamine, ööbimine jms).

Matkaraja läbimine toimub kasutaja omal vastutusel. Sellele vaatamata vastutab matkaraja ohutu läbimise eest raja omanik. Omaniku kohus on matkaraja alguses teavitada rajal asuvatest võimalikest ohtudest. Raja omanik vastutab ka raja keskkonnasäästliku kasutamise eest (tuleoht, looduse rüüstamine, praht jne).

4. Taustinformatsioon. Peamiste sihtriikide klientide kirjeldus

EESTI SISETURIST

Eesti siseturisti kõige levinumaks tegevuseks vaba aja reisidel on sugulaste või tuttavate külastamine (56% kõigist reisidest), näitab 2005. aastal läbiviidud küsitlus Eesti elanike seas. 30% reisidest külastati vaatamisväärsusi, vaatamisväärsustega tutvumine on populaarsust kogumas. Rohkem reisivad nooremad, rahvuselt eestlased, kõrgema hariduse ja sissetulekuga inimesed. Rahulolu avaldati looduslike vaatamisväärsuste ja ajaloo või kultuuriga seotud vaatamisväärsuse olemasolu mitmekesisuse ja hulga kohta.

66% Eesti elanikest tegi 2005. aasta suvel vähemalt 3-tunnise reisi, ühepäevaseid ilma ööbimiseta reise tegi kultuuri- või meelelahutusürituse külastamiseks 51% Eesti elanikest. Ööbimisega vaba aja reise tegi 55% Eesti elanikest.

Kõige enam ööbivad Eesti elanikud vanuses 15-19 eluaastat (68%), 62% elanikest vanuses 20-49 on samuti ööbinud väljaspool kodupiirkonda. Kõige sagedasem reisija on kõrgharidusega eestlane sissetulekuga üle 3 000 krooni kuus (pereliikme kohta). Tasulisi ööbimisvõimalusi kasutavad rohkem mitte-eestlased.

Looduslike vaatamisväärsustega tutvumine on huvipakkuv tegevus eelkõige 30-39 aastastele Eesti elanikele (24% selle vanusegrupi esindajatest), sama grupp on domineeriv ajaloo või kultuuriga seotud vaatamisväärsuste tutvumise hulgas (23% vanusegrupist). Muuseumide või näituste külastamine on kõige populaarsem 30-49 ja 60-74 aasta vanuste vanusegruppide hulgas (vastavalt 11% ja 12% vanusegrupist). Nimetatud tegevused on võrdselt tähtsad nii eestlastele kui mitte-eestlastele ning olulisi erisusi välja tuua ei saa. Reisijate hinnang vaatamisväärsuste atraktiivsusele on kõrge.

Turismiinfoteenuseid kasutavad Eesti elanikud sisereiside planeerimisel ja reisi jooksul kohapeal endiselt suhteliselt vähe, kuigi 2003. aastaga võrreldes on märgata väikest kasvutendentsi. Eestlastest reisijad pöördusid turismiinfokeskuste poole endiselt veidi harvem kui mitte-eestlased. Mehed ja naised kasutasid turismiinfokeskuste teenuseid enam-vähem võrdselt, mehed siiski veidi enam. Vanusegruppide lõikes olid kõige aktiivsemad info kasutajad 30-49-aastased reisijad. Kõrgema haridusega ja suurema sissetulekuga inimesed kasutasid turismiinfokeskuste teenuseid rohkem kui madalama hariduse ja madalama sissetulekuga inimesed.

SOOME TURIST

Soomlased on väga aktiivsed välisreisijad. 15-74 aastastest elanikkonnast käis 90% vähemalt ühel välisreisil aastas. Välisreisidest kümnendik on ühepäevareisid, veerand kruisid ööbimisega laevas ja 65% reisirid, mille jooksul ööbiti sihtriigis. 80% soomlaste reisiridest välisriikidesse on vaba aja reisirid, 20% tööga seotud reisirid. Eesti on aastaid olnud soomlaste populaarseim sihtkoht. Samas on Eesti muutunud soomlastele samas arengufaasis olevaks nagu Rootsi – reisirimiste ja ööbimiste tase on suhteliselt stabiilne, mõnel aastal veidi tõustes, teisel langedes.

Kui veel paar aastat tagasi oli soomlaste vaba aja reisiride eesmärgiks suuresti spaade külastus, siis viimastel aastatel on taas hakanud kasvama majutus muudes ööbimiskohtades. Samas veedavad pea pooled Eestis ööbivad soomlased oma ööd Tallinna majutusasutustes, järgneb Pärnu (27%), Saare maakond (6,4%).

Eestit oma puhkuse sihtkohaks valima motiveeris see, et Eesti asub lähedal. Teine tähtis tegur on Tallinna vanalinn ja kolmas soodsad hinnad. Negatiivselt hinnati Eesti atraktiivsust sihtkohana lastega peredele.

2007.aastal läbiviidud uuringu kohaselt on Eestisse puhkusereisirile tulijad enim huvitatud mõnepäevasest lühipuhkusest Tallinnas või mõnes teises Eesti linnas. Samas pidas 42% vastanutest huvipakkuvaks Balti riikide ringreisi. Autoringreisi Eestis ja maapuhkust nimetas huvipakkuvana veidi üle veerandi vastanutest.

ROOTSI TURIST

2007.aastal ööbis Eestis 100 000 Rootsi turisti, neist 90 000 majutusettevõttes. Samas nende osatähtsus majutusettevõtet klientuuri hulgas vähenes Rootsi turistide arvu tunduva vähenemise tõttu.

Puhkusereise teevad Rootsi elanikud eelkõige seetõttu, et saada eemale argipäevast (40%), külastada sugulasi või tuttavaid, lõõgastuda rahus ja vaikus (25%), nautida lõbustusi ja meelelahutust. 2007.aastal ööbis 6% Rootsi turistidest Lõuna-Eestis (koos Tartuga).

Eestisse reisirivad rootslased peamiselt seetõttu, et Eesti on sihtriigina lähedal, siin on soodne hinnatase. Samas ei pea rootslased argumendiks Eestisse reisirimisel vaatamisväärsusi. Seega seostub rootslastele Eestiga endiselt vähe tugevaid argumente, mis motiveeriks neid Eestisse reisirima. Rootsi turistide ööbimised on mõnevõrra vähem suvehooajale keskendunud kui välisturistidel keskmiselt.

Eestit oma puhkuse sihtkohaks valima motiveeris eelkõige Tallinna vanalinn (72% vastanutest pidas oluliseks), soov tutvuda kultuuri ja ajaloo (42%) ja soodsad hinnad (32%). Valdav osa Rootsi turistidest tutvub vaatamisväärsustega omal käel.

Kõige huvipakkuvamaks reisiritüüpideks nimetati rootslaste poolt nädalalõpureisir Tallinna laevaga (49%), spaapuhkus (48%), ringreis balti riikides (40%), autoringreis Eestis (23%), organiseeritud bussiringreis Eestis (18%).

Ajaveetmisvõimalustest on rootslastele Eestisse reisirides kõige huvipakkuvad restoranid, baarid ja kohvikud (87%), looduslikult kaunite kohtade külastus (69%), ostuvõimalused (55%).

LÄTI TURIST

Eesti külastamine pakub eelkõige huvi üle 35-aastastele lätlastele.

Umbes kolmveerand vastanutest on väga või mõnevõrra huvitatud lühipuhkusest Tallinnas või mõnes teises Eesti linnas, Eesti ja Soome või Rootsi kombineeritud reisist ning autoringreisist Eestis. SPA-puhkus pakuks huvi umbes 2/3-le ning bussiringreis ja maapuhkus kumbki umbes pooltele vastanutest. Nagu teisteski riikides, on autoringreis eelkõige alla 45-aastaste, organiseeritud bussireis aga pigem üle 45-aastaste eelistus.

Vaatamisväärsustest või ajaveetmisvõimalustest pakuvad kõige rohkem huvi looduslikult kaunite kohtade külastamine (seda pidas väga või üsna huvipakkuvaks 81% vastanutest) ja puhkus mere ääres (74%). Arhitektuuri pidas huvipakkuvaks 66% vastanutest, ning muuseumi, kultuurisündmuse ja aktiivseid harrastusi veidi alla 60% vastanutest. Restoranid-baarid, ööelu ja ostud pakkusid eelnimetatutega võrreldes oluliselt vähem huvi. Mehed on naistega võrreldes rohkem huvitatud aktiivsetest harrastustest ja ööelust, naised aga arhitektuurist, muuseumidest, kultuurisündmustest, ostudest ja rannapuhkusest. Looduslikult kaunid kohad aga pakuvad meestele ja naistele enam-vähem ühepalju huvi ja on mõlema grupi eelistustes esikohal.

Looduslikult kaunite kohtade külastamine on esimene eelistus ka kõigile vanusegruppidele, v.a. 15-24-aastastele, kes nimetasid kõige huvipakkuvamana puhkust mere ääres. Aktiivsed harrastused, restoranid ja baarid, ostud ja ööelu huvitavad rohkem nooremaid vanusegruppe; arhitektuur, muuseumid ja kultuurisündmused aga pigem üle 35-aastasi. Sissetulekust või Eesti külastuse kogemusest eelistused eriti ei sõltu.

Kõige olulisemate infoallikadena nimetasid vastanud reisiraamatuid, internetti ja turismibrošüüre. Internetti eelistavad eelkõige nooremad ja kõrgema sissetulekuga vanusegrupid.

SAKSAMAA TURIST

Kogukulutustelt välisreisidele on Saksamaa elanikud aastaid olnud maailmas esikohal. Saksamaal on 82 miljonit elanikku, kellest ligi 71 miljonit on üle 14-aastased. 2008.a. tehtud 76 miljonist ööbimisega välisreisist 68% olid puhkusereisid. Balti riikidesse tegid Saksamaa elanikud 2007.aastal vaid 0,3% kõigist oma puhkusereisidest. Ida-Euroopasse on puhkusereisid võrreldes 2006.aastaga tunduvalt vähenenud, mille põhjuseks võib olla, et Ida-Euroopa regioon ei tundu sakslastele enam nii uudne ja soodne kui varem. 2008.a. küll puhkusereisid Ida-Euroopasse kasvasid 11%, kuid tulenevalt eelnevate aastate suurest langusest oli nende arv ikkagi koguni veerandi võrra väiksem kui 2005.a. (mil puhkusereiside arv kokku ja sealhulgas ka puhkusereiside arv Ida-Euroopasse saavutas oma senise kõrgtaseme).

Saksamaa turistid olid 2008.aastal Eesti majutusasutustes ööbivate välisturistide hulgas teisel kohal Soome turistide järel (moodustades 6,4% välisturistidest). Veedetud ööde poolest olid nad 3.kohal Soome ja Venemaa turistide järel. 2008.a. kokkuvõttes ööbis Eesti majutusasutustes 91 915 Saksamaa turisti.

Suurem osa Saksamaa turistidest reisib Eestisse maist septembrini. Juuli ja august on enam-vähem võrdselt populaarsed, juuni nendega võrreldes veidi vähem. Saksamaa turistide ööbimistest

Eesti majutusettevõtetes oli 2007.aastal suurem osa Tallinnas (70%), Pärnumaal tehti 4% ööbimisi.

Saksamaa turistid reisivad mööda Eestit ringi rohkem kui teistest Lääne-Euroopa riikidest pärit turistid. 20% reisis mööda Eestit oma või tuttavate autoga, 14% rendiautoga, 14% ekskursioonibussiga, 12% liinibussi või rongiga ja 4% rattaga. Võrreldes teiste Eestit külastavate Lääne-Euroopa turistidega külastavad sakslased ka rohkem looduskauneid kohti (45% neist matkas või viibis looduses), kuid suurem osa neist tutvub ka kultuuri ja ajaloo soetud vaatamisväärsustega.

Saksamaa üle 15-aastastest elanikest on Balti riikides käinud 8,2%, sealhulgas Eestit on külastanud 5%. Baltimaades käinuid on rohkem kõrgema hariduse ja kõrgema sissetulekuga inimeste seas, kes üldiselt teevadki rohkem välisreise. Lisaks mida vanem vanusegrupp, seda rohkem on nende seas Balti riike külastanud. Eestis käinuid on kõige rohkem üle 65-aastaste ning kõrgema hariduse ja kõrgema sissetulekuga inimeste hulgas, ning Berliini ja Loode-Saksamaa elanike hulgas.

Noorematele inimestele on kõige olulisem infoallikas internet, millele järgnevad reisiraamatud ja reisiajakirjad. Vanemad vanusegrupid nimetasid kõige olulisemana reisiraamatuid, millele järgnesid reisifirmad ja reklaambrošüürid.

NORRA TURIST

Nagu teiste skandinaavlaste puhul, domineerivad ka norralaste reisisihtide hulgas naaberriigid ja Vahemeremaad. Balti riikidesse kokku tehti 1,5% puhkusereisidest; Balti riikidest oli populaarseim Eesti. Kasvanud on lühikeste linnapuhkuste ja spaapuhkuste populaarsus, aga ka eksklusiivsete/unikaalsete sihtkohtade ja ökoturismi populaarsus.

Norra turistid on Eesti majutusasutustes ööbivate välituristide hulgas 7.kohal (moodustades 3,4% välituristidest).

Populaarseim puhkusteperiood on jaanipäevast augusti keskpaigani, sh. eriti juuli kolm viimast nädalat. Norra turistide ööbimised Eestis on mõnevõrra vähem suvehooajale keskendunud kui välituristidel keskmiselt.

Valdav osa välisreise tegevatest Norra elanikest otsib reisiinfot internetist. Norra Statistikaameti 2007.a. uuringu andmetel ostis 65% internetikasutajatest interneti teel reisiteenuseid. Kõige aktiivsem seejuures oli vanusegrupp 25-54.

Kuna valdav osa Norra turistide reisidest Eestisse on kas linna- või spaapuhkused, on nende ööbimistest Eesti majutusettevõtetes kolmes populaarseimas piirkonnas: Tallinnas, Pärnus ja Ida-Virumaal. Vaid veerand Norra turistidest reisis mööda Eestit ringi, transpordivahenditena olid seejuures enam-vähem võrdselt olulised liinibuss või rong, oma auto ja rendiauto. Valdav osa Norra turistidest (84%) tutvust Eestit vaatamisväärsustega omal käel.

Eestit külastanud oli keskmisest rohkem kõrgema sissetulekuga ja kõrgema haridusega elanikkonna gruppide hulgas, samuti vanemate vanusegruppide hulgas (üle 50.a.). Eestisse puhkusreisile tulla soovijaid on kõige rohkem nende seas, kes on Eestis mitu korda käinud (49%). Kuna Eestis käinud vastajad andsid Eesti turismivõimalustele üldiselt paremaid hinnanguid kui

mittekäinud, näitavad tulemuselt ühelt poolt Eestit külastanute rahulolu reisiga, kuid teiselt poolt ülejäänud elanikkonna suhteliselt vähest teadlikkust Eesti turismivõimalustest.

VENEMAA TURIST

Vene turisti profiili saamiseks küsitleti Peterburi ja Moskva elanikke. Viimasel kümnel aastal on Eestit külastanud vaid 4% Moskva ja 11% Peterburi elanikest. Mida vanem on vanusegrupp, seda rohkem on ka Eestit külastanud. Eristada võib viimase kümne aasta jooksul Eestis käinud Vene turisti haridustaseme poolest – kõrgharidusega inimesed on Eestis rohkem käinud. 7% Moskva elanikest ja 16% Peterburi elanikest on Eestis sugulasi või tuttavaid.

Üle poole vastajatest nõustus, et Eesti pakub huvitavaid vaatamisväärsusi ja ajaveetmisvõimalusi, veidi vähem hindas Eestit turvaliseks sihtkohaks. Miinusena ilmnas, et Vene turist ei ole Eestis teretunud (vaid 20% nõustus selle väitega). Samas on 36% Moskva elanikest ja 41% Peterburi elanikest huvitatud Eestis reisimisest.

Vene turisti huvitab kõige enam võimalus ühendada Eesti külastamine Soome või Rootsi külastusega. Kolmveerand elanikest on huvitatud pakutavast SPA-puhkusest. Autoringreis Eestis pakub huvi 60%-le ja organiseeritud bussireis 45% elanikele. Maapuhkust väärtustab 40% vene turistidest.

Vaatamisväärsustest pakub Vene turistile eelkõige huvi looduslikult kaunite kohtade külastamine ja arhitektuur (ca 80% vastanutest), sellele järgneb kõiksugu kultuurisündmuste ja muuseumide külastamine (ca 75% vastanutest). Oluliseks peeti ka veeparkide külastust (70% ligi). Looduse vastu tunnevad huvi kõik vanusegrupid võrdselt, muuseumide ja kultuurisündmuste vastu tunnevad huvi vanemad vanusegrupid. Naised tunnevad võrreldes meestega rohkem huvi kultuuri ja arhitektuuri vastu.